

**TC.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
KEMAL TAHİR ESERLERİNDE DİNİ MOTİFLER**

**Hazırlayan
Hasan Hüseyin CANDEMİR**

**Danışman
Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Derviş DERELİ**

Yüksek Lisans Tezi

Haziran 2021, KAYSERİ

**TC.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**KEMAL TAHİR ESERLERİNDE DİNİ MOTİFLER
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Hazırlayan
Hasan Hüseyin Candemir**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Derviş DERELİ**

Haziran 2021, KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Hasan Hüseyin Candemir
İmza

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

Program Adı : Yüksek Lisans

Tez Başlığı : Kemal Tahir Eserlerinde Dini Motifler

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Önsöz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 85 sayfalık kısmına ilişkin 01/07/2021 tarihinde *Turnitin* intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: % 16' dır.

Filtrelemeye **alıntılar dahil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimedenden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 01/07/2021

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Derviş Dereli

Öğrenci

Hasan Hüseyin Candemir

KILAVUZA UYGUNLUK

“**Kemal Tahir Eserlerinde Dini Motifler**” başlıklı Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesine uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Hasan Hüseyin CANDEMİR

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Derviş DERELİ

Felsefe ve Din Bilimleri ABD Başkanı

Prof. Dr. Ahmet Kamil CİHAN

ÖN SÖZ

Zaman içinde değişik kısıtlamalar getirilip yeni tanımları yaratılmış olsa da sanat en genel anlamıyla yaratıcılığın ve hayal gücünün ifadesi olarak anlaşılabilir. Bu tanıma küçük bir ek yapma fırsatı bana verilseydi insanın kendini anlatma girişimi derdim hiç şüphesiz. İşte bu girişimi daha iyi anlamak adına yaptığım araştırmamı hitama erdirmekten büyük mutluluk duyarım.

Öncelikle araştırmam boyunca desteğini eksik etmeyen değerli danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Derviş Dereli'ye, lisans ve yüksek lisans dönemi boyunca öğrencileri olmaktan gurur duyduğum Prof. Dr. Celaleddin Çelik ve Prof. Dr. Abdülvahap Taştan'a ve bir abi şefkatiyle her zaman yanımda olan sevgili hocam Arş. Gör. Muhammed Çiftçi'ye, öğrencilik hayatım boyunca omuz omuza çalıştığımız ve birlikte daha güzel işler yapacağımıza inandığım Arş. Gör. Muhammed Sami Baysal ve destekçim olan arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Bu tezin ortaya çıkmasında asıl fail olan ve benim bu günlere gelmemde maddi manevi tüm imkânı sağlayan sevgili anneciğim, babacığim, kardeşlerime ve de kendisine hak ettiği ilgiyi ve zamanı veremediğim, beni her zaman anlayışla karşılayan biricik eşime de çok teşekkür ederim.

Hasan Hüseyin CANDEMİR

Kayseri-2021

KEMAL TAHİR ESERLERİNDE DİNİ MOTİFLER

Hasan Hüseyin CANDEMİR

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2021

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Derviş Dereli

ÖZET

Tarih boyunca toplumların şekillenmesinde rolü olan din, Türk toplumunun var olma serüveninde de kendisinden söz ettirmeyi başarmıştır. Bu nedenle Türk toplumunda birçok şair ve yazar eserlerinde dine bir şekilde atıf yapmak durumunda kalmıştır. Kemal Tahir, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nın önde gelen sanatçılarından biri olup özellikle roman türünde verdiği eserler ile şöhret bulmuştur. Osmanlı Devleti'nin son döneminde dünyaya gelen ve hayatının geri kalanını Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde idame ettiren yazar, eserlerinin çoğunda bu dönemleri konu edinmiştir. İçinde bulunduğu toplumun dünya çapında yankılanan değişikliklerinin sorumlusu olarak gördüğü din konusuna ise ayrı bir önem vermiştir. Kendi yaşadığı döneminin şartlarına göre dine karşı farklı bakış açılarını geliştiren Kemal Tahir'in eserlerine de bu farklı bakış açıları yansımıştır. Özellikle *Notlar* adlı eserlerinde din merkezli düşüncelerini daha açık bir şekilde ifade ederken romanlarında ise kurgu ve karakterler üzerinden kendisine daha özgür bir eleştiri alanı yaratmıştır. Bu çalışmada Kemal Tahir'in eserlerindeki dini motiflerin yanı sıra satır arası okumalar ile yazarın din ve toplum merkezli görüşleri derinleştirilmiştir. Din Sosyolojisi ile Edebiyat Sosyolojisi alanlarının kavşak noktasında yer alan bu çalışmanın ilk bölümünde Kemal Tahir'in hayatı, düşünce dünyası ve eserleri ele alınmış, ikinci bölümde ise eserlerine yansıyan dini tema ve motiflere odaklanılmıştır. Literatür taraması yönteminin kullanıldığı bu çalışmada kendi eserleri üzerinden Kemal Tahir'in dine yaklaşımının objektif bir şekilde ortaya konması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kemal Tahir, Din, Toplum, Dini Motif

RELIGIOUS MOTIFS IN KEMAL TAHİR'S WORKS

Hasan Hüseyin CANDEMİR

Erciyes University, Graduate School of Social Sciences

Post Graduate Thesis, June 2021

Supervisor: Assist. Prof. Mustafa Derviş DERELİ

ABSTRACT

Religion which has played an important role in shaping societies throughout history, made an indelible impression on existing process of Turkish society, as well. So, many of the Turkish writers and poets had to refer to religion in one way or another in their works. Kemal Tahir, who is one of the pioneers of the Turkish literature in Republican Period, gained fame with his works, especially in the genre of novels. He, who was born in the late Ottoman Empire and maintained his living in The Republic of Turkey, discussed these periods of time in most of his works. He attached particular importance to religion because of the fact that he considered that it was the particular reason for the alterations worldwide. Kemal Tahir, who developed different perspectives against religion according to the conditions of his life, also reflected these different points of view in his works. On one hand, he clearly expressed his religion-centered thoughts particularly in *Notes*, on other hand he made a way for criticism via fiction and characters. In this study, in addition to the religious motifs in Kemal Tahir's works, the author's religion and society-centered views were deepened by reading between the lines. In the first part of this study, which is at the crossroads of the fields of Sociology of Religion and Sociology of Literature, Kemal Tahir's life, world views and works are discussed. The second part focuses on the religious themes and motifs reflected in her works. In this study, in which the literature review method was used, it was aimed to reveal Kemal Tahir's approach to religion objectively through his own works.

Keywords: Kemal Tahir, Religion, Society, Religious Motifs

İÇİNDEKİLER

KEMAL TAHİR ESERLERİNDE DİNİ MOTİFLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
RESİMLER LİSTESİ	xv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KEMAL TAHİR'İN HAYATI, DÜŞÜNCE DÜNYASI VE ESERLERİ

1.1. Kemal Tahir'in Hayatı	5
1.2. Şair ve Sosyolog: Kemal Tahir	9
1.3. Kemal Tahir'in Eserleri	13
1.3.1. Göl İnsanları (1955)	14
1.3.2. Sağırdere (1955).....	14
1.3.3. Esir Şehrin İnsanları (1957)	15
1.3.4. Körduman (1957)	15
1.3.5. Rahmet Yolları Kesti (1957)	16
1.3.6. Yedi Çınar Yaylası (1958)	16
1.3.7. Köyün Kamburu (1959)	17
1.3.8. Esir Şehrin Mahpusu (1962)	17
1.3.9. Kelleci Memet (1962)	18
1.3.10. Yorgun Savaşçı (1965).....	18
1.3.11. Bozkırdaki Çekirdek (1967).....	19

1.3.12. Devlet Ana (1967).....	20
1.3.13. Kurt Kanunu (1969)	21
1.3.14. Büyük Mal (1970).....	22
1.3.15. Yol Ayrımı (1971).....	22
1.3.16. Namusçular (1974).....	23
1.3.17. Karılar Koğuşu (1974)	23
1.3.18. Hür Şehrin İnsanları (1976).....	24
1.3.19. Bir Mülkiyet Kalesi (1977)	25
1.3.20. Notlar (1989).....	25
1.4. Kemal Tahir'in Aldığı Ödüller	26

İKİNCİ BÖLÜM

KEMAL TAHİR ESERLERİNDE DİNİ MOTİFLER

2.1. Dini Motif Kavramı	26
2.2. Kemal Tahir Eserlerinde Din Anlayışı	27
2.3. Kemal Tahir Eserlerinde Tanrı Anlayışı.....	31
2.4. Kemal Tahir Eserlerinde İslam Dini	35
2.4.1. İslam Dini ve Müslümanlar.....	35
2.4.2. Kitabî Din ve Halk Dini Bağlamında İslamiyet.....	39
2.5. Kemal Tahir Eserlerinde Peygamberler ve Kıssaları.....	40
2.6. Kemal Tahir Eserlerinde Din Adamı Tiplerleri	45
2.6.1. Hacı - Hoca.....	46
2.6.2. Alevî Dedesi.....	48
2.6.3. İmam.....	48
2.6.4. Molla	50
2.6.5. Derviş	52
2.6.6. Şeyh.....	52
2.6.7. Cinci Hoca.....	53
2.7. Kemal Tahir Eserlerinde Dini Grup Örneği Olarak Tarikatlar	54
2.8. Kemal Tahir Eserlerinde Dini Ritüeller.....	58
2.8.1. İbadet.....	59
2.8.2. Mevlit	62

2.8.3. Dua	63
2.9. Kemal Tahir Eserlerinde Geçiş Ritüelleri.....	64
2.9.1. Doğum ve Ad Koyma	65
2.9.2. Sünnet.....	66
2.9.3. Evlilik.....	66
2.9.4. Ölüm ve Yas Tutma	67
2.10. Kemal Tahir Eserlerinde Halk İnanışları	68
2.11. Kemal Tahir Eserlerinde Kutsal Gün ve Geceler	75
2.12. Kemal Tahir Eserlerinde Siyaset ve Din İlişkisi.....	77
2.13. Kemal Tahir Eserlerinde Kurtuluş Mücadelesi ve Din İlişkisi.....	85
SONUÇ	90
KAYNAKÇA.....	93

SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Anabilim Dalı
Bkz	: Bakınız
ERÜ	: Erciyes Üniversitesi
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDK	: Türk Dil Kurumu
YÖK	: Yükseköğretim Kurumu
Vs	: Vesaire
Vb	: Ve benzeri

RESİMLER LİSTESİ

- Resim 1.1:** Sağdan Sola; Dayısı Servet Canay, Kemal Tahir, kardeşi Nuri Tahir5
- Resim 1.2:** Sağdan Sola; Selim İleri, Kemal Tahir6
- Resim 1.3:** Sağdan Sola; Hikmet Kıvılcımlı, Nazım Hikmet, Kemal Tahir.....6
- Resim 1.4:** Soldan Sağa; Kemal Tahir, Semiha Sıdıka Hanım.....7
- Resim 1.5:** Sağdan Sola; Aziz Nesin, Kemal Tahir8

GİRİŞ

Konu ve Problem: Tarih boyunca birçok toplumun hayatında kendisine yer edinen din, aynı zamanda yazar ve aydınlar tarafından sürekli irdelenen bir konu olmuştur. Bu yönüyle birçok farklı tanımlamalara, betimlemelere ve eleştirilere maruz kalmıştır. Din konusuna eserlerinde ayrı bir önem veren yazarlardan biri de Kemal Tahir'dir. Düşünce dünyasından hareketle eserlerini şekillendiren yazar, dini hem kendi düşünce dünyasını betimlemek hem de içinde bulunduğu toplumun din algısını açığa çıkartmak adına eserlerinde kullanmıştır.

Kemal Tahir, hayatı boyunca Türk toplum yapısını incelemiş ve bu minvalde eserler vermiştir. Hiçbir fikrin dokunulmazlığının olmadığına inanan yazar toplumu etkileyen hemen her konuya değinmeye çalışmıştır. Yazarın bu tavrı eserlerine zengin içerikler olarak yansımıştır. Hayatındaki değişimler ile eserleri arasında pozitif bir korelasyon olması da yazarın eserlerini durağan bir yapıda olmaktan kurtarmıştır. İncelediği toplum üzerinde büyük bir etkisi olması nedeniyle din konusuna özel bir önem veren yazar, kendi düşünce sistemi ile bağlantılı olarak bu konuyu eserlerinde incelemiştir. Bu nedenle dine bakış açısı ve dinin roman kahramanları üzerindeki etkisini farklı biçimlerde ele almıştır.

Bu çalışma, yazarın bizzat kendi eserlerinden hareketle Kemal Tahir'in dine yaklaşımını ve din merkezli fikirlerini konu edinmektedir. Çalışmanın temel araştırma problemini ise "Cumhuriyet döneminin önde gelen yazarlarından biri olan Kemal Tahir'in eserlerinde hangi dini tema ve motifler yer almaktadır?" şeklinde ifade etmek mümkündür.

Amaç ve Önem: Kemal Tahir'in eserlerindeki dini motifleri incelediğimiz çalışma temelde iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Kemal Tahir'in hayatı, düşünce yapısı ve eserleri ana hatlarıyla incelenmiştir. Bu bölümün amacı, yazarın eserlerindeki dünyaya bakış açısı ile gerçek hayattaki fikirlerinin bir bağlantısının olup olmadığı sorusunun cevabını bulmak olduğu söylenilebilir. Her müessirde olduğu gibi Kemal Tahir'in de hayatı ve düşünce yapısı ister istemez eserlerine yansımıştır. Hayatını ve düşünce yapısını göz ardı ederek yazarın konu edindiği kahramanların düşünce yapısını anlamak, çalışmanın güçlüğünü artırırken objektifliğini azaltabileceğinden bu şekilde bir yol izlenmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde ise Kemal Tahir'in eserlerindeki dini motifler ele alınmıştır. Buradaki amaç Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş döneminde yaşayan bir yazarın toplum ve din arasındaki etkileşimi nasıl ele aldığı ve bu etkileşimin devlet ve din nezdinde topluma olan yansımalarını ortaya çıkarmaktır.

Yöntem: Araştırmamızda literatür taraması yönteminin yanı sıra nitel araştırma tekniklerinden biri olan doküman incelemesinden faydalanılmıştır. Bu çerçevede Kemal Tahir'in 19 eseri ayrıntılı olarak incelenmiş ve din ile ilgili olabilecek kelime, kavram, cümle ve paragraflar belirlenmiştir. Bu kısımlar doğrudan eserlerden alıntılara yer vermek suretiyle ilgili başlıklar altında sosyolojik olarak irdelenmiş ve çeşitli bağlamlarla derinleştirilmiştir. Yazarın romanlarında dikkat çeken bazı önemli ayrıntıları daha yakından analiz edebilmek adına çoğunluğunu hapisyanede kaldığı dönemde meydana getirdiği *Notlar* adlı eserleri ile eş zamanlı bir çalışma yürütülmüş ve böylelikle yazarın karakterler üzerinden yansıttığı fikirlerin objektif şekilde sunulması hedeflenmiştir. Din merkezli düşünceleri yazarın fikrî değişimini de göstermek amacıyla kronolojik olarak ele alınmış ve *Notlar* eserindeki ilgili bölümler eşliğinde incelenmiştir.

Literatür: Yapılan taramalar neticesinde Kemal Tahir Eserlerindeki dini motifleri doğrudan ele alan bir araştırmaya rastlanılmamaktadır. Bununla birlikte Kemal Tahir'in hayatını ve toplum hakkındaki görüşlerini inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Araştırmamız kapsamında söz konusu çalışmaları inceleme ve onlardan yararlanma fırsatı bulunmuştur. Öncelikli olarak Kemal Tahir'i tanımak ve hayatı hakkında genel bir bilgi edinebilmek adına Zeytinburnu Belediyesi öncülüğünde Asım Öz editörlüğünde hazırlanan *Türkiye'nin Ruhu Kemal Tahir* (Zeytinburnu Belediyesi, İstanbul, 2018) adlı eser incelenmiştir. Bu aşamada aynı zamanda İrfan Yiğit tarafından hazırlanan *Türkiyeli Bir Aydın: Kemal Tahir* (Çorum Belediyesi Kent Arşivi, Çorum, 2013) eseri de dahil olmak üzere farklı eserlerden de yararlanılmıştır. Sonraki aşamada Kemal Tahir'in 19 romanı, 15 cilt halinde yayınlanan *Notlar*'ı ve mektup türünde verdiği eserler okunarak gerekli literatür taraması yapılmıştır. Daha sonra ise Kemal Tahir hakkında yapılan yüksek lisans ve doktora çalışmaları incelenmiştir. Bu aşamada birçok yazardan faydalanmakla birlikte Muhammed Hüküm tarafından yapılan "Sosyolojik Bir Bakışla Kemal Tahir Romanları" (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016) adlı doktora tezi çalışmasından hassaten faydalanılmıştır. Yine Elif Kabaca tarafından yapılan ve bir yüksek lisans tezi olan "Kemal Tahir'in Din ve Toplum Görüşleri" (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019) adlı çalışmadan da istifade edilmiştir. Bahsini ettiğimiz çalışmalara kıyasla bizim yaptığımız çalışmanın farkı, Kemal Tahir'in eserleri üzerinde din konusunun diğer konulardan bağımsız olarak müstakil bir şekilde ele alınmasıdır. Bu sayede Kemal Tahir'in kendi düşünce dünyası ve edebi hayatındaki dine bakış açısı geniş bir perspektifle değerlendirilmiştir. Bu nitelikleriyle alanında bir ilk olmaya aday olan çalışmamız okuyucuya sunulmuştur.

Tanımlar: İmkânı tartışmalı da olsa aynı dili konuşmak adına yapılan tanımlar iletişim açısından önemli bir ilk adımdır. Bu sayede insanlar aynı düşünceleri ortak bir paydada buluşturma fırsatı yakalar. Aksi bir durumda okuyucuyla iletişim kurmak ya da zihindekileri onlara anlaşılır şekilde aktarabilmek hayli zordur. Bu bakımdan çalışmamızda geçen bazı önemli kavramları hangi anlamda ve çerçevede kullandığımızı belirtmek isabetli olacaktır:

❖ Dini Motif: Türk Dil Kurumu tarafından "Kendi başlarına konuya özellik kazandıran öğelerin her biri" olarak tanımlanan motif kelimesinin dini bir hüviyet

kazanarak cümle içinde veya yalnız olarak kullanılmasına dini motif denilir. Dini motifler geçmişten geleceğe kültürler arası bir aktarıma sahip olabileceği gibi yeni bir kullanımla da ortaya çıkabilir. Örnek vermek gerekirse hayatın akışında doğal olarak kullanılan “Allah korusun, Allah’a ısmarladık” gibi ifadelerin konuşma esnasında kullanılması dini bir motiftir. Sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde ise bu gibi dini ifadelerin bireylerin düşünce yapısını daha yakından tanımak adına bir imkân sağlaması açısından önemlidir.

❖ Dini Grup: Sosyal grubun bir alt başlığı olarak, dinin gruplar üzerinde ayırıcı ve birleştirici gücü vasıtasıyla ortaya çıkan toplum içindeki farklılaşmalardır. Mutlak bir ayrımı yapılmamakla birlikte bazı kaynaklarda doğal dini grup ve sırf dini grup olarak ikili bir ayrıma tabi tutulur. Doğal dini gruplar, üyeleri hem kandaşlık, komşuluk, arkadaşlık gibi tabii bağlarla birbirine bağlı iken aynı zamanda dini bağları olan gruplardır. Sırf dini gruplar ise aralarındaki bağın sadece dine dayalı olduğu gruplardır (Kurt, 2012, s. 147).

❖ Ritüel: İnananları tarafından kutsal kabul edilen ve çeşitli amaçlar etrafında farklı biçimlerde tekrar edilen davranışlardır. Bu davranışlar belli aralıklarla tekrarlanarak kuşaklar boyu bir süreklilik elde edilir. Dinlerin de inananlarından yerine getirmesini beklediği bazı ritüeller vardır. İnsanlar da bu ritüelleri yerine getirerek belli ödüller ve mükâfatların beklentisi içerisinde olur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KEMAL TAHİR'İN HAYATI, DÜŞÜNCE DÜNYASI VE ESERLERİ

1.1. Kemal Tahir'in Hayatı

Toplumsal bir varlık olan insanın hayatı eserlerinden bağımsız bir yapıya sahip değildir. İyi ya da kötü, az ya da çok bütün eserler, yaratıcısından ve doğal olarak da ortaya konulduğu dönemden izler taşır. Taşıdığı bu izler ise okuyucu için yazarı ve yaşadığı dönemi daha iyi anlamak için iyi birer referanstır. Aynı şekilde yazarın hayatı ve yaşadığı dönem hakkında okuyucunun bilgi sahibi olması, eserinin de daha iyi anlaşılması açısından önemlidir. Buradan hareketle Kemal Tahir'in eserleri üzerinde yapacağımız incelemeyi daha anlamlı bir hale getirmek adına hayatı ile birlikte ele almak uygun olacaktır.

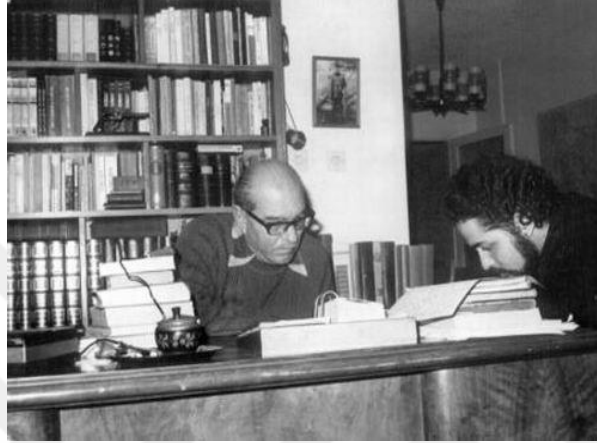
Resim 1.1: Sağdan Sola; Dayısı Servet Canay, Kemal Tahir, Kardeşi Nuri Tahir

Kaynak: Leblebitozu (2015)

15 Nisan 1910'da İstanbul'da dünyaya gözlerini açan yazarın gerçek adı İsmail Kemalettin Demir'di. Bir deniz subayı olan babası aynı zamanda II. Abdülhamit'in yaverlerinden biri olan Yüzbaşı Tahir Bey'di. Annesi ise Osmanlı sarayında Abdülhamit'in kızı Naile Sultan'ın hizmetinde bulunan ve sarayda "Hubser" adıyla bilinen Nuriye Hanım'dı (K., 2018, s. 11).

Resim 1.2: Sağdan Sola; Selim İleri, Kemal Tahir

Kaynak: Leblebbitozu (2015)

İmparatorluğun çalkantılı döneminde hayatlarını birleştirme kararı alan Tahir Bey ve Nuriye Hanım çifti de bu dönemden etkilenenler arasındaydı. Tahir Bey'in Abdülhamid'e olan sadakatinden olsa gerek, İttihat ve Terakki Cemiyeti Tahir Bey'in rütbesini indirerek emekliye ayırdı. Kemal Tahir işte bu dönemde dünyaya geldi. Balkan savaşı esnasında yeniden silah altına alınan Tahir Bey savaş sonrasında yeniden sivil hayatına dönse de bu uzun sürmedi, 1. Dünya Savaşı esnasında yeniden silahlı altına alındı (Karaca, 2010, s. 48).

Resim 1.3: Sağdan Sola; Hikmet Kıvılcımlı, Nazım Hikmet, Kemal Tahir

Kaynak: Leblebbitozu (2015)

Kemal Tahir'in eğitim hayatı, babasının görev yerlerinin sık sık değişikliğe uğraması nedeniyle Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde devam etti. 1923'te İstanbul Kasımpaşa'daki Cezayirli Hasan Paşa Rüştüyesi'nde mezun olan Kemal Tahir, Galatasaray Lisesi'nde 10'uncu sınıf öğrencisiyken ailesinin geçimine katkıda bulunmak adına eğitimini yarıda bıraktı. Karaköy Palas'ta bir avukatın yanında kâtip olarak çalışmaya başladı. Ancak aldığı ücret, ailesinin geçimine yetmediği için yeni bir çare olarak bir süre Zonguldak Maden Kömürü İşletmesi'nde ambar memurluğu görevinde bulundu, 1932'de İstanbul'a döndü. İstanbul'da ise Son Posta, Haber, Vakıf gibi gazetelerde düzeltmenlik, röportaj yazarlığı, çevirmenlik yaptı. Aynı zamanda Yedigün, Karikatür gibi bazı dergilerde sayfa sekreterliği görevinde bulundu. Karagöz gazetesinde başyazarlık, Tan gazetesinde ise yazı işleri müdürlüğü yaptı (Özkırımlı, 1987, s. 742).

1938 yılında Nazım Hikmet'le birlikte Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nde "Askeri isyana teşvik" suçlamasıyla yargılandı. 15 yıl hapse mahkûm olduğu bu yargılamadan yıllar sonra *"Komünistlik suçundan 15 yıl hapse mahkûm edildiğim gün kitaplığımı birisi elden geçirseydi, yüzlerce sağ kitaba karşılık 5-6 sol kitap ya bulurdu ya bulamazdı!"* diyerek bahsetti (Yiğit, 2013, s. 48).

Resim 1.4: Soldan Sağa; Kemal Tahir, Semiha Sıdıka Hanım

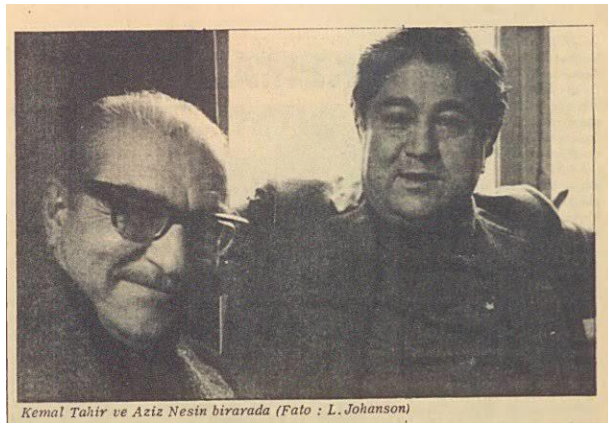

Kaynak: Leblebbitozu (2015)

12 yıl aradan sonra genel ayla özgürlüğüne kavuşan Kemal Tahir, İstanbul'a döndükten sonra bir süre İzmir Ticaret gazetesinin İstanbul temsilcisi olarak görev yaptı. Kemal Tahir ilk evliliğini Fatma İrfan Akersin ile yapmış; ancak bu evliliği 1940 yılında, Kemal Tahir Çankırı Cezaevi'nde tutuklu iken karısı Fatma İrfan'ın mahkemeye başvurusu sonucunda boşanma ile sona ermiştir. Daha sonra Kemal Tahir, ikinci evliliğini Semiha Sıdıka Hanım ile yapmıştır (Karaca, 2010, s. 52).

Edebiyat serüveninin ilk yıllarında Yahya Kemal hayranı olan ve yazı hayatına şiirle başlayan Kemal Tahir'in ilk şiirleri Abdullah Cevdet'in neşrettiği İctihad dergisinde yayınlandı. Edebiyat camiasına kararlı bir şekilde dahil olması ise Yakup Sabri, Ertuğrul Şevket, İsmail Safa ve Arif Nihat Asya ile birlikte çıkardıkları Geçit dergisiyle oldu (1933-1934). Varlık Dergisi ve Ses Dergisi'nde (Cemalettin Mahir ve İsmail Kemalettin mahlaslarıyla) sosyal ve politik içerikli şiirler yayımladı. Sonraları yavaş yavaş şiir serüveni sona eren Kemal Tahir'in, 1929'da Nazım Hikmet'le tanıştıktan sonra fikirlerinde ve sanat anlayışında önemli ölçüde değişiklikler yaşandı. Romancılığa doğru ilk adımını bu yıllarda atmış oldu (1935-1940). Bu sırada yayımladığı *Namık Kemal İçin Diyorlar ki* (İstanbul, 1936) adlı kitabı ilgiyle karşılandı. 1938'de başlayan ve yazarlığı için kendi deyimiyle malzeme toplamaya elverişli olan hapisane hayatı boyunca notlar edip eserlerine hazırlık sürecine başladı (Kahraman, 2002).

Resim 1.5: Sağdan Sola; Aziz Nesin, Kemal Tahir

Kaynak: Leblebbitozu (2015)

İlk hikâyeleri 1941'de Tan gazetesinde Cemalettin Mahir mahlasıyla yayınlandı. Bunlar *Göl İnsanları* adıyla kitap haline getirilip basıldı, daha sonra yazdığı bütün

hikâyelerini de aynı kitabın sonraki basımında toplayarak genişletti. *Sağırdere* romanını Son Posta ve *Esir Şehrin İnsanları* romanını Yeni İstanbul gazetelerinde parça parça yayımladı. Bu arada çeşitli takma adlarla bir dizi dedektif, polisiye ve macera romanı yazdı. Daha önceki eserlerinde çeşitli takma adlar kullanan yazar, kendisine asıl şöhret kazandıran romanlarını 1955'ten sonra ve Kemal Tahir adıyla yayımlamaya başladı (Kahraman, 2002).

1957 yılında 14 ay gibi bir süre boyunca Aziz Nesin ile birlikte Düşün Yayınevini yönetti. 1960'tan sonra tüm ilgisini edebiyata yönelten ve hayatını romanlarının geliriyle idame ettiren Kemal Tahir, bu yıllarda Dost Dergisinin düzenlediği yarışmada “Yılın Romancısı” ödülünü almaya hak kazandı. 1968 yılında Marksizm'in toplum üzerindeki etkilerini yakından incelemek amacıyla o dönemde ismiyle SSCB'ye gitti ve birtakım gözlemler yaptı. 21 Nisan 1973 gecesi davetli olarak gittiği Mehmet Barlas'ın evinde, Mete Tuncay ile girdiği bir tartışma sonucu geçirdiği kalp krizi nedeniyle vefat etti. Naaşı Erenköy Sahrayı Cedit Mezarlığına defnedildi (Yiğit, 2013, s. 50).

1.2. Şair ve Sosyolog: Kemal Tahir

Edebiyat hayatına şiir ile başlayan Kemal Tahir tercüme faaliyetlerinin yanı sıra 19 roman, 4 hikâye kitabı, 15 kitaptan oluşan *Notlar'ı* ve mektuplarıyla Türk ve Dünya edebiyatına çok önemli katkılarda bulundu (Özlük, 2012, s. 296).

Kemal Tahir'in eserleri incelendiğinde konu bakımından olan zenginliğini işleyiş biçimine de yansıttığı görülür. Anlatımda farklı tekniklere başvuran Kemal Tahir görüşlerini desteklemek, yeni bir atmosfer yaratmak, anlatıma zenginlik ve derinlik kazandırmak amacıyla bazı yazarlara ve şairlere roman ve hikâyelerinde yer vererek roman metodolojisinde “montaj” olarak adlandırılan tekniği de kullanmıştır. Çalışmalarında yerli ve yabancı pek çok edebiyatçının eserlerini kullanan Kemal Tahir, bazen bu isimleri açıkça zikretmiş, bazen üstü kapalı bir şekilde gönderme yapmıştır (Özlük, 2012, s. 297).

Kemal Tahir eserlerini meydana getirirken toplumsal gerçeklik çerçevesine dikkat eder. Bunu bilinçli bir şekilde gerçekleştiren yazar, Tanzimat Dönemi'nden beri aydınların romantizme sığınarak kendisini ve halkını kandırdığını, oyaladığını ifade eder. Gerçeğin zaten değişken olan yapısı yüzünden Batı'dan aktarılan gerçekleri kendi

gerçeklerimizle kolayca karıştırma ihtimali ona göre bir diğer önemli sorundur (Gündüz, 2011, s. 64). Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere Kemal Tahir'e göre roman yazarının öncelikli görevi, gerçeği ortaya çıkarmaya çalışmaktır. Bu yüzden kendi eserlerinde de roman unsurları gerçek hayattan bağımsız değildir.

Olgun Gündüz'e göre gerçekçilikle birlikte Kemal Tahir'in romanlarında bir diğer önemli unsur da tarihin ele alınma biçimidir. Roman ve tarih ilişkisini ele alan Onur Bilge Kula ise Kemal Tahir'in romancılığını tarih bağlantısı içinde şöyle değerlendirmektedir: “Çok katmanlı bir yaratı olan roman ve yazarın dilsel aktarımı ile kurgulanan tarih arasındaki bağıntı önemlidir. Bir bilim alanı olarak tarihin nesnellik savı, söz konusu roman olunca göreceleştirilir; çünkü her türlü nesnellik arayışına karşın, yazarın öznelliği kaçınılmaz olarak yapıtlarına da yansır.” (Gündüz, 2011, s. 66).

Aynı coğrafyada iki farklı devletin çalkantılı zamanlarında yaşamının vermiş olduğu tecrübe ve birikimlerin sonucu ortaya çıkan romanları, onun fikir hayatını yakından tanımamızı sağladı. Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecinde dünyaya gelen ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde eserler veren Kemal Tahir, içinde bulunduğu süreçten etkilenmiş, bunları da eserlerine yansıtmıştır. Herhangi bir olay hakkında bir romanında müspet bir bakış açısı geliştirirken aynı olay hakkında farklı eserlerde menfi kanaatler de dile getirmiştir. Bu da bize Kemal Tahir'in düşünce dünyasının lineer bir çizgide ilerlemediğini, gelişen ve aynı zamanda değişebilen bir yapıda olduğunu gösterir.

Kemal Tahir sadece sanatla ilgilenen bir sanatçı olmamış, aynı zamanda ülkesinin sıkı bir gözlemcisi yapan sosyolog görevini üstlenmiş ve bu gözlemlerini eserlerinde eleştirel bir dille ele almıştır. Dolayısıyla bir romancı olduğu kadar aynı zamanda şair ve sosyologdur (Hüküm, 2017, s. 22). Onun sıkı bir gözlemci olması ve bu gözlemlerine yaptığı eleştiriler sadece edebiyat alanında dikkatleri üzerine çekmekle kalmayıp aynı zamanda siyasal zeminde de acımasızca yargılanmasına neden olmuştur.

Kemal Tahir'in düşünce dünyası kaba bir şekilde hapisten önce, hapis yılları ve hapisten sonra olarak ele alınabilir. Kemal Tahir hapse girmeden önce sıkı bir Kemalist olarak bilinir, Serbest Fırkaya mensup olan arkadaşı Ertuğrul Şevket'le olan tartışmaları bunun bir kanıtı olarak gösterilir. Hapis yıllarında kendisinin önceleri *Nazım Hikmet Solculuğu* olarak adlandırdığı, ilerleyen süreçte ana kaynakları da okumanın etkisiyle

sosyalizmi benimsemiştir. Hapisten çıktıktan sonra ise Osmanlı kültür mirasını yeniden inceleyip ele alan ve bu doğrultuda eserler veren bir Kemal Tahir karşımıza çıkmaktadır (Sağlık, 2012, s. 43).

Marx ve Engels'in doğu toplumlarıyla ilgili görüşlerini araştıran Kemal Tahir, Osmanlı-Türk toplumunun kölecilikten kapitalizme sürüklenen bir yapıda olmadığını belirtir. Ona göre Osmanlı toplumu kölecilik ve feodaliteden çok uzak, insancıl yapıda olup eşitlik ilkesi üzerine kurulmuştur. Osmanlı vakıf geleneği bunun göstergelerinden sadece birisidir. Osmanlı toplumu ırkçılığı hiçbir zaman devlet prensibi olarak benimsememiş ve bu doğrultuda hareket etmiştir (Tahir, 1989, s. 354).

Osmanlı toplumu üzerine yaptığı incelemelerini bir araya getirdiği romanı olan ve 1967 yılında yayınlanan *Devlet Ana* adlı eserinden sonra sol kesimden acımasız eleştirilere maruz kaldı. Yine aynı romanında Osmanlı toplum düzeninin sınıfsız olduğunu savunması üzerine Marksist ideoloji mensupları tarafından birçok eleştiriye maruz kaldı. Hatta bazı kesimlerce Mustafa Kemal ve arkadaşlarının vermiş olduğu mücadeleyi küçümseyip Osmanlı Hanedanı yanlısı olmakla suçlandı ve hakkında karalama kampanyası başlatıldı. Yıkılan Osmanlı Devleti'nin yeniden kurulmasını imkânsız gören ancak aynı devlete, köklerini görmezden gelerek, açıkça düşmanlık ilan etmenin de yanlış olduğunu savunan Kemal Tahir, böylelikle körü körüne batılılaşmayı reddetmiştir (Sağlık, 2012, s. 43). Türk toplumunun sorunlarına çözüm arayışını, batı toplumunun yayılmacı ve kapitalist politikasında değil, altı yüz sene ayakta kalmayı başaran Osmanlı toplumunun değerlerinde sürdürmüştür.

Kemal Tahir'in son dönem eserlerinde ve *Notlar*'ında yerlilik ve Anadolu Türkçüğü vurgusu sıklıkla görülmektedir. Yazar bu düşüncesiyle etnik bir milliyetçiliği kabul etmezken, bu manada milliyetçiliği kullananların, Anadolu coğrafyasında yaşayan toplumun parçalanmasını isteme niyetinde olduğunu belirtir. Ona göre etnik milliyetçilik fikri parlادıkça halklar birbirinden uzaklaşır. Ancak Kemal Tahir bir millet fikri olarak Türkçüğün önemine de değinir. Fakat bu fikrin çok yara alarak dibi delik bir maşrapaya döndüğünü ve hükmünü yitirdiğine inanır (Tahir, 1992a, s. 123).

Kemal Tahir, Tanzimat dönemi ve sonrasına dair görüşlerini “batılılaşma” kavramı üzerinden ele almıştır. Batılılaşma kavramının yerine özellikle bu ifadeyi kullanmasının bir nedeni vardır. Kemal Tahir batılılaşmayı, zaten batılı olup yaşadığı

çağın gerisinde kalan devletler için kullanır. Batılaşma kavramını ise özü itibariyle batı toplumlarından ayrılan ancak Batı toplumunun ilerde olduğunu kabul edip takibine başlayan devletler için kullanır. Osmanlı toplumunu da bu şekilde nitelendirir (Tahir, 1992b, s. 146). Osmanlı toplumunda Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte müsadere sisteminin kaldırılması, şahsi mülkiyetin kolaylaştırılması, bütün fertler için can mal ve namus güvenliği, seyahat ve iskân hürriyeti gibi getirilen bazı uygulamaların temel amacının zenginliği belli gruplarda toplayarak burjuva sınıfının oluşturulması için bir ön adım olduğunu savunur. Kısacası Tanzimat Fermanı ile Osmanlı için kapitalist üretim tarzının benimsenmesi istenmiştir. Ancak Osmanlı toplumu getirilmek istenen bu yeni sisteme yabancı olduğu ve toplumca içselleştiremediği için, söz konusu değişim, ülkenin kurtuluşu yerine yıkılışını hızlandırmıştır (Yavuz, 2000, s. 395).

Kemal Tahir'e göre Batılaşma sorunu sadece Osmanlı'nın son dönemine ait bir problem olmayıp aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti için de kanayan bir yaradır. Cumhuriyet Dönemi konularının arasında yazarın en çok üzerinden durduğu bir diğer konu ise laikliktir. Kemal Tahir laikliği savunmuş ve uygulamada desteklemiştir. Bununla birlikte bazı Cumhuriyet idarecilerinin kişisel çıkarları için bu değeri sömürdüğünü de ifade etmektedir. Halifelik konusunda da görüşlerini bildiren yazar, Cumhuriyet'in laik yapısı korunarak, halifelik kurumundan reel politikte diğer Müslüman devletler ile iş birliği açısından faydalanılabileceği görüşünü benimsemiştir (Tahir, 1992c, s. 137). Her ne kadar ülke çıkarları adına iyi niyetli bir istek olsa da dönemin şartları düşünüldüğünde Kemal Tahir'in bu tür düşüncelerinin uygulanabilirlikteki imkânı tartışmalıdır.

Kemal Tahir, fikirlerin ancak dünya görüşleri üzerinden temellendirilebileceğini savunur. Belli bir dünya görüşü sistematığına dayanmayan fikirlerin bir şey kanıtlayamayacağını veya reddedemeyeceğini belirtir (Tahir, 1992d, s. 29). Bu minvalde Kemal Tahir'in düşünce sisteminin temelinde Marksizm'in olduğu söylenilebilir. Ancak Kemal Tahir sosyalizmi salt gerçeklik olarak ele almamış; bu sisteme eleştiriler yöneltmiş, sosyalizmin de bu eleştiriler ile şekillenen dinamik bir yapıda olduğunu savunmuştur. Marx düşünce sisteminde yer alan Asya Tipi Üretim Modelini doğrudan kabul edip uygulamak için teklife sunmak yerine Osmanlı'nın iç

dinamiklerinden hareket ederek, kendi yapısına daha uygun olan Batı Dışı Üretim Biçimini¹ sunması buna örnek olarak gösterilebilir.

Osmanlı toplumunda dünyaya gelen, Kemalist düşüncelerle fikir dünyasında yerini alan, sonrasında Marksist ve Sosyalist gelenekten beslenmesine karşın neticede bu ülkenin geleceğinin tercüme ideolojilerle şekillendirilemeyeceğini itiraf eden Kemal Tahir, yerli düşünce ve gelenekle temas kurarak, Osmanlı deneyiminden yola çıkıp yeni bir teori kurmaya çalıştı. Romanlarındaki alternatif tarih arayışı temelde yerli bir temele dayalı sosyalizm arayışı olması nedeniyle yalnızlaştırılmıştı. Bu yalnızlık ilk dönem Cumhuriyet aydınının yalnızlığına benzer. Halkın genel kabullerini sorgulayan, dikte edilen bilgilerin doğruluğunu arayan aydın, ister istemez ötekileştirilir. Kemal Tahir de bu ötekileştirilmeden üzerine düşeni almıştır (Emre, 2012, s. 1).

Kemal Tahir, Cumhuriyet devrimlerinin uygulanmasındaki aksaklıkların Türk toplum yapısından kaynaklandığı belirtir. Osmanlı Devleti tasfiye edilirken, halifeliğin kaldırılmasına karşı çıkmıştır. Cumhuriyet'in laik yapısı korunarak, diğer Müslüman toplumlar ile iletişime devam etmek adına reel politikte bu yapının korunabileceği görüşündedir. Ancak devletin içinde bulunduğu şartlar nedeniyle bu düşüncesinin gerçekleşmesinin mümkün olmadığı da aşıkardır. Devletçilik alanında yapılan reformları da yetersiz gören Kemal Tahir, bu reformun uygulanmasındaki hata ile halkın değil sadece belirli kişilerin ekonomik olarak zenginleşmesine sebebiyet verdiğini belirtir. Devletçilikle bağdaşmayan zengin etme olgusuna karşı çıkıp kişisel çıkarlarını ön planda tutmayan, halkının menfaatleri için çabalayan kadroların hayalini kurar (Tahir, 1992b, s. 120).

Kemal Tahir, yaşadığı dönemde ortaya attığı ve savunmaktan çekinmediği fikirleri ve eleştirileriyle toplumun her kesiminden insanın dikkatini çekmeyi başarmıştır.

1.3. Kemal Tahir'in Eserleri

Edebiyat hayatına şiir ile başlayan Kemal Tahir öyküden romana, denemelerden mektuplara birçok alanda eserler vermiş, özellikle roman taslaklarının üzerinde

¹ Kemal Tahir, Marks'ın ATÜT ile ortaya koyduğu modeli tümüyle kabul etmek yerine Osmanlı'nın kendine has özelliklerinden hareketle yeni bir çerçeve çizmek ister. Böylelikle bu yeni modelin, Asya Tipi Üretim Tarzı yerine Batı Dışı Üretim Biçimi kavramı şeklinde adlandırılmasını teklif eder (Tahir, 1992a, s. 237).

sayfalarca notlar alarak titiz bir şekilde çalışmıştır. Romanları ve notlarında gerçekçiliği ön plana çıkaran Kemal Tahir, toplumu ve toplumsal sorunları anlamayı, anlatmayı ve çözüm üretmeyi hedeflemiştir. Bu bağlamda, insan tarihini çözümlmeyi ve ortaya çıkan sonucu toplumun gelişmesi için kullanmaya öngören tarihsel maddecilikten yararlanmışır (Bozdağ, 1980, s. 21).

Bu başlık altında Kemal Tahir'in Türk Edebiyatı'nda öne çıkan eserlerini kronolojik sırasına göre ele alıp onların kısa tanıtımlarını yapacağız.

1.3.1. Göl İnsanları (1955)

Türk edebiyatında köy yaşamına ve köylülüğe “özden” bir bakışın ilk örneklerinden sayılabilecek *Göl İnsanları* için Nâzım Hikmet, Kemal Tahir'e yazdığı 13 Mart 1941 tarihli mektubunda, “Senden o kadar defa dinlediğim, âdeti birçok satırlarını başlarken sonunu getirecek kadar hatırladığım ilk hikâyeyi yine büyük bir lezzetle, iştihâ ile ve gururla okuyorum.” demektedir. 7 Mayıs 1941 tarihli mektubunda ise yine aynı kitapla ilgili düşüncesini yalın bir şekilde ortaya koyar: “Hiç endişeye düşme. *Göl İnsanları* Türk edebiyatının en güzel dört hikâyesi olarak kalacaktır.” (Hikmet, 1968, s. 49).

Nazım Hikmet'in de büyük bir heyecanla karşıladığı *Göl İnsanları*'nda Kemal Tahir, dört farklı hikâyeyi ele alır. Kitabın da ismini taşıyan öyküsü *Göl İnsanları*'nda, Tarkos Gölü kenarına merkeplerle çakıl taşıyan işçilerin hikayesini ele alır. Bu ve diğer hikayelerinde Anadolu insanının kurnazlığını, aç gözlülüğünü ve dolandırıcılığını iğneleyici bir üslupla okuyucunun takdirine sunar (Tahir, 2015a).

1.3.2. Sağırdere (1955)

Kemal Tahir İstanbul Tutukevi'nden sonra Anadolu'nun çeşitli bölgelerindeki hapishanelerine nakledilir. Hapishanedeki tutuklular aracılığıyla Anadolu insanını daha yakından tanıma fırsatı bulur. İnsanları tanıdıkça zihninde yeni hikayeler üretir ve bu hikayeleri, kahramanların ağız yapısına kadar en ince detaylarıyla not eder. Burada aldığı notlardan yeni bir kurgu yaratır. *Sağırdere*, *Kelleci Memed*, *Körduman* Çankırı Cezaevi'nde aldığı notlara dayanarak oluşturduğu romanlar arasındadır (Yavuz, 2000, s. 88).

İlk köy romanlarından olması hasebiyle aynı zamanda dönemin yaşam şartlarından kesitler sunan *Sağırdere*, köy ve kent ikilemi üzerine kurulmuş ve yoksul

köylünün küçük dünyasını olanca sadeliğiyle anlatan bir romandır. Çocuksu bir aşkla tutulduğu kıza kavuşamayan Mustafa'nın Ankara'ya çalışmaya gitmesi, kent hayatını gördükten sonra kendisini ve hayatı sorgulamaya başlaması konu edilir (Tahir, 2016a).

1.3.3. Esir Şehrin İnsanları (1957)

Kemal Tahir'in Mütareke Dönemi aydınlarını konu edindiği *Esir Şehir* üçlemesinin ilk kitabı olan *Esir Şehrin İnsanları*'nda Birinci Dünya Savaşı esnasında İstanbul'daki sivil aydınların durumu ele alınır. Osmanlı Devleti ordularının yenilgiyi kabul edip silahlarını teslim ettiği bir dönemde aydınların, en umutsuz koşullar altındayken savaşın seyrini değiştirmede olan etkilerini anlatır (Tahir, 2015b).

Esir Şehrin İnsanları romanında Kemal Tahir, İstanbul'un İşgali esnasındaki Osmanlı toplumunu fikir ve düşünce yapısı açısından kategorize eder. Buna göre üç tip insanın varlığına ulaşılabilir. İstanbul Hükümeti'nin tarafını tutanlar, Kuva-yi Milliye taraftarları ve her şeyi olurlarına bırakan vurdumduymaz insanlar. Eserde Kâmil Bey karakteri üzerinden ise ideal aydın tiplemesini ortaya koymaya çalışır.

Kemal Tahir'in *Esir Şehrin İnsanları*'nda ileri sürdüğü en ilginç tezlerden bir diğeri ise, işgal kuvvetlerinin Anadolu'yu terk etmelerinin arkasında yatan sebebin Anadolu'nun sosyalist olabilir korkusundan ileri geldiğidir. Bu düşünce Kemal Tahir'in bu romanı yazdığı esnada Marksist düşünceden etkilendiğini de açıkça bizlere göstermektedir (Kabaca, 2019, s. 35).

1.3.4. Körduman (1957)

Sağırdere romanının devamı niteliğini taşıyan *Körduman* Kemal Tahir'in, Anadolu insanını konu edindiği önemli eserlerden biridir. *Sağırdere* romanındaki başkahraman Yamörenli Mustafa'nın Ankara'daki gurbet günlerinden memleketine dönmesini anlatır. İstanbul-Anadolu, Şehirli-Köylü ilişkisini objektif bir şekilde okuyucuya yansıtmaya çalışır (Tahir, 2019a).

Kemal Tahir *Körduman* isimli romanında resmi/kitabi din ile halk dini arasındaki farka da dikkat çekmiştir. Köylünün gösterdiği dindarlık ile yaşadığı dindarlık arasındaki fark söylevlerde ve diyaloglarda çarpıcı bir şekilde dile getirilmiştir. Yamörenli Mustafa'nın sevdiği kıızı elde edebilmek adına büyü ve tılsımlara başvurması ancak günlük hayatında İslam dininin gereğine göre yaşıyor gibi

gözükmesi buna örnek olarak verilebilir. Köylülerin bu tip çaresiz kaldıkları durumlarda büyüye başvurması dindarlık ve dindarlığın gereğini yapma arasındaki çelişkiyi okuyucuya gösterir. Aynı zamanda köylülerin bol mahsul alabilmek için ekinleri duayla ekerken sonrasında ise hayatlarında dini kurallar hiç yokmuş gibi yaşaması, dinin işlevsel yönünün pratikte farkında olmadan kullanılmasını gösterir niteliktedir.

1.3.5. Rahmet Yolları Kesti (1957)

Kemal Tahir, *Rahmet Yolları Kesti* adlı eserinde Türk tarih ve edebiyatını uzun yıllar meşgul eden eşkıyalık olgusunu ele alır. Devletin muktedir olamadığı yıllarda adeta yerel yöneticiler olarak ortaya çıkan eşkıyaların hayat tarzı konu olarak işlenir. Ağalık sisteminin eşkıyalıkla yakından olan ilişkisini birbirinden nasıl beslendiklerini anlatır. Bunun yanında eleştirel bir şekilde halkın da bu zorba olan eşkıyalara olan hayranlıklarını konu edinir (Tahir, 2017a).

Romanda eşkıyalığın çıkış unsurları olarak devlet idaresinden kaynaklanan yönetim boşluğu ve Anadolu insanındaki “nam alma” tutkusu gösterilir. *İnce Memed*’ten farklı olarak bu romanında eşkıyaların soyguncu, zorba kimseler olduğu açık bir şekilde vurgulanır. Bununla birlikte bu eşkıyaların savaş kaçağı olduğu, Millî Mücadeleyi ve Kuva-yi Milliye’yi olumsuz olarak etkilediği de belirtilir (Coşkun, 2006, s. 167-168).

1.3.6. Yedi Çınar Yaylası (1958)

Kemal Tahir’in bir üçleme niteliği taşıyan eserlerinden ilki olan ve Çorum çevresinde gelişen olayları anlattığı *Yedi Çınar Yaylası*, Tanzimat Fermanı’nın ilanından Atatürk’ün ölümüne kadar uzanan zaman dilimindeki üç ayrı nesli inceler. Bu bağlamda toplumdaki sosyal gelişmelere bağlı olarak değişen mülkiyet ilişkilerinin, toprak ağalığının ve eşkıyalık hareketlerinin gerçek yüzünü ortaya çıkarmak ister. Hapishane dönemindeki birikimlerinden faydalanan Kemal Tahir, Çorum’a ait olan ağız yapısını romanına ustaca,ilmek ilmek işler.

Kemal Tahir’in diğer eserlerinde de görülen halk ile İttihatçılar arasında yaşanan gerilim ve bundan doğan güvensiz ortam bu eserinde de vurgulanır. Halkın köylüden olan sözde dindar kesimi İttihatçıları “cöntürk” olarak görür, bu nitelemeleri eserin çoğunluğunda hakaret algısı yaratır. Öyle ki halkın İttihatçıları dinsiz olarak görmesi ve

kestiklerinin yenmeyeceğine dair fetvalar veren hocaların olması hikâyede müstakil olarak yer edinir (Tahir, 2015c).

1.3.7. Köyün Kamburu (1959)

Yedi Çınar Yaylası romanının devamı niteliğini taşıyan *Köyün Kamburu* romanında Kemal Tahir, geleneksel düşünme biçimlerine, batıl inançlara ve köylülüğe karşı güçlü eleştirilerini trajikomik bir şekilde ele alır. Çorum hapishanelerinde bizzat halkın içinden duyduğu yaşanmış veya yaşanması muhtemel hikâyeleri Anadolu insanını tanımak ve tanıtmak adına kullanır (Tahir, 2006).

Yedi Çınar Yaylası romanında Parpar Ahmet ve Topal Ayşe çiftinden dünyaya gelen Çalık Kerim, *Köyün Kamburu*'nda ana karakter olarak karşımıza çıkar. Medrese eğitimini yarıda bırakan Çalık Kerim, memleketi Narlıca'ya "hoca" olarak döner. Sakat olduğu için Birinci Dünya Savaşı'na asker olarak alınmayan Kerim bakkal dükkânı işletip kaçakçılık yapar. Karaborsacılıktan tefeciliğe uzanan bir fırsatçılık öyküsüyle köyün ağası haline gelir. Kemal Tahir, Çalık Kerim karakteri üzerinden özelde köylüleri, genel olarak baktığımızda ise insanlığı psikolojik bir tahlille ele alır (Yiğit, 2013, s. 73-74).

1.3.8. Esir Şehrin Mahpusu (1962)

Kemal Tahir'in *Esir Şehir Üçlemesi*'nin ikinci romanı olan *Esir Şehrin Mahpusu*'nda, ilk romanın ana karakterlerinden biri olan Kâmil Bey hapishanededir. Kemal Tahir bu eserinde Kâmil Bey nezdinde, Osmanlı aristokrasisiyle bir hesaplaşma içine girer. İşgalleri fırsat bilen işbirlikçi hainlerin karşısında Anadolu'da gitgide güçlenen Kuva-yi Milliye direnişini ve bütün bunlardan uzakta kendi kabuğuna çekilmek zorunda kalan mahpus Kâmil Bey'in korkunç dramını ele alır (Tahir, 2016b).

Esir Şehrin Mahpusu romanında Kemal Tahir, 1921 başlarından Sakarya Savaşı'na kadar olan süreci, Anadolu'nun yansıması olan İstanbul halkı üzerinden yorumlar. Millî Mücadele taraftarı olan Kâmil Bey'in sözde en yakını olan karısı Nermin Hanım, kendi kültürüne kayıtsız kalması ve batı hayranlığıyla okuyucunun karşısına çıkar. Nermin Hanım Fransızlarla iş birliği taraftarı olan aydın halkın romandaki temsilcisidir. Romanda Kâmil Bey ve Nermin Hanım nezdinde ülkenin Kurtuluş mücadelesinin tahlili yapılır.

Kemal Tahir eserde yine Kâmil Bey karakteri üzerinden İttihat ve Terakki'nin teorilerinden kaynaklanan hatalarına eleştirilerde bulunmuştur. Bu vatanın topraklarına yabancıymış gibi hareket ettiklerini söylemesi bu eleştirilerden biri olarak gösterilebilir (Tahir, 2016b, s. 204). Aydınların toplum için, yurt içinde ve yurt dışında eğitim aldıktan sonra, ülke ve milletleri adına çalışıp kurtuluş mücadelesinde yol göstericiler olmasından ziyade kendilerini var eden topraklara yabancılaşmalarının üzerinde durur (Coşkun, 2006, s. 213).

1.3.9. Kelleci Memet (1962)

Kemal Tahir bu eserinde 1940'lı yıllarda Çankırı Cezaevinde, yanında çalıştığı ağasını yanlışlıkla vurmaktan tutuklu bulunan henüz çocuk sayılabilecek yaşlardaki Kelleci lakaplı Memet'in hikâyesini anlatır. Kemal Tahir bu eserini yazarken, cezaevinden tanıdığı bir gençten esinlenir, notlar alır ve eserini hayata geçirir. Öyle ki aynı şahsı tanıyan Nazım Hikmet de eserlerinde ve mektuplarında bu isimden bahsetmiştir (Yılmaz, 2005, s. 238).

Kelleci Memet romanıyla Kemal Tahir Türk toplumunu betimler. Anadolu insanının güçlü ve zayıf yönlerini inceler. Cinci Nezir'den Terzi Bekir'e, Başgardıyan Ethem Efendi'den Meydancı Recep'e toplumun her kesiminden insanı sosyo-psikolojik bir tahlille ele alır. Karakterler üzerinden Anadolu insanını okuyucularına sunar (Tahir, 2016c).

1.3.10. Yorgun Savaşçı (1965)

Kemal Tahir *Yorgun Savaşçı* eserinde, daha önce *Esir Şehir Üçlemesi*'nde anlattığı işgal kuvvetlerinin baskısı altında İstanbul'da yaşayan "Millicileri" Anadolu'ya gönderir. *Yol Ayrımı* romanında yan karakterlerden biri olan Cehennem Topçu Cemil, bu eserin ana karakteridir. Cehennem Topçu Cemil bir yandan âşık olduğu teyze kızı Neriman ile evlenip uzak bir köye yerleşmeyi planlayacak kadar her şeyden bıkmış ve yorulmuşken, diğer yandan Anadolu'ya geçip Millî Mücadelenin ön saflarından savaştık kadar cesurdur (Tahir, 2016d).

Yorgun Savaşçı Romanında Kemal Tahir, Cehennem Topçu Cemil Bey karakteri üzerinden, Kurtuluş Mücadelesi esnasında üst üste yenilgiler sonucu yorgun düşen yüksek rütbeli subayların hikâyesini anlatır. Bu subaylar fiziksel ve duygusal olarak yıprandığı için bir yandan sessiz sakin bir emekliliği hayal ederken diğer yandan

da vatan için harcamadıkları tek şey olan canlarını vatana kurban etmek adına planlar yapar.

Kurtuluş Mücadelesi içinde 1919-1920'li yıllarda İstanbul ve Anadolu'daki örgütlenmeleri ve Anadolu direnişini anlatan *Yorgun Savaşçı*, Cumhuriyet'in kuruluşuna giden sürecin romanı olarak da ele alınabilir.

1.3.11. Bozkırdaki Çekirdek (1967)

Türk eğitim tarihinin özgün girişimlerinden biri olan ve üzerine konuşulması tabu sayılan Köy Enstitüleri'ni konu edinen *Bozkırdaki Çekirdek*, Kemal Tahir'in bu tabuyu bir sorgulama girişimi sayılabilir. Türk toplumunun Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan yolcuğunda atılan adımların neyi kazandırıp neleri kaybettiğini eleştirel bir yaklaşımla ele alır (Tahir, 2016e).

Kemal Tahir'e göre köy enstitüleri, devletin kendi bünyesinden rejimin bekçileri olarak seçtiği öğretmenlerle, köylüyü köyünde ancak kendi kontrolünde tutma girişimidir. Adında geçen enstitü kelimesinin bile batıya özentinin bir göstergesi olduğunu savunur. Türk toplumu için kendi değerlerinden doğan, özgün bir eğitim modelinin hasretini dile getirir (Yiğit, 2013, s. 116).

Kemal Tahir bu romanında Kastamonu, Çankırı ve Çorum illerinin sınırlarının keşiştiği bir bölgeye enstitü kurmak adına yola çıkan bir grup eğitimcinin hikâyesini konu edinir. Eğitimciler, enstitü öğrencileri ve yerli halkın oluşturduğu üç farklı grup nezdinde halkın nabzını tutmaya çalışır. Birinci grup sayılabilecek öğretmenler arasında yer alan ve doktora tezi çalışması için çalışan Emine Hanım karakteri üzerinden köylünün sosyo-psikolojik tahlili yapılır. Şehirli ve köylü yapısının dünya görüşü üzerindeki etkisi açıkça ortaya konur. İkinci grupta ise öğrenciler ele alınır. Öğrenciler farklı köylerden bir araya gelmiş yaşıt çocuklardır. Enstitüye katılma serüvenleri ve nedenleri farklı olan öğrencilerin bazıları yeni hayatlarına uyum sağlarken, bazıları ise eski alışkanlıklarından bir türlü kurtulamamaktadır. Romanda üçüncü grup olarak ele alınabilecek olan köylülerin betimlenişinin ise kirli bir mazisi vardır ve nerdeyse içlerinde temiz sayılabilecek kimse yoktur. Köyün esnafları köylüyü dolandırırken ağa uyuşturucu kaçakçılığı yapmaktadır. Köyün uleması sayılan Cinci Hoca'nın en büyük gelir kaynağı cinsel gücü artırıcı muskalar yazmakken diğer bir dini şahsiyet sayılan Derviş ise hırsız lakabıyla köyde şöhet sahibidir. Köyde yaşanan tüm bu olaylardan sonra Kemal Tahir romanın sonundan başladığı yere döner ve Müfettiş Şefik Ertem'in

“Bozkırda çekirdek olsa bozkır bozkır kalır mıydı?” sorusuna cevap verir. “Belki bizim bozkırda da çekirdek vardır ama mevcudiyeti yeşermemesine bağlıdır, bu sistemde ancak öyle var olabilir, diyor. Bozkırdaki çekirdek, yeşerirse ya kopuyor bozkırdan ya da eziliyor. Böylece, bozkırın bozkır kalmasına çıkıyor sonuç.” diyerek romanını tamamlar (Tahir, 2016e, s. 450).

1.3.12. Devlet Ana (1967)

Kemal Tahir’in en önemli eseri olarak gösterilen ve 1968 Türk Dil Kurumu Roman Ödülü’nü kazanan *Devlet Ana*, onun düşünce yapısını da en iyi yansıtan eserlerinden biri olarak gösterilmektedir. Kemal Tahir’in *Devlet Ana* romanında kullandığı üslup büyük oranda Dede Korkut hikâyeleri etkisi taşımaktadır. Bu bağlamda Kemal Tahir’in bu eserde gerçekçi çizgiden uzaklaşıp halk hikâyelerinin destansı söylevlerinden yararlandığını söyleyebiliriz. Yazar konu olarak her ne kadar siyasi ve sosyal meseleleri öne çıkarsa da verilen en etkili mesajlardan biri de Anadolu insanını, konuştuğu dille anlatmanın romana sağlayacağı katkıyı göstermektir. *Devlet Ana* romanında Kemal Tahir dilde sadece musikiyi ve sesi değil; psikoloji ve tarihsel birikimi de sergilemeyi başarır (Coşkun, 2000, s. 59).

Kemal Tahir *Devlet Ana* eserini kaleme alırken ilk niyeti bir senaryo hazırlamaktır. Sonraları işin ciddiyeti onu roman yazmaya sevk eder. Üç bin sayfayı aşan notlarıyla henüz taslak halindeyken bile belgesel tadında bir eser haline gelir (Bozdağ, 1980, s. 102). Kemal Tahir önceleri eserin ismini Osmanlı Çekirdeği veya Derin Geçit olarak düşünse de daha sonra *Devlet Ana* isminde karar kılar. Genel kullanımı Devlet Baba şeklinde olan bu terimi Kemal Tahir’in, *Devlet Ana* olarak değiştirmesinin birçok nedeni vardır. Bunlardan biri 1960’lı yıllarda devletin gösterdiği sert yüzüne yönelik bir eleştiri içermesidir. Yine bir devletin doğumunu anlattığı için ana figüründen yararlanmış da olabilir. Ancak üzerinde asıl kafa yorulması gereken konu Kemal Tahir’in *Devlet Ana* romanı için Ayşe Şasa’ya “*Bu romanda Türkiye’nin geçmişini değil geleceğini anlattım.*” demesidir (Yazgıç, 2019). Bu bağlamda romanın sadece geçmişi anlatan bir kurgu değil, aynı zamanda geleceğin inşası için bir model girişimi de olduğu söylenebilir.

Osmanlı Devleti’nin henüz kuruluş çağındaki aşiret yaşam tarzını konu edinen romanda kurucu ailenin birçok özelliği konu edilir. Ailenin sosyal yapısı, gelenek görenekler, âdetler bu konular arasındadır. Osmanlı Devleti’nin kuruluş aşamasında

Söğüt civarındaki yaşam tarzı okuyuculara destansı bir masal tadında sunulur. Bu bağlamda devletin büyümesinde etkili olan şahsiyetlerin hayat hikâyelerinden de yararlanılmıştır. Ertuğrul Gazi, Osman Bey ve Orhan Bey bu şahsiyetlerdir.

Eserde olaylar örgüsü Ertuğrul Gazi'nin at bakıcısı ve hizmetlisi olan Demircan'ın, sevgilisi Liya ile birlikte olduğu bir zamanda Notüs Gladyüs tarafından öldürülmesiyle başlar. Demircan'ın kardeşi Kerim ve Orhan Bey aracılığıyla durum fark edilip halka duyurulur. Kerim ve Orhan Bey, Demircan'ın intikamını almak adına Notüs Gladyüs'ü öldürmeye ant içerler. Daha sonra Ertuğrul Bey'in ölümü ve Osman Bey'in aşiretin başına geçmesiyle hikâye devam eder.

1.3.13. Kurt Kanunu (1969)

Esir Şehir Üçlemesi'nde taşıdığı umudu *Yol Ayrımı* eserinde yitirmeye başlayan Kemal Tahir, *Kurt Kanunu*'nda Kurtuluş Mücadelesi'nin kime ve niye yapıldığının gitgide karmaşık bir hal aldığı günleri özetler. Kemal Tahir, *Kurt Kanunu*'nda Cumhuriyet'in en bunalımlı dönemlerinden biri olarak değerlendirilen İzmir Suikastı olayına karışan ve ilişkilendirilenlerin hikâyesini ele alır. İttihatçılar arasındaki iktidar kavgasını ve tasfiye sürecini de olanca yalınlığı ve tarafsızlığıyla değerlendirmeye çalışır. Eser aynı zamanda bir özeleştirici niteliği de taşır (Tahir, 2016f).

İzmir Suikastı girişimi olayı *Kurt Kanunu* romanında fon olarak arka planda işlenirken aynı zamanda İttihatçılık, Halkçılık, Devrimler, İstiklal Mahkemeleri ve Halifeliğin kaldırılması gibi birçok konu romanda derinlemesine tartışılır (Coşkun, 2006, s. 235). Kemal Tahir tarafını İttihatçılar yanında konumlandırırken, Halkçıların uyguladığı baskıcı politikaları eleştirir. Halkçıları, isimlerinde geçen halktan kopuk olmaları nedeniyle suçlar. İttihatçıların İzmir Suikastı girişimini yine onların lider olma istekleriyle ilişkilendirir. Kemal Tahir İstiklal Mahkemelerini de farklı bir bakış açısıyla ele alır. Ona göre bu mahkemeler İzmir Suikastı nezdinde tüm muhaliflerin sesini kısma girişimidir. Bu mahkemeleri adam asma mahkemeleri olarak nitelendirir (Coşkun, 2006, s. 240).

Kurt Kanunu romanı, Ankara eski valisi Abdülkerim Bey'in, Mustafa Kemal Paşa'ya suikast planladıklarını öğrendiği eski İttihatçı dostlarını İstanbul'dan İzmir'e yolcu etmesiyle başlar. Abdülkerim Bey suikast girişiminden sonra çetenin elebaşı olarak aranan ancak suikast girişiminden haberi olmayan Kara Kemal'i kaçırmaya razı eder. Gıyaben İstiklal mahkemelerinde yargılanan ve idama mahkûm edilen Kara

Kemal, kolluk kuvvetleri tarafından kısıpaca alındığında beylik tabancasıyla intihar eder. Kemal Tahir'in bu romanından sonra “*Kurtlukta düşeni yemek kanundur.*” sözü Türk siyasi ve edebi tarihine kazınır.

1.3.14. Büyük Mal (1970)

Yediçınar Yaylası ve Köyün Kamburu romanlarıyla birlikte bir üçleme oluşturan ve Kemal Tahir külliyatının en renkli romanlarından biri olan *Büyük Mal*, Cumhuriyetin kuruluş yılları esnasındaki Anadolu'ya ve Anadolu insanına odaklanmaktadır. Kırsal dönüşümleri büyük bir titizlikle ele alan ve kurucu mitoslara yönelik ince eleştiriler getiren roman, güçlü karakterler ve etkin bir kurguyla örölmüştür (Tahir, 2015d).

Büyük Mal yakın geçmiş siyasi olaylarını, Serbest Fırka, İzmir Suikastı ve Dersim isyanını değerlendirmekte ve yorumlamaktadır. Siyasi olarak coğrafyada birçok şey değişse de ağalık, eşkıyalık gibi olguların zamana ayak uydurarak varlığını devam ettirdiğinden söz edilir. Cumhuriyet kurulup demokrasi hayatına geçilse de Sülük Bey gibi ağaların halen köyde tek yetkili mercii olduğu sık sık vurgulanır. Ayrıca eserde devletin uygulamaya başlamış olduğu yol vergisinin, zaten tüm mal varlığını ağalara borçlu olan köylülerin üzerinde nasıl bir ezici hüküm olduğundan bahseder (Gündüz, 2011, s. 171).

Büyük Mal romanında Kara Abuzer'in ölümünden sonra ağalığın oğlu Sülük Bey'e miras olarak kalması konu edilir. Çorum'un Yediçınar Yaylası'na hâkim olma mücadelesi veren Sülük Bey ile Hacı Kenan Efendi arasındaki zıtlasma, Hacı Kenan'ın adamlarına Sülük Bey'i vurdurmasıyla son bulur. Hapisle mahkûm edilen Hacı Kenan, mahkumiyetten kurtulmak adına rüşvet vererek tekrar Çorum'a döner. Bu defa da Emey Hanım ile Hacı Kenan arasında iktidar olma savaşı başlar. Sülük Bey'in adamlarının korkak davranması sonucu Emey Hanım, Hacı Kenan Efendi'yi kendi elleriyle vurur.

1.3.15. Yol Ayrımı (1971)

Esir Şehir Üçlemesi'nin üçüncü romanı olan *Yol Ayrımı*'nda Kâmil Bey özgürlüğüne kavuşmuştur. Türkiye'yi kuşatan bir “serbestlik rüzgârı” da esmeye başlamıştır. Bu serbestlik değişen toplum yapısıyla birlikte, İstanbul'da giderek zorlaşan hayat şartlarının da habercisidir. Kâmil Bey yıllardır özlemine duyduğu biricik kızı Ayşe'ye kavuşmanın hasretiyle yanarken, Kurtuluş Savaşı'nda yüz binlerce şehidin kanıyla ıslanan vatan, artık demokrasi mücadelesi vermektedir. *Yol Ayrımı*, vatanını

müthiş bir zaferle kurtaran bir milletin demokrasi yolculuğunda attığı ilk adımların izdüşümünü gözler önüne serer (Tahir, 2016g).

Yol Ayrımı Kemal Tahir'in vefat etmeden önce yayınlanan son eseri olma hasebiyle de önem arz eder. Bu bağlamda yazar eserinde diğer eserlerinden farklı olarak biraz daha cesur bir kalemle olayları ele alır. Kendi deyimiyle “halkçı taifenin” sadece Mustafa Kemal'e yaranmak için işler yapmakta olduğunu iddia eder. Halk nazarında bu fırkanın pek de karşılık bulmadığını, demokrasinin henüz tam olarak Türkiye'ye yerleşemediğini sıklıkla vurgular. Ona göre demokrasinin ülkeye yerleşmemesinin ana sebebi, ülkenin henüz tek partili hayattan çok partili hayata geçiş yapamamış olmasıyla ilgili bir durumdur.

1.3.16. Namusçular (1974)

Kemal Tahir'in cezaevinde kaldığı yıllarda üzerinde çalıştığı, cezaevine namus meselesi yüzünden düşmüş insanların dramını konu edindiği romanı *Namusçular* sosyopsikolojik tahlillerden oluşan bir eserdir. Toplumun namus ve ahlak anlayışı mahkumlar nezdinde ele alınır. Olumsuz cezaevi koşulları, halkın cahilliği, ülkenin geri kalmışlığı gibi birçok konu perde arkasında işlenir. Bunlar Anadolu insanının her ne kadar belini bükse de onlar için bir başkaldırı söz konusu değildir (Tahir, 2013).

Namusçular romanı karakterlerinden olan ve cezaevi mahkumlarından İstanbullu Murat, Kemal Tahir ile özdeşleşen bir kişiliktir. Bu yüzden kitabı değerlendiren bazı eleştirmenler yazarın burada Murat karakteri üzerinden kendi hayatını konu edindiğini ileri sürer. Eser Kemal Tahir'in vefatı sonrasında yayımlanan ilk eser olma özelliğini de taşır. Kitaptaki bazı noktalarda yaşanan kopmalar, romanın Kemal Tahir'in vefatından sonra notlarından derlendiğinden kaynaklanmaktadır.

1.3.17. Karılar Koğuşu (1974)

Kemal Tahir, ölümünden sonra yayımlanan *Karılar Koğuşu* romanında, Malatya Cezaevindeki deneyimlerini ve duyularını İkinci Dünya Savaşı esnasında Türkiye'nin durumunu anlatmak için kullanır. Otobiyografi özelliği de taşıyan eserde savaş belirsizliğindeki toplum anlatılır. Bu belirsizlik toplumu gitgide yozlaştırırken başkahraman Murat'ın toplum üzerindeki gözlem ve tahlilleri aktarılır. Bu gözlemlerin yönü, kötü yola düşmüş kadınların aynı cezaevine aktarılmasıyla farklı bir boyut

kazanır. Ahlak ve namus kavramlarının para ve güç karşısındaki acı veren hezimetini derin bir incelemeye tabi tutulur (Tahir, 2005a).

Kemal Tahir aynı zamanda *Karılar Koğuşu* romanında Türkiye'deki adalet sistemine de eleştiriler yöneltir. Cezaların ıslah ediciliğini sorgular. Aynı romanında kadınların, toplumsal baskı, ayrımcılık ve horlanma ile karşı karşıya kalmasından bahseder. Yazara göre ahlak toplum nezdinde görecelidir ve bir davranışın ahlaki olup olmadığı, o davranışın kimin tarafından yapıldığına göre değişir.

1940'lı yılları konu edinen romanda ustaca bir kurguyla ele alınan renkli karakterler okuyucularını karşılar. Bir yandan mevlit okuyup kurban kestirecek kadar geleneklerine bağlı ancak diğer yandan geneleve düşmüş talihsiz bir kadın olan Tözey Hanım, Cumhurbaşkanı ve hükümete hakaretten on dört aya mahkûm edilmiş Hubuş, kaynanasıyla kavga ederken sopayla kafasına vurup yaralamaktan üç yıl hüküm yiyen Cahil Sıdika ve tabii ki de erkekler koğuşunda buradaki kadınlarla birlikte olmanın hayalini kuran erkek mahkûmlar bu karakterlerden bazılarıdır. Kemal Tahir de bu karakterlerin arasında İstanbullu Murat lakabıyla yerini alır ve olayları kendi gözüyle okuyucularına aktarır.

1.3.18. Hür Şehrin İnsanları (1976)

Hür Şehrin İnsanları Kemal Tahir'in notları arasından derlenmiş bir romandır. Notlardan anlaşıldığı kadarıyla, bu eseri Kemal Tahir 1949 yılında Çorum Cezaevinde tamamlamış, daha sonra yayına hazır hale getirmek için bir kenara koymuştur (Coşkun, 2006, s. 63). Yazarın yayımlanmamasından eserin henüz tamamlanmamış olduğu anlaşılabilir da kendisine özgü anlatımı, sağlam kurgusuyla kitaplaştırılmaya layık görülmüş bir eser olarak dikkat çeker (Tahir, 2019b).

Roman yazım dönemi olarak yazarın dil bakımından geçiş sayılabileceği bir dönemine denk gelmektedir. Halkın konuşma tarzını kendi yerelliğiyle işlevsel hale getirme girişimleri görülmekle birlikte, henüz İstanbul Türkçesinin etkisinden çıkamadığı görülmektedir (Coşkun, 2000, s. 55).

Kemal Tahir'in bir başkası eseri olan *Bir Mülkiyet Kalesi* romanının başkahramanı Mahir Efendi'nin oğlu Murat bu romanda olaylar örgüsünün merkezindedir. Romanda Kurtuluş savaşından zaferle çıkan halkın yeni bir sınavla karşı karşıya kalması anlatılır. Bu sınav ahlak ve erdemdir. "Hür Şehrin" insanların

neredeysse hepsinin kanına sinsice giren, bastırılmış cinsel arzu Murat karakteri üzerinden okuyucuya aktarılır.

1.3.19. Bir Mülkiyet Kalesi (1977)

Millî Mücadele yıllarında çocukluğunu yaşayan ve ömrünün on iki yılını değişik cezaevlerinde geçiren yazarın yaşamı ile eserleri arasındaki bağlantı açıktır. *Bir Mülkiyet Kalesi* yazarın çocukluk yıllarını anlattığı eserlerinden biridir. Henüz yaşı küçük olan Murat babasının yanında getir götür işleri yaparak aile bütçesine katkıda bulunmaya çalışır. Aynı zamanda okumaya hevesli çalışkan bir öğrencidir (Yılmaz, 2005, s. 2).

Karılar Koğuşunda'ki İstanbullu Murat, *Kelleci Memet*'te Gazeteci Murat, *Namusçular*'da Murat, *Hür Şehrin İnsanları*'ndaki Murat ve son olarak *Bir Mülkiyet Kalesindeki* Murat birçok noktada yazar Kemal Tahir'in hayatıyla özdeşleşen bir karakter ve kişiliğe sahipken aynı zamanda yaşadıkları olaylarla da birbiriyle örtüşmektedir. Kemal Tahir'in eserlerinde kendisini genellikle Murat karakteriyle kurgunun içine dahil ettiği söylenebilir (Yılmaz, 2005, s. 316).

1.3.20. Notlar (1989)

Kemal Tahir gerek edebi gerekse günlük hayattaki rutin çalışmalarında bütün mesaisini titizlikle sürdüren bir yazardı. Bu bağlamda en büyük özelliği, kâğıtlara, ajandalara, takvim yapraklarına, elinin altında bulunan hemen her türlü nesneye sayısız notlar aldı. Bu notları başta romanları olmak üzere birçok eserinde değerlendirdi.

Tüm ömrünü kendi deyimiyle “*bir romancı gibi*” yaşayan Kemal Tahir'in notları, onun düşünce yapısını, hayata bakışını ve daha birçok yönünü tanımak adına önemlidir. 1940'lı yıllarda roman yazarı olmaya karar veren yazar, geçen otuz yılın ardından şöyle demiştir: “*Ben otuz yıldan beri dünyaya, insanlara, olaylara hiç aralıksız romancı olarak bakmaktayım... O gün bu gündür ne okuduysam ne işittiysem, kimi tanıdıysam, kısası ne öğrendiysem, yalnızca romancı olarak, roman için öğrendim; romanda kullanmak için biriktirdim. Başka yazılarla uğraştığım oldu ama ben başlıca roman sanatının yasalarını araştırdım.*” (Tahir, 1989, s. 420).

1931-1973 yılları arasını kapsayan bu notları Cengiz Yazoğlu on ana başlık altında toplayarak okuyucularla buluşturdu. *Edebiyat-Sanat, Roman Notları, 1950 Öncesi Şiirler Hikâyeler Romanlar, Cezaevi Notları, Osmanlılık ve Bizans, Batılaşma,*

Çöküntü, Sosyalizm, Toplum ve Gerçek, Kitap Notları ve Mektuplar bu on başlığı oluşturan eserlerdir. Yazarın zaman zaman tekrara düştüğü görülse de bu eserlerin, Kemal Tahir'in ideolojik, siyasi ve edebi kişiliği başta olmak üzere geniş fikriyatını okuyuculara aktardığı aşikardır. Aynı zamanda bazı romanlarında kapalı kalan ya da zor anlaşılan bölümleri söz konusu kitap dizisi açığa kavuşturmuştur ki bu çalışmada da *Notlar*'ın bu özelliğinden istifade edilmiştir.

1.4. Kemal Tahir'in Aldığı Ödüller

Kemal Tahir, yaşamı itibariyle hem ülkesinin hem de dünyanın çalkantılı olduğu bir dönemde hayatını idame ettirmiştir. Bu çalkantılı süreç hayatın her alanında etkili olduğu gibi sanat ve edebiyatta da varlığını hissettirmiştir. Kemal Tahir'in gençlik yıllarında yazdığı eserleri edebiyat camiasında tam olarak bir yankı bulamamıştır. Bu yankının gecikmesinin birçok nedeni olmakla birlikte, romanların genellikle doğrudan veya dolaylı olarak siyasi konular içermesi başlı başına bir sebep olarak yeterlidir. Ancak sonraki süreçte yazarın da yaptığı işte ustalığının devam etmesi ve de önceki dönemlere kıyasla ülke genelinde siyasi bir durağanlığın başlamasıyla birlikte Kemal Tahir, dönemin edebiyatçıları arasındaki yerini almıştır.

1960 yılında Dost dergisinin yaptığı anket sonucunda Yılın En İyi Romancısı Ödülünü, 1967-1968 yıllarında *Yorgun Savaşçı* romanı ile Yunus Nadi Roman Armağanı Ödülünü, 1968 yılında da *Devlet Ana* ile Türk Dil Kurumu Roman Ödülünü almaya hak kazanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

KEMAL TAHİR ESERLERİNDE DİNİ MOTİFLER

Türk romanının meydana gelmesi sürecinde üzerinde en çok durulan konulardan biri dindir. Dini müstakil bir konu olarak ele almak istemeyen yazarlar dahi, Türk toplumunun bir gerçeği olarak dine eserlerinde yer vermek zorunda kalmışlardır.

Cumhuriyet dönemi Türk romanlarında din konusunun, çoğunluk tarafından toplumun geri kalmasındaki ana nedenlerden biri olarak nitelendirildiği görülür. Bu bağlamda dini tipler genellikle menfi karakterler olarak okuyucunun karşısına çıkar. Eserlerinde ele aldığı hemen her konuda döneminin yazarlarından farklı düşünceler ortaya koyan Kemal Tahir'in, özellikle de ilk dönem eserlerinde din konusunda döneminin yazarlarıyla aynı görüşü savunduğu görülür (Coşkun, 2006, s. 338). Bunun yanında eserlerinde dinin toplumu şekillendiren ve aynı zamanda da toplum tarafından şekillendirilen bir yapıda olduğunu eserlerinde sık sık vurgular.

Kemal Tahir, eserleri ve düşünce yapısı üzerine yapılan birçok araştırma olmasına karşın, eserlerinin tümünü kapsayan ve okuyucuya Kemal Tahir'in din algısı üzerinde genel olarak bir bilgi veren müstakil bir araştırma daha önceden yapılmamıştır. Bu eksikliği giderme gayretiyle ele aldığımız tezin ikinci bölümünde Kemal Tahir eserlerindeki dini motifleri ele alıp satır aralarını okumaya ve yorumlamaya çalışacağız.

2.1. Dini Motif Kavramı

Edebiyat; olay, düşünce, duygu ve imgelerin insanlarda estetik duygular uyandıracak bir biçimde, dil aracılığıyla sözlü veya yazılı anlatımı amaç edinen bir sanat türü olarak tanımlanabilir. Türkler de kendilerine has edebi geçmişe sahip bir toplum olarak bu sanat türüyle yakından ilgilenmişlerdir. İnanışları din ise yaşayışlarını etkilediği gibi aynı zamanda kültürlerine de sinmiştir. Türkler İslam dini ile tanıştıktan sonra eserlerini bu dinin temel prensipleri ile harmanlayarak ortaya

koymaya başlamıştır. Bu eserlerden bazıları doğrudan dini içeriklere sahip naat, münacaat vb. türden eserler olurken bazıları da özellikle dine yoğunlaşmadığı halde yine de dini söz ve ifadelerin içinde geçtiği eserlerdir. Edebiyatın içindeki bütün bu güzellmelerin din ile alakalı kısmına dini motif denilmektedir. Görüldüğü üzere dini motif terimi bazen bir eserin baştan sona var olmasında etkili iken bazen de “Allah iyiliğini versin” gibi basit günlük konuşma tarzındaki sözlerde kendisini gösterir. Kemal Tahir eserlerinde bu türden dini terim, ifade ve anlatıları takip edip incelememizin nedeni ise, yazarın dine karşı sergilediği tutumu objektif bir şekilde ortaya çıkarmaya çalışmaktır.

2.2. Kemal Tahir Eserlerinde Din Anlayışı

Tarihi ve toplumu yorumlama metodu olarak, tarihsel maddeciliği² benimseyen Kemal Tahir, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türk toplumunu bu bakış açısından değerlendirmiştir. Marksizm’e göre bütün toplumların temel yapısını belirleyen ana unsur olan ekonomi, Kemal Tahir’e göre toplumun geleceğini inşa etmek için incelenmesi gereken ilk nedendir (Yavuz, 2000, s. 163). Ekonomiden sonra toplumu yönlendiren önemli faktörlerden biri de dindir. Kemal Tahir din ve Tanrı inancı noktasındaki görüşlerini bu konuya müstakil bir eserinde açık bir şekilde belirtmese de çoğu eserinde bu konulara karakterler üzerinden değinmiştir.

Kemal Tahir’in en önemli romanlarından biri olan *Devlet Ana*’da din konusu diğer romanlarından farklı bir şekilde ele alınmıştır. Bu romanda din, hangi din olursa olsun bir ötekileştirme aracı olarak kullanılmaktan uzaktır. Anadolu insanının dini, sezgi ve tefekkür yoluyla elde edilebilen bilgi olarak hissettirilir. Onun romanlarında Hristiyan papazlar ile İslam dinine mensup bilgin hocalar yan yanadır, üstelik fikir ve düşünceleri birbirlerine çok yakındır (Hüküm, 2017, s. 69).

Kemal Tahir dini, toplum tarafından ortaya çıkarılmış ve yine toplumun şekillendirdiği bir unsur olarak görür. Aynı zamanda tarihsel süreç içerisinde toplum da din tarafından şekillenir olmuştur. Bu etkileşim karşılıklı ve süreklidir. Doğrudan doğruya diyalektik fikrine yaslanan bu bakış açısında dini metafizik bir boyutta değil,

² Tarihsel gelişmenin maddeci bir açıklamasını vermek. Tarihsel gelişimin yasalarını bulgulamak ve buna uygun bir teori ortaya koymak. Bu yaklaşım biçimi, büyük ölçüde Marksist bir bakış açısının sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

fiziki alemdeki bir yapı olarak değerlendirir. *Osmanlılık- Bizans* ön adlı *Notlar* eserinde bu düşüncesini şu şekilde dile getirir;

“İnsan, dinin ürünü; din insanların ürünüdür. Gerçekten din, insanın kendi benliği, kendi vicdanıdır (şuurudur). Ama insan dünyanın dışında soyut bir varlık değildir. İnsan, insan dünyasının, devletin, toplumun hür ürünüdür. Bu devlet, bu toplum, dini, bir tepetaklak dünyanın inancı olarak meydana getirir, (ortaya sürer) çünkü kendileri bir tersine döndürülmüş dünyadır.” (Tahir, 1992a, s. 293).

Kemal Tahir her ne kadar da dinin mucidini toplumun bizzat kendisi olarak ele alsada da toplumun da din ile şekillendiğini inkâr etmez. *Bozkırdaki Çekirdek* romanında, Deli Derviş, Öğretmen Bey ve Karaoğlan'ın bir sohbetleri esnasında Osmanlı'nın kuruluşunu “din askeri” dedikleri Rufai şeyh ve dervişlerine borçlu olduğu hakkında bir diyalog geçer;

“- Hayır Karaoğlan, bu mesele önce yürek ister, sonra bilek... Ayrıca diline de sağlam olacaksın. Baş vermek var, gizliyi açıklamak yok... Tarihte okudunsa benden iyisini bilirsin, Osmanlı mülkü, savaşçı dervişlerin çabalamasıyla kurulmuştur. Savaşçı derviş ne demek Karaoğlan, resmen din askeri demek... Öyleyse, Osmanlı'yı bugünkü çukurdan da Allah'ın izniyle, din askerleri çıkaracaktır. Bu böyledir, inanmayan gavurdur. Sana üç gün izin... Düşün taşın, evir çevir! Unutma, yemin içtin! Bundan böyle, kendinden başkasına danışmak yoktur. Şurasını aklına yaz: Adam, bu dünyada kazanır cenneti ama, çabalamakla kazanır. Bu yolda çetin geçitler geçeceksin! Yüreğini bozdun mu, rezillik elverir ki büsbütün... Bu kadarını bil ki, üç günden sonra "He" dersen, dünya donunu soyunup Rufai hırkasına bürüneceksin! Bunu duymamla irkildim:

- "Ya bizim, bunca yıllık Halvetiliğimiz?" diye bağırdım.

- Halvetilik mi kalır hey Karaoğlan? Rufailik yoluna sapmamış olur mu? Sınavlar geçireceksin ki çok zorlu sınavlar aşacaksın! Yüreğini şimdiden bozdunsa ayıp işledin, az biraz da günaha battın. Bundan böyle aklına güvenip dipsiz kuyulara dalayım deme ki, batağa batmayasın! Din askerliğinin yolu Rufailikten geçer! Çünkü Rufailik gövde acılarıyla boğuşma ve de onları yenme yoludur. Kendin bilmez değilsin ya, Rufailik'in ilk adımı, şişi avurda sokmak... Yüreğine şuncacık vesvese gelirse avurdandan kan boşanır! Kuşkuyu atacaksın ki, kanın akmasın! Ardından karnına kılıç saplamak, daha ardından ateş yemek, kızgın demir yalamak vardır. Bu sınavları yüz aklıyla başardın mı, gövden okka çekmez olur. İğne deliğinden geçersin! Bu kesimle yeni doğmuş bebeklerin üstüne çıkıp tepinirsin de haberleri olmaz! Din askeri Rufai gerek ki, düşmana kavuşunca süngüden, kurşundan yılmaya ve de sırasında her bir beden acısına dayanıp İslam'ın sırrını ağızından kaçırmaya..." (Tahir, 2016e, s. 289).

Bu diyaloglardan anlaşıldığı kadarıyla dinin, savaşlarda askerler ve halk üzerinde etkili bir kuvvet olarak kabul edildiği aşikardır. Üstelik aynı savı destekleyen diyaloglar başka eserlerde de yer almaktadır. *Yorgun Savaşçı* romanında bir grup

İttihatçının “Osmanlılık gitse halifelik gitmez, halifelik gitse İslamlık yaşar” sözleri buna örnek olarak verilebilir (Tahir, 2016d, s. 129). Bu diyaloglardan anlaşıldığı kadarıyla dinin Osmanlı Devleti’nin kuruluşunda olduğu kadar, devletin düşman işgali tehlikesinden kurtuluşunda da büyük bir etken olduğu anlaşılır.

Toplumların geleceğinde belirleyici etkisi olan dinin insan psikolojisinde de etkisi büyüktür. Emile Durkheim’ın *İntihar* adlı ünlü çalışmasında konu edindiği, dinin ve dindarlığın insanların ve toplumların intiharlarına olan etkisi Kemal Tahir’in de *Esir Şehrin İnsanları* adlı eserinde de kendisini gösterir. Yazar, Kâmil Bey karakteri üzerinden ölümü ve ölümden sonraki hayatı şu şekilde sorgular;

"Tabancamı evirip çevirdim. Ölmek nedir? Ya ölümden sonrası... Eğer din kitaplarının yazdığı gibi ruh ölmezse... Kendini öldürmenin ne faydası olur? Ben başımın içindeki zonklamalardan kurtulmak umuduyla istiyorum ölüm... Gücü yeter mi insanın bundan kurtulmaya? Nerede bulmalı bu sorunun karşılığını? Dışarıyı katran karanlığı... Uzaklarda şimşekler çakıyor, bunaltıyorum. Şimşekler çakıyor. Ölümün ötesi ışık der gibi, rahatlık der gibi. Tanrı günahlarımı affetsin! Çok mu günah işledik biz komutanım? Namluyu şakağıma dayadım. Ürperdi vücudum tepeden turnağa. Bir fıstıltı durak irkildim:

Dünyada inanmam hani görsem de gözümle

İmanı olan kimse gebermez bu ölümle..." (Tahir, 2015b, s. 25)

Kemal Tahir dini işlevsel manada birçok eserinde kullanmasına karşın, din hakkındaki görüşlerini adeta özet bir şekilde anlattığı *Fermanlı Hoca* hikâyesinde okuyucularını tamamen ters köşeye yatırır. *Göl İnsanları* kitabının son hikâyesi olan *Fermanlı Hoca*’da tren yolculuğuna çıkan bir yolcu, yolda tanıştığı bir kişinin anlattığı olaydan çok etkilenir. Hikâyedeki tasavvufi deyişler okuyucuyu da kendisine hayran bırakır. Kemal Tahir’in dini bir geleneğe sahip aile ortamında yetiştiği buradaki detaylarla çok rahat anlaşılabilir. Ancak yazar olayın kahramanını da okuyucularını da hikâyenin sonunda beklenmedik bir şekilde şaşırtır. Ve dini, söylentilerden ibaret halk deyişleri olarak gösterir (Tahir, 2015a, s. 322).

Kemal Tahir, eserlerinin kurgusunu oluşturduğu hapishane yıllarında halkın her kesiminden insanlarla tanışmış, onların hayat hikayeleri ve dünya görüşleriyle eserlerini zenginleştirmiştir. Eğitimi ve dünya görüşü ne olursa olsun çoğunun kendisini “kader mahkûmu” olarak nitelendirdiği bu insanların psikolojik alt yapısını irdeleyen yazar,

kader konusuna da eserlerinde yer vermiştir. Hapse veya idama mahkûm edilip bir şekilde tutuklu olan insanlar, içine düştükleri durumu anlamlandırmak ve yaşamaya devam edebilme gücünü diri tutmak adına kader inancını farklı bir şekilde yorumlamışlardır. Onların kendi vicdanlarını biraz daha rahatlatmak için sığındığı bu inancın sözlükteki anlamı gücü yetmek, planlamak, ölçü ile yapmaktır. İslami terminolojide ise Allah'ın bütün nesne ve olayları ezeli ilmiyle bilip belirlemesi olarak tarif edilir (Yavuz, 2001, s. 58).

Kemal Tahir eserlerinde, Türk toplumunun kader anlayışı eleştirel bir dille ele alınır. Yazarın dinle ilgili eleştirdiği en önemli noktalardan olan kader inancı, insanların dini, katı bir kadercilik anlayışı içerisinde anlamalarından kaynaklanmaktadır. Kader inancının toplumun geri kalmasında ve tembel bir yapıya sahip olmasında bir etken olduğunu savunur. Bu inancın devamı niteliği sayılabilecek mucize bekleme güdüsü de kader anlayışıyla ilintilidir. Toplum harekete geçmek için her zaman bir kurtarıcıya ihtiyaç duyar. *Yorgun Savaşçı* eserinde Halil Paşa Karakteri üzerinden toplumun kader anlayışı üzerine yapılan eleştiri bu konuyu aydınlatacak niteliğe sahiptir;

"Bugün bebelere saçma gelen hesapların arkasında ne vardır bilir misin? Ayakta duruyor görünen koca bir imparatorluğun dağıldığını kabullenmenin imkansızlığı... Her şey zamanına göre doğrudur. Dahası senin baktığın açığa göre... Kendini kendi hesaplarında bağlıyorsun! Öylesine bağlıyorsun ki, dünyada hiç başka bir hesap kalmıyor. Getirip önüne yığıdığın dayanaklar, tutamaklar, yüzde bin çıkarlı gösteriyor en berbat çıkmazı... Hele gerçeklere çoğu zaman boş veren, işin bir ucunu Allah'a bırakmaya yatkın, gündelik yaşamında bile mucizeler beklemeye alışık, bizim gibi insanları bir düşün! Ne kadar kolay aldattırız kendimizi!" (Tahir, 2016d, s. 123)

Kader inancı, toplumu etkilediği gibi bireyin hayatında da önemli bir yere sahiptir. Birey kader inancıyla başına gelen musibetlere sabrederken, yine kendi davranışları yüzünden bu musibetler için kaderi bir vicdan temizleme aracı olarak görür. Buna göre bir mahpusun hapisaneye düşmesindeki ana neden kaderdir. Mahpusun bu felakette üzerine düşeni sadece yaşamaktır. Birçok eserinde ve hapisane yıllarını anlattığı *Karılar Koğuşu* adlı romanında birçok karakterde bu anlayış işlenmiştir. Kocasını zehirledikten sonra idam ile yargılanan, Adıyamanlı Hanım'ın başına gelen cezayı kader olarak nitelemesi buna örnek olarak verilebilir (Tahir, 2005a, s. 427).

Bozkırdaki Çekirdek romanında ise Emine Öğretmen tarafından yapılan gözlemlerde, köylülerin birer makine gibi sorgulamadan her gün aynı işleri tekrar tekrar yapmaları kader inancıyla ilişkilendirilir (Tahir, 2016e, s. 271). Bu inançta köylüler için bir teslimiyet vardır. Bu teslimiyet sorgulamamayı, düşünmemeyi beraberinde getirir. Bu anlayış ise “*Din afyondur*” sözünü Kemal Tahir’in “*acıları uyuşturmaya yarar*” diyerek devam etmesini destekler niteliktedir (Hüküm, 2017, s. 114).

Eserlerindeki din anlayışı genel olarak değerlendirilecek olursa Kemal Tahir’in düşünce yapısıyla birlikte dine olan bakış açısının da değiştiği söylenebilir. Çocukluk yıllarında muhafazakâr bir aile ortamında yetişmesi onun için dini yakından tanımak adına bir fırsat olur. Dini ritüeller ve bazı cemaatler hakkında bu yıllarda bilgi ve tecrübeler edinir. Gençlik yıllarında sosyal çevresinden de etkilenerek din hakkındaki görüşlerinde olumsuz bir tavır sergilediği görülür. Komünizm ile tanışması ve dine karşı mesafeli bir şekilde yaklaşması bu yıllara tekabül etmektedir. Yazarın aynı yıllarda ortaya koyduğu eserlerinde de dine karşı mesafeli olan bu duruş kendisini gösterir niteliktedir. Yazarlığının olgunluk dönemine tekabül eden son zamanlarında ise dine karşı olumlu bir tavır sergilediği açıkça görülmektedir. Bunun altında yatan temel neden ise dini, toplumu bir arada tutan işlevsel bir mekanizma olarak görme düşüncesidir.

2.3. Kemal Tahir Eserlerinde Tanrı Anlayışı

Cumhuriyet dönemi yazarlarının eserlerine baktığımızda farklı Tanrı tasavvurlarıyla karşı karşıya kalmaktayız. Bunun birçok nedeni olmakla birlikte, bir geçiş dönemi yaşayan halkın içinde bulunduğu buhranın dini konuları ele alan yazarlara da aksettirmesi güçlü bir neden sayılabilir. Bu buhran ve içinde yetiştikleri ya da kendilerine ait olan düşünce yapıları yazarların dine ve Tanrı tasavvurlarına karşı farklı bakış açıları geliştirmesini sağlamıştır. Bu sebeple halkın ıstırap çekmesinin nedeni olarak dini ele alan Orhan Kemal ile dini milli bir hayatın parçası olarak düşünen Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Tanrı tasavvurları farklılık arz etmektedir.

Kemal Tahir ise eserlerinde Tanrı’yı çeşitli biçimlerde nitelendirmiştir. Kimi zaman din ile aynı anlamda kullanırken, müstakil olarak Tanrı konusunu ele aldığı eserleri de vardır. Eserlerini tarihsel bir gerçeklikle ele almaya önem veren Kemal Tahir, kendi Tanrı anlayışının yanı sıra Anadolu insanının Tanrı’yı nasıl nitelendirdiğini de zengin bir içerikle okuyucularına sunmuştur.

Notlar Sanat – Edebiyat eserinde Tanrı'yı varoluşsal bir problem olarak ele alan Kemal Tahir, varoluşçuluğun üstünde durduğu bunalımın sorumlulukla aşılabileceğinden bahseder. İnsanların bu sorumluluklarda Tanrı'nın varlığına atıfta bulduklarına işaret eder. Bu bağlamda Allah'a inanmak insana rahatlatıcı bir ferahlık sağlar. Bunun bir sonraki aşaması olarak Laik Ahlak basamağını gören Kemal Tahir, bunu “*Eski Allahcı ahlakın işe yaramaz çürümüş döküntülerinden faydalanmaya çalışan bir grup*” olarak nitelendirir. Bu anlayışların karşısında Kemal Tahir insanın hür olmasından ve yaptığı her şeyden sorumlu tutulmasından bahseder ki, bu da Allah ve Kader inancını birbirine harmanladığını gösterir (Tahir, 1989, s. 342).

Kemal Tahir romanlarına baktığımızda Anadolu insanı için değişik Tanrı tasavvurlarının varlığından söz edilebilir. Sözgelimi *Devlet Ana* romanındaki Anadolu insanının Tanrı algısı ile *Köyün Kamburu* romanındaki Anadolu insanının Tanrı algısı arasında büyük farklar vardır. Bu fark, Kemal Tahir'in eserlerini yazdığı dönemin şartlarından kaynaklandığını göstermekle birlikte, Tanrı algısının insanların yorumlamasında ve yaşayışında nasıl bir değişikliğe uğradığını da okuyucuya yansıtmış olur.

Devlet Ana romanında İslamiyet öncesi ve İslami Tanrı tasavvurları bir arada yer almaktadır. Bu bağlamda Hophop Kadı'nın Tanrı'yı “Ak Tanrı” ve “Renkli Tanrı” gibi ifadelerle adlandırması dile getirilebilir;

"Biz tartımızı biliriz Beyim! Çizmeden yukarı çıkmayız! İmparatorun kızını iste, sürüyüp getirmesem, ak Tanrı belâmi versin! (...) Akılsızla iş tutmayacaksın ki, zarar etmesin! Pişman olunacak işe ben yapışmam gerek ki, sen, "Geri dur" diyerek önleyesin! Bir işe hesapsız kitapsız saldıran kişiyi adam sayma! Çünkü sana zararı dokunur! Mavi görünen gök, dağ ve de soluk renkli Tanrı tanık. " (Tahir, 2017b, s. 278)

Orta Asya inancında ikincil dereceden bir Tanrı sayılan Ülgen'in rengi beyaz olarak nitelendirilmiştir. Ülgen'in Gök Tanrı'nın yerini alması ile de beyaz rengin önemi Türk inancında farklı bir boyuta ulaşmıştır (Zeka, 2016, s. 765). Hophop Kadı'nın bu günlük konuşmalarından alınan kesitten anlaşıldığı kadarıyla da Türkler inanç olarak Allah'a iman etseler de halen önceki Tanrı nitelemelerini gündelik hayatlarında kullanmaktadırlar. Buna bir örnek de aynı romanda yer alan Çudaroğlu karakterinin bir konuşması ele alınabilir;

“Bize geldi mi, biz işimizi biliriz. Alışar Efendim “Ol” desin, şuraya yatıp ölmezsem, Demirciler piri Davut Peygamber örsünde ezileyim! Ahi şeyhi kızını sürümeye geldi mi... Kışkırtma bize işlemez, at sürülerinin tanrısı kara kartala şükür. Ateş demekle ağız yanmaz ve de öküz ayağı olmaktan buzağı başı olma yeğdir.” (Tahir, 2017b, s. 280)

Bu diyalogda geçen dünya ağacının tepesinde yer alan kartalın, Yakutlarda en yüksek ruhları taşıdığına inanılmaktadır. Göktürk ve Uygur Türklerinde de sıklıkla kullanılan simgelerden biri olan kartal aynı zamanda hükümdar ve beyleri de temsil ederdi (Çoruhlu, 1999, s. 156).

Devlet Ana romanında en dikkat çekici karakterlerden biri olan ve yalnız başına bir mağarada yaşayan Kamagan Derviş, İslam inancında kesin bir dille yasak olmasına rağmen fal bakar (Tahir, 2017b, s. 300), aynı zamanda davranış ve ritüellerinde de Şamanizm’den kalma âdetleri sıklıkla kullanır.

“Cübbesinin üstü maral postundandı. Eteği altmış parçaydı. Yakasına yedi bebek dikilmişti. Bunlar, insanoğlunun atası, yağız yerin Tanrı’sı şimşekçi, yıldırımçı Ülgen’in şamanlara fala bakarken yol gösteren yedi ak kıızıydı. Bu yedi bebeğin yanına küçücük yaylar, oklar çingiraklar asılmış, ay güneş yıldız kurbağa yılan kuş kulak burun resimleri yapılmıştı. Bunlar şamanın dövüş silahlarıydı.” (Tahir, 2017b, s. 301)

Osmanlı’nın kuruluş dönemini anlatan *Devlet Ana* romanında, ikili bir yapıda da olsa Tanrı inancına olan saf bağlılık, Osmanlı’nın son dönemleri ve Cumhuriyet’in ilk dönemlerinden bahsettiği romanlarında sadece dilde kaldığı gözlemlenir. Köylüsünden muhtarına, hocasından ağasına toplumun geneli Tanrı inancına dilde bağlı kalmakla birlikte, günlük yaşayışta Tanrı yok gibi yaşamaya devam etmektedirler. Tanrı’nın belirlemiş olduğu açık, anlaşılır kurallar bile insanların kendi kafalarına göre yorumlanabilmektedir.

Köyün Kamburu romanında anlatılan hikâyede Uzun İmam karakterindeki Narlıca Köyü imamı, köyün ileri gelenlerindedir. Belli başlı fetvalarından medrese eğitimi aldığı tahmin edilmekle birlikte genelde kendi çıkarları uğruna dini kullanan bir kimsedir. Kendi canını sıkı Parpar Ahmet’in içine cin kaçtığını söyleyerek öldürecek derecede dövdürmesi buna örnek olarak verilebilir. Cahil olan halk ise bu kararı sorgulayacak derecede dahi dinden bihaberdir;

“Uzun Hoca oğlanların koşturduğu değneklerden en uygununu kendisine ayırdı, ötekileri de yardımcılara dağıttı. Kafaya vurulmayacak dedi, her Allahuekber’de sopa iki kere inecek. Sevabı büyüktür. Bu sebeple acımayacaksınız. Çünkü adama değil ecinniye vurulmaktadır. Avcuna tükürdü. Ya Allah. Bismillah. Başlayalım. Allahu Ekber!” (Tahir, 2006, s. 24)

Aynı romanda Uzun İmam’ın yaptıkları bununla da kalmaz, Kur’an öğretmek adına ders verdiği çocukları diğer yandan türlü ahlaksızlıklarla taciz eder (Tahir, 2006, s. 115). Bu karakter üzerinden genel olarak bir çıkarım yapmak gerekirse, Tanrı inancı var olmakla birlikte, Tanrı’nın göndermiş olduğu ahlak ve yasalar insanların kendi hevesleri doğrultusunda değiştirilip kullanılmaktadır. Tanrı o insanlar için, çaresiz kaldıkları bir felaket anında ya da periyodik olarak artık alışıl gelmiş ve örf halini almış dini ritüellerde hatırladıkları bir varlığa dönüşmüştür.

Yazarın bir anlamda otobiyografisi de denilebilecek izler taşıyan *Karılar Koğuşu* eserinde Tanrı algısı agnostik izler taşır. Romanda hapishane ortamından kaynaklanan, mahkumların kader anlayışını ve başlarına gelen şeyleri, kendi vicdanlarını temizlemek adına Tanrı’nın üzerine atmalarını, alaycı bir dille eleştirir. Bununla birlikte siyasi, maddi bir gücü elde eden ve kendisinin artık her şeye gücü yeteceğini sanan insanları ilahlık taslamakla itham eder;

“Evet hepsi Allah’tan... Ama bir Allah’tan değil. Mesela; Almanya’nunki, kırpık bıyıklı, kaküllü bir Allah’tan... İtalyanların başındaki bela, dazlak kafalı bir Allah’tan...” (Tahir, 2005a, s. 91)

Aynı romanında yazar Allah’tan korkularak yapılacak iyilik veya kötülük olan herhangi bir davranışı marifet olarak görmez. Bunu basit bir pazarlığa, alışverişe benzetir. Ona göre asıl marifet, karşılığında iyi veya kötü bir şey beklenmeden yapılan davranıştır. Allah’ın kulları üzerinde yapılmasını istediği davranışları da bu türden gören yazar, bu türden dini yazıtların insanlar tarafından uydurulduğunu söyler. Yazarın bu görüşü Cumhuriyet dönemi Anadolu insanının Tanrı anlayışını anlamak açısından da okuyucularına kesitler sunar;

"Var ama, onları ayıplıyoruz. Doğru yola getirmeye çalışıyoruz. O zaman kimse kimseyi ayıplamaz. Kimse kimseyi doğru yola getirmez. Zaten doğru yol kalmaz. Zaten marifet Allah'tan korkup yahut da "Cennete gideyim ne olacaksa!" deyip iyilik etmekte değil ki... Allah'a, cennete, cehenneme inanmadan iyi olmak marifet... Öteki türlü alışıveriş oluyor. Pazarlık oluyor. Yani Allah bile, kullarına boş boşuna söz geçiremeyeceğini anlamış da "Ey kullarım, iyi olursanız sizi cennete koyarım." demiş. Analarımız da bize böyle demezler miydi? "Uslu dur, sana şeker alırım, yaramazlık edersen babana söyler akşama seni dövdürürüm." İşte bundan da belli bir şey, Allah'ı adamlar uydurmuşlar." (Tahir, 2006, s. 109)

Kemal Tahir eserlerindeki Tanrı anlayışına genel olarak bakıldığında çeşitli Tanrı tasavvurlarıyla karşılaşıldığını söyleyebiliriz. Bu farklılıkların temeli incelendiğinde bazı temel sebepler kendini gösterir:

- Romanların yazılma döneminin farklı olması
- Romanlarda geçen olayların farklı dönemlerde ele alınması
- Romanlarda geçen şahıslar kadrosunun farklı tipolojik yapısı

Sonuç olarak Kemal Tahir'in kendi zihin yapısındaki Tanrı tasavvurunu romanlarına katıksız bir şekilde işlemek yerine, konu edindiği kültürün Tanrı anlayışını hikayelerine yansıtmaya çalıştığı görülür. Bu da yazarın eserlerine bir zenginlik olarak yansımaktadır.

2.4. Kemal Tahir Eserlerinde İslam Dini

2.4.1. İslam Dini ve Müslümanlar

Dinleri sistematik bir şekilde ele alan Kemal Tahir, konu edindiği toplumun inancı olması hasebiyle İslam dinine ayrı bir önem vermiştir. Bununla birlikte eserlerinde sadece İslam dinine mensup kişilerden bahsetmekle kalmayıp farklı dine mensup karakterler ile romanlarının içeriğini zenginleştirmiştir. Anadolu toplumunun yozlaşmasında etkili olduğunu düşündüğünden romanlarında karakterlerin özellikle din anlayışı üzerinden bir algı yürütmüştür. Hatta zaman zaman İslam dinini ve Müslümanları eserinde özellikle ayırmış ve toplumun yozlaşmasında etkili olan unsurun bizatihi İslam'ın değil de İslam'ı yanlış anlayan ve yanlış şekilde yaşayan Müslümanların olduğundan bahsetmiştir. *Köyün Kamburu* eserinde, köylüler ağzından aktarılan bir diyalogda, halkın şeriatı "*Allah'ın izniyle istemeyip hürriyeti istemesi*" inanılan Tanrı'dan izin alınarak bazı kurallarından feragat edilme paradoksu açısından önemlidir (Tahir, 2006, s. 151). Kemal Tahir'in bu çarpıcı diyalogu inanılan din ve yaşanılan din arasındaki ayrımı göstermek için önemli bir ipucudur;

“İmam Mümin Hoca elini kaldırdı:

İslam böyle emirlerin (Hz. Ömer) yüzü suyu hürmetine cihanın her tarafına dal budak saldı. Şimdi biz İslam mıyız? Haşa! Biz İslam'ın eli kiriyiz! Başımıza gelenler hep bundan... ” (Tahir, 2015b, s. 95)

Esir Şehrin İnsanları romanında Kâmil Bey'in muhabbet ettiği karakterlerden biri olan İmam Mümin Hoca'nın, Hz. Ömer'in adaletinden bahsettiği bir konuşmasından sonra dile getirdiği bu sözler, İslam'ın yaşanmasında birtakım sıkıntıların olduğunu okuyucuya gösterir. Yazar aynı eserinde Türk İslamı olarak nitelendirdiği bir tanım yapar. Bu tanıma göre İslam Anadolu'ya tasavvufi etkilerle yerleşmiştir, bununla beraber burada yaşayan insanlar İslam'ı tanıyıp Müslüman olmakla kalmamış, aynı zamanda Türkleşmişlerdir;

“Araplar mezhep kurucusudurlar. Biz Türkler tarikat kurucusuyuz. Arap mezhepleri Sufiliğe, Türk tarikatları Tasavvufa dayanır. Tasavvufa göre dünyada her şeyden önce güzellik vardı. İbadet bu güzelliğe tutkunluktur. Bu sebeple Türk'ün bağlanacağı inanç Allah korkusundan değil, Allah sevgisinden gelir. Okudukça Tasavvufun, yalnız Türk'e mahsus bir yol olduğunu anladım. Türk illerinde doğmuş Anadolu'da gelişmiştir.” (Tahir, 2015b, s. 71)

Yazar, Sanat-Edebiyat görüşlerini paylaştığı *Notlar* adlı eserinde, bu konuyu biraz daha derinleştirir. Tasavvuf geleneğinin sonradan ortaya çıkan diğer ideolojilerin yapmadığını yaparak insanı Allah'ın varlığına katmasından bahseder. Burada diğer ideolojilerin ayrıştırıcı yanı ön plana çıkartılırken, tasavvufun birleştirici unsuru vurgulanmıştır. Yazarın tasavvufa olan hayranlığı belki de onu, bir yanıla sosyalizme benzetmesinden kaynaklanabilir. Tasavvuf hayatının ilerleyen mertebelerindeki dünyadan soyutlanma, paraya değer vermeme, “Mülk Allah'ındır” anlayışı gibi bazı ritüel ve inançları kendi fikir yapısı üzerinden değerlendirmiştir. Bu bakımdan Kemal Tahir'in düşünceleri, Nureddin Topçu'nun Anadolu Sosyalizmiyle paralellik gösterebilir;

“Eski edebiyatımızda insan anlayışı, insanı kendi kaderiyle karşı karşıya sayan merhaleye bile erişememişti. Aşkta bile derinleştikçe Allah'a O'nun çelişmesiz varlığına – gidiyor, sonunda O'na karışıp kayboluyordu. Müslüman sanatlarında trajik ve

trajedinin yokluğu İslam'ın Allah'tan başka gerçek tanımaması, insana dünyaya sahip olmak hakkı tanımamasındandır. Tasavvuf sunni ideolojilerden ileri geçerek insanı Allah'ın varlığına katmış onu orada eritmiştir. " (Tahir, 1989, s. 114)

İnsanı Allah'ın varlığına katarak, O'nda eritmek cümlesi Panenteizm görüşüyle ilişkilendirilebilir görünse de Allah'ı doğadan ayrı aşkın bir varlık olarak zikretmesi bu ilişkilendirmenin yersiz olacağını gösterir. Her ne kadar tasavvufun da bu anlayıştan etkilendiğini savunan bir grup olmasına rağmen bu tartışmalı bir konudur. Burada yazarın dikkat çektiği asıl nokta, insanın doğası gereği fani olup zayıf olmasını kabul etmesi gereğidir.

İçinde yaşanılan toplumun inancı şüphesiz bireyleri de etkiler. Bu etkinin alanı küçük kasaba ve köylerde biraz daha genişken, gelişmiş şehirleşme yapısına sahip toplumlarda biraz daha azalabilir. Kemal Tahir'in hayatına baktığımızda dinin şekillendirici yanının zayıf olduğu görülmektedir. Gençlik döneminden nüvelere rastlanılabilen *Hür Şehrin İnsanları* romanında, dini vecibelere ve ritüellere yaklaşımı açısından örnekler de bulunmaktadır. Arkadaşının annesinin cenazesindeki tavırlar buna örnek olarak gösterilebilir (Kabaca, 2019, s. 74). Ancak bu tavrın yazarın ömrü boyunca sürdürdüğünü söylemek hiç değilse Kemal Tahir'e saygısızlık olacaktır. Çünkü yazar yine kendi romanlarında daha sonra ele alacağımız birçok dini konuda ve özellikle tasavvufi konularda yazdıklarıyla, yaptığı gözlemlerin, tecrübelerin ve bilgi birikiminin hiç de azımsanmayacak derecede olduğunu okuyucularına göstermiştir.

İnsan sosyal bir varlıktır. Hayatını daha sağlıklı bir şekilde idame ettirmek adına bir toplumda yaşamak ister. İnsanın toplumla var olması o toplumun değerlerini kabul etmesiyle mümkündür. Ne yazık ki bu değerlerin bazıları toplumlar tarafından sorgulanamaz kalıplar halini almıştır. Bu kalıplardan biri de hiç şüphesiz toplumsal cinsiyet meselesidir. Bütün toplumlarda olduğu gibi İslam toplumunda da kadın ve erkek mensuplardan beklenen farklı görev ve sorumluluklar vardır. Bu görev ve sorumluluklar toplumlar tarafından zamanla şekillenip ön kabullere dönüşür.

Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı olarak toplumsal olarak belirlenen ve içeriği toplumdan topluma farklılık gösterebilen cinsiyet konumu olarak tanımlanabilir (Gürhan, 2010, s. 59). Toplumların kadın ve erkek bireylerin üstüne yüklediği görev ve sorumluluklar tarih boyunca farklılık arz etmiş ve zaman zaman da

değişmiştir. Tarih boyunca var olan bu konu 1970'li yıllarda müstakil bir şekilde tartışma alanına sahip olmuştur. Kemal Tahir de bu tartışmalara, tartışmaların yeni yeni filizlendiği esnada bilinçli veya bilinçsiz olarak katkı sağlamıştır.

Bozkırdaki Çekirdek romanında Kemal Tahir İslam'a ve kurallarına muhatap olma açısından cinsiyet farkındalığı üzerinden bir ayrım konusunu ele alır. Olaydaki karakterleri halkın itibar gösterdiği hocalar ve çoğunluğunu esnafın oluşturduğu kasaba sakinleri, her ne kadar günlük hayatlarında diğer İslami kurallara uymasa da öğle ezanının okunmasıyla dükkanlarını açık bırakarak namaz kılmak için camiye doğru giderler. Bunun yanı sıra kadınların oluşturduğu küçük gruplar ise günlük işleriyle uğraşmaya devam eder;

" Öğle ezanı okunmaya başladı.

Çoğunluğuyla hacı hoca takımından olan kasaba esnafı hemen hemen tamtakır dükkanlarını açık bırakarak camiye gitmişlerdi.

Düşman geliyor diye boşaltılmışa benzeyen bu eski püskü kasabada, Emine Öğretmen, birdenbire kımıldanan, konuşan, gülen, bir genç köylü kadını görme isteği duydu. Bunu görürse Halim Akın'ın sözünü ettiği cinsel işlere düşkünlüğün kadıncasını hemen anlayacak, tezi için çok önemli bir noktayı kolayca aydınlatacağı. Oysa görünürdeki bütün kadınlar duvar diplerine çömelmişler, sanki taş kesilmişlerdi. Minareden gelen 'Tanrı Uludur' sesini ya hiç duymuyorlar ya da namaz diye bir şeyin dünyada var olduğunda habersiz görünüyorlardı.

Hayır, heykel bile değildi bunlar, pırtı yığılıydı. " (Tahir, 2016e, s. 96)

Emine Öğretmen karakteri üzerinden köylü kadınlara yapılan bu benzetmeler toplumsal cinsiyet meselesi açısından dikkat çekicidir. Görüldüğü üzere Emine öğretmen köylü kadınları ruhsuz ve makinalaşmış bireyler olarak görür. Bu değerlendirmeler sıradan bir insanın değil, doktora eğitimi alan bir eğitimcinin gözünden köylü kadınlara yönelik bir betimleme içerdiği için ayrı bir önem arz eder.

Kemal Tahir romanlarında görüldüğü üzere İslam dini, toplum tarafından şekillendirilebilen bir yapı olarak tasarlanmıştır. Aynı zamanda bu dine mensup kişilerin cinsiyetlerinin farklılığı da dini algılama ve yorumlama biçimleri üzerinde etkilidir. Dini farklı algılama ve yorumlama biçimi de doğrudan bireylerin yaşam tarzı üzerinde etkili olduğu için erkek ve kadın müntesiplerin dini hassasiyet ve yaşam tarzı birbirlerinden farklılık arz etmektedir.

2.4.2. Kitabi Din ve Halk Dini Bağlamında İslamiyet

Sosyolojik boyutuyla ele alındığında dinin toplumsal görünümünün zaman içerisinde değişebileceği görülür. Bu değişimin izlerini, kitabi din ve halk dini kavramları üzerinden takip etmek mümkündür. Kitabi din, kurucuların veya peygamberlerin bildirdiğine inanılan kutsal metinlerin ortaya koyduğu hüküm ve kurallar bütünü olarak ele alınabilir. Kitabi dinin dışında kalmakla birlikte insanların din adına düşündüğü, söylediği, inandığı şeylerin tümü ise halk dini olarak tarif edilebilir (Okumuş, 2018, s. 168). Bu da inanılan din ile yaşanan din arasında bir nevi farklılıklara sebep olur. Şerif Mardin'in seçkinler dini ile halk dini olarak ifade ettiği bu kavramlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun seçkinler kültürü ile halk kültürü arasındaki farklılaşmayı açıklayan önemli analiz biçimlerinden birine karşılık gelir. Ona göre İslamiyet'in başından beri böyle bir ayırım yapılmakla birlikte seçkinler tarafından halk dini göz ardı edilmektedir (Mardin, 2012, s. 156). Türkiye'de ise bu durum dini modernleşme eğilimleri ile İttihatçılardan başlayarak Türkiye'de tek bir din anlayışı olması gerektiği noktasından hareket etmiştir. İktidarı elinde bulunduran kimseler halk inanışlarının kendi içinde bir tür olduğunu kabul etmemişlerdir. Bunları hurafe olarak adlandırıp yok saymaya kalkışmışlardır. Kendilerini reformcu olarak adlandıran kimseler bu hurafeleri yok etmek için çabalamışlardır (Mardin, 2012, s. 146). Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında dünyaya gelen ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında yaşayan Kemal Tahir ise halk dini kavramını farklı boyutlarıyla ele almıştır.

Anadolu insanının günlük yaşayışı ile dini arasındaki tutarsızlıklarını irdeleyen Kemal Tahir, birçok eserinde bu konuyu trajikomik bir şekilde ele alır. Bu eserlerinde halk, dinin bazı kurallarını olduğu gibi kabul ederken bazı konuları ise kendince yorumlar. Bu yorumlar genelde bahsi geçen kuralların tersini yapabilmek adına bir ruhsat gibi görülür. Yazarın Cumhuriyet Dönemi'nin kuruluş yıllarındaki Anadolu halkının durumunu anlattığı *Köyün Kamburu* romanında, eşkıyalardan biri olan Musa Çavuş'un menziline giren köylüleri vurup öldürmesi sonrasında da; "*Gariban sürünmesin daha fazla bu hayatta, diye öldürdüm sevaptır.*" demesi buna örnek olarak gösterilebilir (Tahir, 2006, s. 193). Köy halkı açık bir sözlülükle Allah'a dil uzatamazken, yarattıkları veya kurallarıyla bu şekilde alaycı bir üslupla konuşmaktadırlar.

Kemal Tahir'in köy ve kent ikilemi üzerine bir kurgusu olan *Sağırdere* romanında da bu başlıkla alakalı önemli kesitler okuyucuya sunulur. Bir tür uyuşturucu maddesi olduğu için İslam dinine göre haram kabul edilen esrarın, Ramazan ayı münasebetiyle içilmemesi buna örnek olarak verilebilir. Aynı diyalog içinde yine İslam dinine göre içilmesi haram sayılan bir başka içki çeşidi olan rakının övülmesi ise başka bir paradoks olarak romandaki yerini alır;

"- Suratın sararmış gitmiş ulan! Kış sonu, güneş görmediğinden, adamın yüzü sararır, ama seninki, başka... Esrar içmeyin, sakın, başladınız mı reziller.

- Töbe... Esrar ne demek Nail Ağa.

- Hele sus!.. Benim hepsinden haberim var. Topal İsmail söyledi. "Murat Ağam duymasın!" demedin mi? "Kesin tadında..." demedin mi?

- Murat Ağam neyi duyacak? İçmiyoruz ki... Çoktan boşladık.

- Yalan! Sabah akşam içiyormuşsunuz!

- Şart olsun, yok!... Ramazan'da ben hiç içmedim. Topal İsmail çok zorladı. "Olmaz, günahdır!" dedim. Bayramda bir gün içtik. Bayram geçeli ne kadar? On, on beş gün... İşte o zaman bu zamandır vazgeçtim...

- Vahit içiyor mu?

- Bir iki içti o da... Murat Ağam duymuş, yemin verdirmiş... Artık içmiyor. Bana kızıyor. Topal İsmail'i kovalıyor.

- İyi ediyor. Esrara alışmamalı. Rakıya bir sözüm yok... Rakı iyidir. Hovarda işi... Bunlar hep Topal İsmail'in rezilliğidir. Sana bir şey getirecekti! Getirdi mi, tılsımlı yarasa kemiğini?" (Tahir, 2016a, s. 44)

Kemal Tahir'in eserlerine genel olarak bakıldığında bu ve benzeri diyalogların fazlaca yer alması, halk dindarlığı ile resmi din arasındaki mesafenin bir hayli açık olduğunu gösterir niteliktedir. İnsanların kendi tercih ve seçimlerini din olarak algılaması ve başkasına bu düşüncelerini empoze etmesi zamanla dinlerin yapısında bir değişime neden olabilir. Bu değişimin toplum nazarında bütün yönleriyle faydalı veyahut tamamen zararlı olarak algılanmasının araştırılması bu tezin konusu ve amacı değildir. Ancak Kemal Tahir'in eserlerinde okuyucuya gösterdiği resmi din ile halk dini arasındaki ayrımın altını hafifçe çizmekte fayda vardır.

2.5. Kemal Tahir Eserlerinde Peygamberler ve Kıssaları

Kelime anlamı olarak bir kimsenin izini sürmek, ardınca gitmek gibi manalara gelen kıssa, literatürde ise Kur'an-ı Kerim'de veya Hz. Muhammed tarafından anlatılan

ve inananlar tarafından bir ders çıkarılması beklenen yaşanmış hikâyelerdir. Mahiyetleri açısından Kur'an'da kıssalar; tarihi kıssalar, Kur'an indirilirken meydana gelen olayların kıssası ve gaybi kıssalar olarak üçe ayrılır (Şengül, 2002, s. 498). Kur'an kıssalarının bildiriliş amacı Kur'an'ın indiriliş amacıyla doğal olarak örtüşür. Bu bakımdan kıssalar Allah'ın birliği, imanın gerekliliği, ahiret ve peygamber inancı gibi konulara odaklanır. Kıssaların aynı zamanda toplumların üzerinde düzenleyici bir etkisi de vardır. Hz. Peygamber'in ve ona inananların uğradıkları zulme katlanabilmeleri adına önceki kavimlere ve sabredenlere verilen nimetlerin hatırlatılması buna örnek olarak gösterilebilir. Daha sonradan gelen toplumlar ise bu kıssaları okuyup kendi yaşamlarını bu doğrultuda düzenleyebilir.

Toplumun her ne kadar değişime açık bir yapısı olsa da bu değişimin hızı ve alanı yine toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Bu farklılığın en iyi anlatıldığı örneklerden biri de hiç şüphesiz Kur'an kıssalarıdır. Kur'an kıssalarında kavimlerin gönderilen peygamberlere karşı ortaya koyduğu farklı tepkiler dikkat çeker. Bu tepkilerin çoğunluğu eski geleneklerine bağlı, taassubi bir tavır halinde gerçekleşir. Toplumdan dışlama, ateşte yakma, yurdundan çıkarma gibi peygamberlere karşı takınılan bazı tavırlar bu tepkilere örnek olarak gösterilebilir. Verilen bu bilgiler bizlere toplumların her an değişime kucak açan bir yapıda olmadığını gösterir. Bunun birçok nedeni olabilirken alışlagelmiş düzenin bozulma korkusu bu nedenlerin başında gelmektedir (Öztürk, 2017, s. 39). Görüldüğü üzere Peygamberlik algısı ve öğretilerine verilen tepki toplumdan topluma farklılık göstermektedir.

Kemal Tahir eserlerindeki Peygamberlik anlayışı, diğer çoğu fikri gibi zamanla değişmesiyle paralellik gösterir. Genellikle ilk eserleri sayılan bazı romanlarında peygamberleri acımasız bir tutumla, bir insana yakıştırılamayacak atıflarla ele alınırken, son dönem eserlerinde dini tutumunun da etkisiyle peygamberlik algısı da değişmiştir. *Edebiyat-Sanat* ön adlı *Notlar* eserinde Peygamberlere bakışını kendi dilinden, farklı karakterlere yüklemekten ele almıştır. Ona göre “*Her Peygamber, kişiliğine sınıksız bağlı olduğu halde kişiliğinden çıkmak zanaatını seçmiş bahtsız bir insandır.*” Bu nedenle onun düşünce yapısına göre Peygamberlerin doğasında olmayan bir sorumluluğu aldığı söylenilebilir. “*Peygamberlerin – Peygamber hikayelerinin – insanlar üzerindeki bunca yüzyıllık etkisi Peygamberlerin kişiliklerindeki insan dramından gelir.*” (Tahir, 1989, s. 244),

diyerek de peygamberlerin insan ve toplum üzerindeki karizmatik etkisini, üzerlerinde taşıdıkları insan dramına bağlar.

Kemal Tahir eserlerinde dini konuları ele alırken genellikle yan karakterler üzerinden diyalogları yürütmeye çalışır. Bunun nedenleri farklı şekillerde nitelendirilebilir. Yazar halkın görüşünü halkın ağzından iletmeye çalışıyor olabilir ya da kendine yakın karakterler üzerinden bu konuları ele alıp tepkiyi kendi üstüne çekmektense, halkın saflığından faydalanıp söyleyeceklerini halk ağzından vererek gelecek tepkileri yumuşatma girişiminde bulunmuş olabilir (Hüküm, 2017, s. 106). Bu konuların arasında yer alanlardan biri de hiç şüphesiz peygamberler konusudur. Buna örnek olarak *Yediçınar Yaylası*'nda Hz. Yusuf'un hayatından ele alınıp çarpıtılan ve halkın muhayyilesi olarak aktarılan birkaç hikâye gösterilebilir;

"- Vay! Araya "Korku" lafı da mı girdi? Yahu nedir? Yahu biz şart olsun..."

- Keyifle gülen Avukat Cevdet Bey'e, gözlerini kısarak, şaşmış gibi bir zaman baktı

:- Neye güler bu böylece? Gül bakalım! Kâbe toprağının hacıyağı kokusuymuş... Ya ne bekledin? Bunca yılın namlı hovardası geçinirsin, o biçim kokuyu, sen bir kerecik, bıyığına sürebildin mi? O korkuya alışan bir daha iflah olmaz... Padişah tahtında otursan bağışlayıp ardı sıra yürürsün. Bilinen meseldir: Üç karı suya gidermiş... Bakmışlar ki karşıdan Yusuf Peygamber gelmekte... Yusuf Peygamber, mahpus milletinden önce zampara milletinin piri ... Karılar: "Hey peygamber Yusuf Ağa! Bize bir hediyen yok mudur?" diye çığırışmışlar. Yusuf Peygamber, zamparaların piri olduğundan, kuşağının arasında her zaman boyalı şeker bulundurmuş... Çıkarıp bunlara birer şeker vermiş. Karılardan biri şekerini hemen ağzına atmış. Bu karı, İstanbul karısı... Dili o sebepten baldan baygın... Karşına oturup bir yıl durmadan konuşsa, açlığını tokluğunu, uyku nu muykunu sana unutturur. Soyunup koynuna girse, o harekete girişmeyi aklına getiremezsin. İkinci karı, Yusuf Peygamber şekerini, götürmüş kızıl şaraba atmış. Bu da reaya karısı... Kendi on para etmez ama, kurduğu şarap, erkek kısmına gayet yararlıdır. Amber macunu gibi bele kuvvet verir.

- Ya üçüncüsü?

- Üçüncüsü... Hey Davavekili, evine gitmiş de şekerini, bedeninin her yanına sürmüş. Bu çeşit karının, etine doyum olmaz. Etinin tadı cennet aşında yoktur. Bikez alıştın mı, bitti. " (Tahir, 2015c, s. 50)

Oryantalist bir bakış açısıyla ortaya konulan bu klişe ve benzerlerine yazarın aynı dönemde ele aldığı diğer eserlerinde de rastlanılır. Bu bakış açısıyla Peygamberlerin kadın zaafına sahip olduğu gösterilmeye çalışılır. Aynı bakış açısıyla İslam Peygamberi Hz. Muhammed'e de benzer asılsız yakıştırmalarda da bulunmuştur;

"— Neyse... Rıza da onun kızlarının göbeğine ayeti kerime yazıyor. Hem parayla hem de sırayla... Eskiden yalnız sırayla olurmuş. Ne halt edelim Hacı, zamparalık bize Peygamberimizden miras. Mübarek de karı dedin mi şuraya yatar da ölürmüş.

— Tövbe de beyim, günah...

— Ölürmüş. On üç karısı varmış. Hazreti Ayşe Ana'mızı, kendisine yemek getirdiği sırada kucağına çekmiş de öpüvermiş. O sıra Ayşe kaç yaşında bakalım, yedi yaşında...

— Tövbe de... Vallaha dinden çıkıyorsun.

— Merak etme, çıkmam... Yapan çıkmamış da ben mi çıkacağım? Demek Ayşe Ana'mızın o sıralar ya akli ermiyordu, Arabistan'da yedi yaşındaki kızlar rüya görür diye bir laf var ama... Belki ihtiyar herifi beğenmemiştir. Karı milleti Peygamber, enbiya tanımaz... Gönlüne göre iş görür. Ayşe Ana'mız ağlayarak babasına şikâyete gitmiş. Ebubekir Hazretleri de "Vardır bir hikmeti... Sus hele... Senin Aklum ermez. " demiş.

— Sus beyim... Tövbe Yarabbi... Sus günahdır. — Korkma, sözü buraya getireceğim. Nafia'nın babası da Arap olduğu için demek ki kızları 7 yaşında her işe akıl erdiriyorlar. Erken başlayan da Hacı, erbabına makbul." (Tahir, 2005a, s. 70)

Gazeteci Murat'ın, yazarı temsil ettiği *Karılar Koğuşu* romanında, dinin sosyal yönüne yapılan eleştiriler genellikle İslam Peygamberi Hz. Muhammed ve ibadetlerin işlevi üzerinden yapılır. Murat, Hz. Muhammed'i ve diğer Peygamberleri genellikle kadınlar üzerinden karizmatik otoritesini ortaya koyan kişi olarak konumlandırır. Peygamberi, kişisel yaşamında ve kendi taraftarlarına sınırsız bir cinsel özgürlük vermekle suçlayan bu bakış açısının halkın zihnindeki Peygamber algısıyla ciddi bir uzlaşmazlık içinde olduğu aşikârdır. Yazarın Peygamber algısını genellikle, çok eşlilik gibi konular üzerinden yönetmesi, sıkça karşılaşılan oryantalist bakış açısından kaynaklanır. Bu eleştiriler genelde Arap toplumuna yönlendirilmekle birlikte, aynı dine mensup olan Türk toplumu da eleştirilerden üzerine düşeni almıştır.

Ayrıca yazar katı materyalist bakış açısı ile mucizeye inanmayan ve inananları aşağılayıcı bir tavrı ile dini, sosyolojik bir odak olarak insanları manipüle etme gücü olan bir kavram olarak düşündüğünü gösterir (Hüküm, 2017, s. 106).

Kemal Tahir'in eserlerindeki Peygamberlere karşı olan bu tavrı Marksist düşünce yapısından etkilenmesiyle ortaya çıkmıştır. Dinin ve karizmatik kişilerin tüm toplumlarda olduğu gibi, İslam toplumu üzerinde de etkisi kaçınılmazdır. Ancak bu etkiyi salt ekonomi, din, cinsellik gibi konulara indirgemek en azından bir kabalık olacaktır. Marks ve Engels, İslam dininin ortaya çıkışını "Muhammed Devrimi" olarak adlandırır. Sınıfsal ayrışmaya maruz kalmış ve henüz bir devleti kurumsallaştıramamış,

toplumsal çözümlere maruz kalmış Arap kavimlerinde, Muhammed Peygamber, egemen güçlere karşı, devrimci halk isyanının bayrağını kaldırır. Kur'an-ı Kerim ise alt ve orta sınıflara dayanan bu devrimci hareketin ideolojik manifestosudur (Gündoğdu, 2012, s. 24). Bu bağlamda Kemal Tahir'in de yazarlığının ilk döneminde dini, Marksist şablonun üst yapısının bir parçası olarak gördüğü söylenilebilir.

Kemal Tahir'in son dönem eserlerinde olduğu gibi, *Esir Şehrin İnsanları* romanında da dine bakışı biraz daha yumuşar. Dinin sosyal işlevsel yönünün daha ağır bastığı bu romanlarda dini olumlu yönleriyle ele almaya başlar. Bu bağlamda ele alınabilecek bir anlatı olarak Zekeriya Hoca'nın Kâmil beyle muhabbet ettiği ve Hz. Muhammed'in ele alındığı diyalog örnek gösterilebilir;

"Tanrı ne buyurmuş bakalım? Nefsin bineğindir. Ona acıyacaksın. Yeygisini, içkisini, giyimini kuşamını sakın eksik etmeyeceksin. Peygamberimiz, Amir bin As'a neden çıktı? Gece namaz kılarmışsın da hiç uyumazmışsın. Gündüzleri oruçlu gezer akşamları da yemek yemezmişsin. Avradına yaklaştığın da hiç yokmuş. Böyle etme! Uyku gözünün hakkı, yemek gövdenin hakkı olduğu gibi, avradının da hakkını unutma ha! Hangi yüzden olursa olsun birinin hakkını yemek Müslümana yasak...! Diye çıktı. Biz Peygamber Efendimizin sözündeyiz. Buraya düşmesek bir aya bırakmadan evlendiydik." (Tahir, 2016b, s. 70)

Diyalogda görüldüğü üzere Hz. Muhammed'in hayatından kesitlerle sosyal hayatı düzenleyici örnekler işlenmiştir. Son dönem zihin yapısına bakılırsa Kemal Tahir'e göre dinin görevi tam olarak budur. Din sosyal bir olgu olarak toplumda, doğal bir şekilde ortaya çıktığı gibi, aynı doğallığıyla yaşanmalı, katı kurallara bürünerek, egemen yapının elinde bir baskı aracına dönüştürülmemelidir.

Kurt Kanunu romanının Kemal Tahir'in son eserlerinden biri olduğu düşünüldüğünde, yazarın dine bakışındaki yumuşamanın sınırı daha net bir şekilde görülebilir. Kemal Tahir, dini sosyal hayat içinde seküler işlevler üstlendiği sürece olumlular. Özellikle son romanlarında Marksizm'in din hakkında en çok bilinen cümlesi olan "*Din kitlelerin afyonudur*" ifadesini, afyonun acı dindirici yönünü ele alarak, işlevsel yanını vurgulaması buna örnek olarak gösterilebilir (Hüküm, 2017, s. 114). Bu minvalde din, toplumsal düzeni sağlamak adına iktidarlar elinde bir denetim aracına dönüşmüştür.

2.6. Kemal Tahir Eserlerinde Din Adamı Tiplenmeleri

Weber, toplumsal eylemlerin doğru anlaşılabilmesi adına kavramsal bir haritaya gereksinim duyarak ideal tip yöntemine başvurmuştur. Buradaki ideal ifadesi bir yargı belirtmekten ziyade “saf” anlamında olup bir değer belirtmekten uzaktır. Dini liderler kadar ahlaksız tiplenmeler için de ideal tipler kullanılabilir (Kurt, 2012, s. 111). İdeal tipler yalnızca statik yapıda kullanılmadığı aynı zamanda dinamik durumlar için de kullanıldığı için değişkenlik arz edebilen bir yapıya sahiptir. Böylelikle ideal tiplerin süreklilik içermediği fark edilebilir. Çünkü toplum da dinamik bir yapıya sahiptir.

Weber’e göre ideal tipleri temelde iki gruba ayırabiliriz. Bunlar toplumsal eylem tipleri ve otorite tipleridir. İdeal tipler Weber tarafından doğrudan böyle bir sıralamaya tabi tutulmasa da anlatımın kolaylığı açısından genellikle çeşitli yönden sınıflandırılır. Weber’e göre insanların eylemleri analitik açıdan dört şekilde sınıflandırılabilir. Bunlardan ilki amaç ve araç bakımından temelde bir ilişki içinde bulunan araçsal rasyonel eylemdir. İkinci eylem tipi olan değer–rasyonel kişinin kendi değerleri ışığında gerçekleştirdiği davranışlardır. Üçüncü eylem tipi olan geleneksel eylem tipi köklü alışkanlıklar doğrultusunda şekillenen davranışlardır. Son olarak ele alacağımız duygusal eylem tipi ise belirli duygularıyla hareket eden kişileri simgeleyen eylem tipidir (Kurt, 2012, s. 112).

Weberci sosyolojide bir toplumu anlamının yolu otorite ve egemenlik örüntülerini anlamaktan geçer. Weber bu otorite tiplerini karizmatik, geleneksel ve yasal olmak üzere üç ideal tip ile tanımlamaya çalışır. Karizmatik otorite kişinin kutsal güçler ile donatılmış olmasını ifade eder. Geleneksel otorite yönetimde bulunanların kutsal olduğuna dair inançtır. Üçüncü egemenlik tipi olan Rasyonel Hukuki Otorite ise toplumun oluşturulan hukuk kurallarının önünde eşit olduğu varsayımına dayanır. Genel olarak söyleyebiliriz ki ideal tipler tarihselliklerini ihmal etmeden genel analiz ve soyutlamalar yapmaya imkân sağlayan kurgusal tasarımlardır (Kurt, 2012, s. 114).

Din adamları, asırlardır toplumların şekillenmesinde rol oynayan bir kesimdir. Bütün toplumların kendi inanç ve ritüellerine uygun din adamları vardır. Hatta öyle ki Hindistan Medeniyetinde olduğu gibi din adamlarına, farklı bir sınıf atfeden toplumlar bile vardır. Osmanlı toplumunun her döneminde ve elbette Cumhuriyet döneminde de din adamının önemine binaen Kemal Tahir bu türden tiplenmelerine eserlerinde oldukça

sık yer vermiştir. Türk toplumuna haiz olarak tabii ki önem sırasında Peygamberlerden alt sırada oldukları için bu kişiler üzerinde daha rahat konuşma ve eleştiri yapma fırsatı bulunur. Bu yüzden ki Kemal Tahir din üzerine yaptığı eleştirilerde çoğunlukla din adamlarına yönelmiştir. Konumuz itibariyle de biz de bu başlığı geniş bir şekilde ele alacağız.

Kemal Tahir eserlerindeki din adamı tiplerine bakıldığında, *Devlet Ana* romanı hariç, neredeyse hiçbir romanında müspet yönde bir karakter görülmez. Bunun nedeni Kemal Tahir'in dini eleştirmek için din adamı tiplerini rahat bir şekilde kullanmasıdır. Toplumun baskısından çekinen Kemal Tahir direkt olarak Allah, Peygamber ve Kur'an gibi kutsallarla ilgili görüşlerini açıkça belirtmektense bu şekilde halk arasında da tepki bulmayacak karakterler oluşturmuştur. İlk romanlarında görülen dini sömürge biçimi olarak ele alınmasını din adamları tipleri üzerinden gerçekleştirir. Son dönemlerinde ele aldığı eserlerinde ise dini ele alışı biraz daha sosyal işlevsel yönde farklılık göstermiştir. Bu da doğal olarak din adamları karakterleri üzerinde kendisini göstermiştir. İlk dönem eserlerinde sıklıkla kullandığı sahte dervişler, dolandırıcı mollalar ve tacizci din adamları gibi tipler son dönemdeki eserlerinde bir hayli azalmıştır. Bunun yerine farkında olarak ve olmayarak dini işlevsel yönüyle ele alan ve toplumun faydası için kullanan karakterler kullanılmaya başlanmıştır.

2.6.1. Hacı - Hoca

Kemal Tahir eserlerindeki din adamı tiplerini, eserlerin kronolojik sırasına göre ele alındığında, ilk karşılaşılan karakterler *Sağırdere* romanındaki Reşit Hoca ve Hacı Abdürrahim Efendi olacaktır. Yazar Reşit Hoca karakterini “*Şeytanın yattığı yerden haberi olacak kadar kurnaz bir heriftir.*” diye nitelendirir. Sevenleri ayırma, sevenleri kavuşturma, hastalık vs. için muska yazan Reşit Hoca, dini sömürü aleti olarak kullanan bir karakterdir (Tahir, 2016a, s. 93). Yazar genellikle din adamları tipleriyle, halkın din tarafından sömürülmesi konusunu üstü kapalı olarak işlemektedir. Hacı Abdürrahim Efendi karakteri ise romanda dindar Çorum esnafı rolündedir. Bu karakter üzerinden yazar dinin yeniliklere kapalı olduğunu, gerici ve yobaz olduğunu vurgular. Öyle ki trenin icadını, toplumun ahlakının bozulmasından birinci sırada olduğunu vurgular. Bu türden bir örnek de dünyanın dönmediğini savunmasıdır;

"- Dünya dönüyor, ne demek? Dönek insanlar! Yani biz döneklesmisiz! Tövbe Tövbe! Dünya dönmez! Dünya dönse güneş hep doğudan çıkıp batıdan batar mı? O da dönüverir şu yana..." (Tahir, 2016a, s. 171)

Yazar, Hacı Abdürrahim Efendi karakteri üzerinden, dinin bilime olan tutumunu göstermeye çalışır. Yazara göre din, bilimin önünde bir engel olmuştur. Yine yeni icatların eski düzenin korunması açısından, din adamları tarafından kötü gösterildiği ve insanları bunlardan uzak durmaya davet ettikleri ifade edilmiştir.

Yazarın bir başka eseri olan *Esir Şehrin Mahpusu* romanında önde gelen dini karakterlerden Mortocu Zekeriya Hoca sol gözü şaşı ve çıplak ayaklarının büyüklüğüyle görenleri şaşkına uğratar. "Düş Yorumu" isimli kitabını yanından ayırmaz. Bu kitabı karanlığı sapmışların ışığı, cennete girişin anahtarı olarak kabul eder. Aynı zamanda kocası şeytana uyup baştan çıkmış kadınlara muska yazar. Aynı romanın dikkat çeken bir başka karakteri de camii çinilerini çalmaktan yargılanan Mehmet Hoca'dır. Mehmet Hoca'nın bir başka mahkûm olan Utçu Cemile ile arası iyidir. Kadınlar koğuşunun yoldan çıkmış kadınları ile erkek mahpusları camide bir araya getirerek insanların duyguları ile oynayıp, cami gibi mübarek kabul edilen bir mekânı kötü emellerine ortak eder (Tahir, 2016b, s. 119).

Bozkırdaki Çekirdek romanında okuyucunun karşısına çıkan Hacı Zekeriya Hoca aynı zamanda köyün zengin esnaflarındandır. Köyün muhtarı, Zekeriya Hocayı şöyle tarif etmiştir;

"- İyi bildin Çopur Ağa, Hacı emmime acıdım. Sen sevmesin, Kötülük göğşe çekilse, yeterince yeniden bulur buluşturur, Osmanlı mülküne serpeler" dersin.

- Yalan mı?

- Yalan olmasa da... Hemşeri bulunmuş...

- Hemşeri? Bu bizim Hacı Zekeriya? İki metelik için öz babasını keser mi, kesmez mi bu senin Hacı emmin?

- Bilmem...

- Sen bilmezsin ama, ben bilirim, keser. Hem keser, he mi de Allah'tan kurban sevabı umar!" (Tahir, 2016e, s. 122)

Görüldüğü üzere Hacı Zekeriya karakteri romanda cimriliğiyle nam salmış, aynı zamanda kötülük önderi olarak betimlenmiştir. Yazarın din adamlarına olan bakış açısı

diğer romanlarında da bu söylemlerle paralellik göstermektedir. Dini halk üzerinde bir sömürü aracına getiren kişiler olarak gördüğü din adamlarını her fırsatta acımasız eleştirilere tabi tutar.

2.6.2. Alevi Dedesi

Kemal Tahir, *Rahmet Yolları Kesti* romanında Aleviler için önemli din adamı karakterlerinden biri olan dede figürünü ele almıştır. Kasım Dede karakteri üzerinden Alevi inancının yozlaşan yönünü değerlendirmiştir. Alevi dedelerin, halka karşı sömürgeci tavırları yüzünden halk, dedelere karşı güvenini yitirmiş ancak yine de saygı duymaya devam etmektedir. Kasım Dede halktan fetva isteyen kimselere kendi çıkarlarına göre fetva vermektedir;

"Bektaş Emmi köy yerinde böyle kaç tane rezil görmüştü ki şimdi mahpus damlarında yatıp çürümekteler. "Bir evin bir tek evladı... Babasının ocağını bu yakacak he mi?" Köye Dede geldiği zaman bir uygun sırada "hali-keyfiyeti" söylemeyi tasarladı. Ne fayda ki Alevilik de artık maskaralık olmuş, Dede'yi sayan kalmamıştı. Çerçi Süleyman, elin ırz ehli karısını resmen baştan çıkarıp kaçırınca herkes: "Tamam! Kasım Dede bunu derneğe komaz bitti" dedi de n'oldü? Dede: "Şu sebeple ve de şu kitabın kavlince..." diyerek derneği o yıl da her zamanki gibi, Çerçinin evinde toplamadı mı?" (Tahir, 2017a, s. 14)

Kasım Dede yıllarca kasabasına eziyet etmiş, halkı soymuştur, bu yüzden evinin her tarafı altın ve kıymetli eşyalarla doludur. Ancak artık yaşlandığı için mahremini dahi koruyacak durumda değildir, genç karısı aynı evin içinde yeğeniyle bir ilişki yaşamaktadır (Tahir, 2017a, s. 185). Yazar romanda Kasım Dede karakteri üzerinden din ve inancın toplumu sömürerek toplum içinde yer edinmesinin ardından, en sonunda zayıf düşerek kendi öz kurallarını bile koruyamadan halk nazarında sekülerleşip yok sayılmasını savunur.

2.6.3. İmam

Köyün Kamburu romanındaki önemli karakterlerden biri de Uzun İmam'dır. Romanda cahil ve batıl inanışları temsil eden bir karakter olarak okuyucu karşısına çıkar. Medrese eğitimi almış olmakla birlikte dini bilgilerini kullandığı pek söylenemez. Kendi hevesine ve keyfine göre fetvalar verir. Çalık Kerim'in babası Parpar Ahmet'in dövülmesi ve bunun ölümle sonuçlanma fetvası buna örnektir;

" -Ecinni derneğine her sopa kar etmez. Bunun yolu başka... Müslümanın bir bölümü sopalarken, bir bölümü Allahu Ekber diyecek... Kafasından başka, gönlün nereye dilerse vurursun.

Uzun Hoca oğlanların koşturduğu değneklerden en uygununu kendisine ayırdı, ötekilerini de yardımcılarına dağıttı.

-Kafaya vurulmayacak. Her Allahu Ekber'de sopalar iki kere inecek. Sevabı büyüktür. Bu sebeple acımayacaksınız. Çünkü adama değil ecinniye vurulmaktadır. Avcuna tükürdü. Yallah Bismillah başlayalım.! Allahu Ekber!" (Tahir, 2006, s. 29)

Kendi yetiştirdiği öğrencilerinden biri olan Çalık Kerim tarafından, yine kendi öğrencilerini taciz ettiğinin ortaya çıkarılması Uzun İmam'ı hiddetlendirir (Tahir, 2006, s. 115). Kemal Tahir burada, dinin bizzat kendisinin var ettiği bazı problemlerin, yine kendi sonunu hazırladığı mesajını vermektedir. Ancak her zaman öyle olmaz bu durum. Romanda iki dini karakter bir şekilde anlaşmaya varır. Bu anlaşma da dini grup ve yapılanmaların kendi içinde kendi ayıp ve kusurlarını örtmesi üzerine verilen bir mesaj olabilir.

Kemal Tahir, eserlerinde birçok toplumsal probleme değinmiştir. Bu problemlerin altında yatan ana sebep olarak ezen ve ezilen arasındaki ilişki olarak görülebilir. Bu ilişkinin şekillenmesinde çeşitli araçlar bulunur. Cinsellik de bu araçlardan biridir. Cinsellik Kemal Tahir romanlarında doğal bir hegemonya aracı olarak karşımıza çıkar.

Kemal Tahir romanlarındaki cinselliği, söylevlerden öte, münasebet boyutuna taşıyan birçok karakter vardır. Bunlar arasında din adamları da karşımıza çıkar. *Yorgun Savaşçı* romanında Ayasofya Camii'nin imamının kendisine Kur'an okumaya gelen erkek öğrencileri taciz etmesi (Tahir, 2016d, s. 166), *Köyün Kamburu* romanında Uzun İmam'ın küçük çocukları taciz etmesi (Tahir, 2006, s. 115) ve daha birçok dini karakterin bu tür taciz olaylarıyla ilişkilendirilmesi bir rastlantı değildir. Yazar sağlam kurgusuyla bu kişileri her ne kadar romanına yedirmeyi başarsa da vermek istediği mesaj daha farklı olabilir. Tecavüzcülerin genellikle dini karakterlerden olması ve tacize uğrayanların da saf ve temiz küçük çocukların olması, dinin insan hayatına onu kirleterek girmesi durumunu simgeleyebilir. Toplum tarafından gelen baskı sonucu din insan hayatına henüz küçükken girer ve ileriki hayatı boyunca artık yanından ayrılmaz;

"Okul temizliğinde. . . O sakallı papaz, belime sarıldı da arkamdan apansız «Dur şöyle! Sen büyümüşsün kız, sen eşek kadar olmuşsun. Gözün kimde bakalım orospu?» dedi.

- Bu kadar mı? Öpmesi filan yok mu?

- İkincisinde «Babama derim şart olsun» diye ağladım da güç ile kurtuldum. Bir daha da bana değmedi. Babamdan yıldırı besbelli... Neden sordun domuz Çalık? Sen bunları kimden öğrendin?

Çalık Kerim sabahleyin budak deliğinden seyrettiklerini anlattı:

- Baktım ki- diye güldü

-, Advıye yukarı çıkınca sakallı domuz inmedi. «Ne demek, yoksa Advıye'nin süpürdüğü toz bal, gibi tatlı bir toz mu?» dedim. Bir çıktım ki:

- Eee?

- E'si yavrum. Herif kızı, hoca postuna yatırmış yuvarlamakta ki dam üstülerinin lav taşları haltetmiş.

- Belki kötülüğe değildir. Advıye'nin kamı ağrıdığından okuyuvermiştir.

- Demek sana da sabah sabah nefes mi etti, arkandan sarılıp? . . . Adam kendisine derman edene, «Babama derim ha!» der mi? Domuz Çalık senin yüreğin pis.

- Dur yavrum! Biz başka bir şey mi dedik? Elbette kızın karın ağrısına derman etmiştir. Hem de nasıl bir derman! Uzun İmam hırıl hırıl kendinden geçti. Ak sakalım görmeli! Teke sakalı gibi bir titreme tutturmuş, nerdeyse kılları bütün dökülecek de Çorum mahkemesinin Köse hâkimi gibi tüysüz kalacak." (Tahir, 2006, s. 114)

Yukarıda bir örneği verilen diyalogda görüldüğü üzere din adamları, çocukları küçük yaşta taciz eden birer sapık olarak betimlenir. Yazara göre toplum baskısı ve korkuyla insan hayatındaki yerini alan din ölesiye kadar onunla birlikte olur. Marksist ideolojinin net olarak görülmesi de herkes tarafından sezilebilecek ayrıntıları Kemal Tahir'in ilk romanlarında kendini bulur. Ve roman kurguları bu ideoloji etrafında şekillenir.

2.6.4. Molla

Köyün Kamburu romanında Osmanlı'nın son dönemlerinin Anadolu'daki yansımalarını ele alan Kemal Tahir'in hiç şüphesiz en dikkat çekici karakterlerinden birisi Çalık Kerim'dir. Frengi hastası Parpar Ahmet ve Topal Ayşe çiftinden dünyaya gelen, psikolojik ve patolojik rahatsızlıklarla çocukluğunu geçiren Çalık Kerim, ilk olarak çobanlık mesleğine alıştırılır. Köyde ailelerin gizli hallerini gözetleyen Kerim bu halin duyulması üzerine yayladan kovularak Narlıca'ya döner. Uzun imam için de tehlike arz etmeye başlayan Çalık Kerim annesinin de ricasıyla köyden uzaklaştırılması için medreseye gönderilir. Çalık Kerim sakat olduğu için savaflara çağrılmaz.

Medreseden dönüşünden sonra birtakım işlerle uğraşan Çalık Kerim sonunda karaborsacılık ve faizle köyün ağası haline gelir.

Frengi hastası bir baba ve topal olan bir anne karakterleri üzerinden doğumu anlatılan Çalık Kerim karakteri, dinin dünyada hastalıklı bir zihniyet olarak var olmasını simgeler. Doğduğu andan itibaren diğer çocuklardan farklı olarak büyüyüp gelişmesi bu söylevleri destekler niteliktedir;

"Kerim, beş buçuk yaşında ayağa kalktığı zaman boynu kalın, omuzları geniş, göğsü kabarık, pazıları pehlivan pazıları gibi şişkindi. Bacakları kısa kaldığı için kolları gövdesine bakarak çok uzun duruyordu. Hızlandığı sıralarda dizlerini kırmadan lap lap sıçrayıp harmanlayarak yürüdüğünden, leş önünde, kanatları açık dolaşan tıka basa doymuş akbaba kuşlarına benzemekteydi. Huyu da akbaba kuşundan farksız... Öyle ağır-tembel, öyle sessiz hain! Ablak, kara yağız yüzünde inadına çatık kaşları, kocaman kara gözleriyle adama, canını alacakmış gibi gizliden gizleye bakıyor, «Ulan böyle domuz gibi neye bakmaktasın?» diyenlere dişlerini gösterip aklınca güliyordu.

- Anlaşıldı- dediler-, bu oğlan «topal mopal» değil, bildiğimiz Çalık...» İyi ya, köy yerinde bu böylece ne işe yarar, hay Allah!

- Bu mu? Bunun yedi köye zararı dokunacak, görürsünüz.

- Ne belli canım! Bu gibiler bakarsın «hal sahibi» olurlar da işe yararlar."
(Tahir, 2006, s. 40)

Çalık Kerim başkalarının hayatlarını gözleyerek romanda sahneye çıkar, buradan Çalık Kerim'in nezdinde dini var edenin başkalarının hayatı olduğunu yazar okuyucuya sezdirir. Daha sonra ilk dini eğitimini babasının katili Uzun İmam'dan alan Çalık Kerim ilerleyen yıllarda medrese eğitimine devam eder. İlk dini eğitiminden sonra vahşileşip hırsızlık yapmaya başlayan Çalık Kerim'i toplum içinde barındıran, toplumun din zaafı ve acıma duygusudur (Hüküm, 2017, s. 65). Çalık Kerim karakteri romanda dini sembolize ederek, sakat ve kambur bir şekilde dünyaya gelmesiyle birlikte, insanların zaaflarından yararlanıp sonunda insanları kölesi haline getirmesiyle noktalanmıştır. Ayrıca Çalık Kerim'in sakat olması onu ülkenin Kurtuluş Mücadelesinde gerilete itmiştir. Yazar bu karakter üzerinden dinin ve dindarlığın savaş esnasında bir işe yaramadığını okuyucuya sezdirir. Her ne kadar diğer bazı romanlarında dinin Kurtuluş Mücadelesine faydalı olan yönlerini ele alsada yazarın bu romanda dinden beklentisi somut ve materyalist adımlar atmasıdır.

Köyün Kamburu'nda medrese eğitimi alan öğrencilerin temsil edildiği molla tarifleri de diğer dini karakterlerle uyumludur. Mollalar, kendisinin de bir molla eğitimi alan Çalık Kerim gibi bir karakterin bile gözünden kötü insan tiplmeleri olarak aktarılır;

"Ötesi mollaların çoğu, aylak gezen, tembel, serseri oğlanlardı. Esrar, raki, şarap içiyorlar, afyon yutup hovardalıkta dolaşıyorlardı. Kötü karılardan dost tutanlar, bağlarda karı oynatırken dayak yiyip yüzü gözü kan içinde medreseye gelenler çoktu."
(Tahir, 2006, s. 143)

Kemal Tahir romanlarında molla karakterleri geçimlerini başkalarının üzerinden sağlayan kenelere benzetilmiştir. Hayatlarını herhangi bir zorlukla mücadele etmeden, topluma yük olarak idame ettirirler. Dini kendi geçimleri için bir sömürü aracı olarak kullanırlar.

2.6.5. Derviş

Bozkırdaki Çekirdek romanında ele alacağımız karakterlerden bir diğeri ise Kara Derviş'tir. Rukai tarikatına bağlı Mansur Derviş, derviş gibi görünmesine karşın ahlak bakımından tamamen bozuk bir yapıya sahiptir. Cinsel arzularının kurbanı olan kadınları, muska yazarak ve okuyarak kandırır. Kendisine yardım istemeye gelen kadınlardan hoşuna gidenlerin psikolojileriyle oynayarak onlarla cinsi münasebette bulunur. İnsanların dini duygularını sömürmesinin yanı sıra onlara maddi ve manevi anlamda zarar da verir. Hırsızlara yardım ve yataklık yapan derviş aynı zamanda bir esrar müptelasıdır (Yılmaz, 2005, s. 261).

2.6.6. Şeyh

Kemal Tahir'in bu başlık altında ele alacağımız bir başka eseri de *Devlet Ana* romanıdır. Diğer romanlarından ayrılarak farklı bir dönemi, Osmanlı'nın kuruluş dönemini anlattığı eserinde dini kimliğe sahip karakterler de diğer romanlarından farklı bir kişiliğe sahiptir. Dini ve dini karakterleri sosyal işlevsel olarak ele aldığı bu romanında, bu ikiliye biraz daha yumuşak bir bakış açısıyla yaklaşır. Tarihsel olarak farklı dönemde yaşamış kişileri romanında birleştirir. Romanına aldığı Yunus Emre karakteri buna bir örnek olarak gösterilebilir.

Ahi teşkilatının babası kabul edilen ve de İt Burnu'nda kerametleri her tarafa yayılan Şeyh Edebali dini otoritenin başı kabul edilir. Devlet başkanı seçiminde, savaş izninde, akıl danışmak için Şeyh Edebali'den icazet alınır. Söylediği kuralmışçasına sorgulanmayıp uygulanır. Şeyh Edebali karakteri bu yönüyle dinin siyasete olan etkisini göstermek için iyi bir örnek olarak kabul edilebilir. Verdiği kararların sonuçlarının genellikle toplum ve devlet adına faydalı olarak sonuçlanması da yazarın bu dönem için dini karakterlere diğer romanlarından farklı bir bakış açısı ile yaklaştığını gösterir niteliktedir.

"- Karacahisar tekfuru canımıza kıyıp atımızı sürmenin Konya Sultanlığına başkaldırmak olduğunu bilir. Kendi okunu kullanması meydan okumaktır. Benim hesabıma, böyle bir işi, göze alamaması gerekti bugünlerde... Dünder, fırsattan yararlanıp gazileri dervişleri savaşa kıskırtacaktır. N'apıp yapıp önleyeceksin! Zaman kazanmaya bakacaksın...

-Durup bir an soluklandı-: Dayanabilir misin, savaş kıskırtmalarına? Sen kendini zorla tutmaktasın, kaç yıldır?

-Osman Bey güvenle gülümseyince sevindi-: Çok yaşa! Bu akşam yara tazedir, gürültü çok olur. Hele fakara Bacıbey hiç zapt edilmez! Gürültünün dermanı yumuşaklıktır. "İlle de gece baskını" diye diretirler. Bu gece Oğuz'u iyi tut! Yarın erkenden bin, İtburnu'na Şeyhimiz Edebali Hazretleri'ne yetiş! Osman başını hızla kaldırdı, gözlerini kuşkuyla kırıştırdı her kehmede duraklayarak konuştu:

-Gerekli midir? Ben durdururum amcamın takımını... Sonra gidilse... İyice yorulmuştu. Her yanı bıçak sokulur gibi sızladığı halde gülümsedi. Osman'ın kendisinden gizli Şeyh'in kızını istediğini vermediği için karşılaşmayı göze alamadığını biliyordu.

-Olmaz! Derin geçineyiz! Mutlak kendin görüşeceksin, dediğini işleyeceksin! Ülkede yeni bir iş olmasa, bize savaşamazlardı. Hadi git! Yatıştır halkı... Tanrı yardımcın ola! " (Tahir, 2017b, s. 115)

2.6.7. Cinci Hoca

Bozkırdaki Çekirdek romanında son olarak ele alacağımız karakter Cinci Nezir'dir. Muska yazan, esrar satan, dilekçe yazıp arzuhalcilik yapan ve türlü kötülüklerin baş müsebbibi olan Cinci Nezir halkın bezip usandığı ama yine de herkesin bir şekilde işinin düştüğü bir umut taciridir;

"Cinci dedikleri, şu ufak tefek adam mı?

- Görüntüsü ufak ama, domuzluğunu n'apalım? Bu Cinci'den bezdik ki, canımız usandı. Üç vilayet toprağında bütün kötülüklerin kaynağıdır bu domuz...

- N'apar?

-Birinciye, yakınlık muskaları satar ki peygamber karısını baştan çıkarmazsa para almaz.

- Yasak değil mi muskacılık

- Cinci'ye hükümet yasağı nasıl işlesin bre efendi Bunun, Allah'a, bir can borcu var, fakara Allah biçimine getirip alamamakta... Salt muska mı? Esrar satar, rejinin tütününü hesabı açıktan iki lafla bakmışsın seni Yılanlı Seyh'e derviş yazmış... Lafı dışı bunun çünkü... Ama neme lazım, dilekçeye geldi mi, Ankara'yı İstanbul'u bilmem, bizim buralarda gücüne çıkacak davavekili yoktur. Elli kuruş ver, bir jandarma gider düşmanın köyüne... Bir kayma ver iki atlı gönderir, yazı makinesinin yanına iki buçuğu indirdin mi, köyü at gübresiyle doldurur ki, minareyi gömmecesine... " (Tahir, 2016e, s. 86)

Kemal Tahir'in diğer bir eseri olan *Yorgun Savaşçı*'da Hacı Bakkal ve Ayasofya Camii'nin kayyumu dini kimliğe sahip karakterler olarak karşımıza çıkar. Hacı Bakkal 31 Mart Vakası esnasında ortalıktan kaybolarak birtakım işlere karıştıktan sonra mahallesine hacıdan geliyorum diyerek bir bakkal dükkânı açar (Tahir, 2016d, s. 7). Ayasofya Camii kayyumu ise kendisine Kuran okumayı öğrenmeye gelen erkek çocuklarına, camiinin minaresinde tecavüz eder (Tahir, 2016d, s. 166).

2.7. Kemal Tahir Eserlerinde Dini Grup Örneği Olarak Tarikatlar

Toplumsal grup, üyeleri arasında ortak amaç ve çıkarlar bulunan insan topluluğudur. Bir topluluğun grup olabilmesi için bazı şartlar gereklidir. Bunların ilki etkileşimdir. Sosyal grup ise üyeleri arasında ortak çıkar ve amaçlar bulunan insan topluluğudur. Bir grubun varlığından söz edebilmek için üyeler arası etkileşimin ve birleştirici manevi öğelerin bulunması gereklidir (Kurt, 2012, s. 146). Dini gruplar sosyal grupların bir türü olarak doğal dini gruplar ve sırf dini gruplar olarak ikiye ayrılır. Doğal dini gruplar üyelerinin birbirine hem akrabalık komşuluk gibi bağlarla hem de dinsel olarak birbirine bağlı oldukları gruplardır. Bir doğal grubun üyesi olmak aynı zamanda mensup olunan dini grubun da üyesi olmak anlamına gelir. Aralarındaki bağın sadece dinsel bir bağa dayandığı gruplar ise sırf dini gruplar olarak adlandırılır. Bunlar tarikat ve cemaatler gibi kaynağını sadece dinden alan gruplardır. Yeni dini hareketler de bu kategoriye dahil edilebilir.

Dini gruplar, toplumlar içinde oluşan sosyal grupların bir türü olarak Türk toplumundaki yerini de almıştır. Bütün dinler kendine has zihniyet ve örgütlenme biçimleriyle, yeni dini grupları oluşturabilme ve büyütme potansiyeline sahiptir. Türk toplum yapısını eserlerine konu edinen Kemal Tahir de dini grupları toplumun bir

gerçeği olarak ele almıştır. Sınıfsız toplum yapısını savunan Kemal Tahir, dini gruplar konusunu ele alırken bu minval üzere hareket etmiştir. Irkçılıkta eşitliğin olmadığını söylemiş ve bütün kötülüklerin başı olarak da eşitsizliği, haksızlığı göstermiştir;

" Irkçılıkta müsavat olamaz. Önce başka ırklarla ırkçılık güden ırk arasında eşitsizlik yasa olur. Sonra ırkçılık güden ana ırk arasında soy ağacının yeniliği, eskiliği, katıklılığı, katıksızlığı bakımından hak ayırımı başlar.

Dinde de mesele başka türlü olmamış, önce dini ayrılar arasında başlayan çelişme, sonra mezheplere, sonra tarikatlara kadar gitmiş, sonunda da peygamber kabilesine, en sonunda da peygamber yakınları soy soppu arasındaki çekişmeye dayanmıştır.

Bir toplumda hangi sebeple olursa olsun en küçük bir eşitsizlik başladı mı, bunun nerelere kadar gideceğini en ferasetli, kurnaz, sezgili akıldaneler bile artık kestiremez." (Tahir, 1989, s. 354)

Kemal Tahir'in tarikatların doğuşu hakkında eşitsizlik üzerine bina ettiği yorumları, temelsiz yapılan eleştiriler değildir. Yazarın yaşadığı toplumdaki önde gelen tarikatları romanlarında işleme, betimleme okuyucularına bunu örnekler niteliktedir;

" Dervişlikte yorulma yoktur, çabalama vardır. Biz Kadiri donuna boş yere mi girdik. Hayır ne denilmiştir. Arısının balıym, bahçesinin gülüyüm, bağının bülbüliyyüm, pirim Abdülkadir'in denilmiştir. Abdülkadir' i ayandan kürt Abdülkadir belleme Kâmil bey. Abdülkadir Geylani Efendimizdir anılan. İlerde, küçük baltasıyla zikreder gibi iki yana sallanarak çalışan kıranta adama seslendi.

-Gel bakalım bahçıvan. Yaklaş ki adı Kâmil, kendisi Kadiri yoluna girmediğinden kara bir cahil can göresin! Kederlenesin! Çünkü ne denilmiştir, Ham ervaha eyvah eyvah! Denilmiştir.

Kırçıl sakallarından ter damlayan pembe yanaklı, baygın çıkar gözlü adamı, Kâmil Bey'e tanıştırdı.

-Abdülkadir Efendimizin köçeklerinden. Ve de Üsküdar'ımızın belli başlı Kadiri dergahlarından Selamsızdaki Hindiler Tekkesi dervişlerinin göz bebeği, güzdüzleri Bağlarbaşı bahçelerinde, geceleri de cennet bağlarında uğraşır, canım, ciğerim, Bahçıvan Derviş Laleci Zülfü Can... " (Tahir, 2015b, s. 68)

Esir Şehrin İnsanları romanında Kâmil ve Fuat beylerin arasında geçen bu diyalogda, Kemal Tahir'in Kadiri dervişlerini hareket ve konuşmalarıyla çok iyi gözlemleyip analiz ettikten sonra romanına aktardığı görülür. Fuat Bey bütün naifliğiyle bir tanıştırma ortamı sağlarken, aynı zamanda kimsenin gönlünü kırmadan mensubu olduğu tarikatın üyesini artırmak üzere cümleler kurmaktadır. Ayrıca Kâmil Bey'in iyi

bir arkadaşı olan Fuat Bey de roman boyunca iyi yönleriyle ön plana çıkan bir tiplere olarak karşımıza çıkar. Bu da Kemal Tahir'in tasavvufa olumlu bir şekilde yaklaştığını gösterir. Kemal Tahir'in tarikatlar hakkında olan bilgisi Kadirilikte bu kadarla sınırlı değildir. Aynı romanında bahsettiği Fuat Bey'in odası üstüne yaptığı betimleme, okuyucuya adeta o odadaymış hissi verir;

" Alındığı oda sıcaktı. Kâmil Bey yalnız kalınca çevresini gözden geçirdi. Duvarlarda çeşitli tarikat taçlarının resimleriyle çeşitli yazı levhaları asılıydı. Bunların en büyüğü herhalde en değerlisi Kadiriliğin Piri İsmail Rumi'nin adını taşıyordu. Resimlerden biri Rûfai arması, birisi resul kapısıydı. Raflarda Rûfai şişleri, Rûfai gülü, şifa topuzu, meydan aynası, dergâh çırağı, şifa tasları, birkaç keşkül, işlemeli buhurandanlar, gülabdanlar, kudümler, çalpareler, bir tane üstü yazılı teber çok değerli olduğu anlaşılan kırk budak dünya güzeli denilen şamdan vardı. Yerlere geyik, tiftik, koyun gibi çeşitli hayvanların postları serilmişti. Raflardan biri meşin kaplı kitaplarla doluydu. Bunlardan bir tanesi, el yazma bir kitap sedirde açık duruyordu. Gençliğinde güreş tutan, boks yapan, iyi ayak topu oynayan, Avrupa'nın en ustalarıyla başa çıkan, zengin, güçlü yakışıklı olduğu kadar da uçarı hovarda, birkaç batı dilini ana dili gibi bilen Fuat Mahir, nasıl bir kıyametten geçerek bu kadar değişmişti. " (Tahir, 2015b, s. 59)

Kemal Tahir'in dini bir grup olarak aldığı medreseler de *Köyün Kamburu* romanında oldukça farklı açıdan ele alınır. Dini sömürünün çıkış kaynağı olarak gösterdiği medreseleri, romanın karakterlerinden biri olan ve medreseden mezun olan Uzun İmam'ın gözünden şu şekilde yorumlar;

" İşte bu sebepten ben sana Çorum Medresesini yakıştırdım. Biraz daha oku yaz. Din üzerine dediğim lafları ağzından kapı kapıver. Kuran'ın Arap ağzını iyi çevirmeye bak. Bu dünyada mollalıktan rahatı yoktur. Köylü kısmı on yıl yaşarsa, imam hoca kısmı en az otuz yıl yaşar. Neden mi? Toprakla boğuşup yıpranmadığından. Medrese desen pek iyidir. Canın çekerse iki okursun, çekmezse şuraya uzanır bir vakit yatarsın. Önüne bedavadan sıcak aş gelir. Haftada iki kere aşureyi pişirirler de Allah'ını seven buyursun diye zor bile ederler. Üç aylarda cerre çıkıp beyaz mecidyeleri kemere dizmeyi ne yapalım? Sonunda da köyün birine imam yerleştin mi tamam. " (Tahir, 2006, s. 104)

Uzun İmam'ın kendi yetiştiği medreseleri, bir ilim irfan yuvası olarak görmeyip hayatı rahat, bedavadan ve başkalarının sırtından yaşanılacak yer olarak görmesi ve kendi başına bela olan Çalık Kerim'i köyünden def etme girişimi olarak bu sözler, yazarın dönemin medreselerine bakış açısını ortaya koyar. Bu bağlamda yazar medrese erbabının temsil ettiği dini, başkalarının üzerinden geçimini sağlayan bir kene gibi

betimler. Ona göre bu grup kendi başına dünyada var olamaz, hayatını idame ettirmek için sürekli başkalarına ihtiyaç duyar. Aynı romanda Çalık Kerim'in medrese arkadaşı ve akıl hocalığını üstlenen karakter olan Molla Kasım'ın da mollalık ve medrese için düşünceleri Uzun İmam'inkilerle benzerlik göstermektedir (Tahir, 2006, s. 135).

Yazarın Cumhuriyet dönemini ele aldığı eseri olan *Esir Şehrin Mahpusu* romanında Kâmil Bey karakteri, başka bir dine mensup olan Hristiyan mahkumlar oluşan bir grubun, Ramazan ayında oruç tutan Müslüman mahpuslar yanında, onlara olan saygısından sigara içmemelerini taktirle karşılar (Tahir, 2016b, s. 45). Aynı romanın bir başka bölümünde, yine Hristiyan mahpusların Müslüman âdetlerine uyararak bayram kutlamaları, yazarı temsil eden Kâmil Bey karakterini hoşnut eder (Tahir, 2016b, s. 90).

Kemal Tahir'in son eserlerinden olan ve Osmanlının kuruluş dönemlerini anlattığı *Devlet Ana* romanında din sosyal işlevsel bir yönüyle ele alındığından, dinin sosyal yardımlaşma ve dayanışma yönü vurgulanmıştır. Romanda “*Türkmen kitabının kavlince, varlıkların mallarının onda birini yoksullara vermesi...*” bu yardımlaşmaya örnek olarak gösterilebilir. Yine yiyecek ekmeği olmadığı halde, misafire bulup buluşturup sofraya kurmaya çalışması da Osmanlı toplumunun dayanışmasına örnektir (Tahir, 2017b, s. 27).

Devlet Ana romanında Türklerde İslam dinine yeni mensup olan kişiye verilen öğütler de dinin toplum üzerindeki sosyal işlevsel yanını gösterir niteliktedir;

"Kulağını ver, can kulağını... Beni sağlam işit... İslam'a giren, Tanrı'yı her yerde var göre... Peygamberden gayet utana... Halka karşı edepsiz olmaya sakın... Töresiz iş tutmaya hiç... Kendinden büyüğe kasıtlı olmaya... Küçüğe kıyıcı olmaya... Sözünde yemininde dura sımsıkı... Kimselere haset etmeye... Doğru söze evet diye... Ayıp görse gerilip örte, kendi günahlarını bilip... Çünkü yere güç yetmez, göğe el vermez... Tamamsın, Kara Vasilin Mavro Kardaşım, var yürü... Bundan böyle cennetliksin, çünkü sana kör şeytan girişebilemez! " (Tahir, 2017b, s. 382)

Aynı romandaki Ahi teşkilatına yeni üye olacak birine belli sınavlardan geçerek yeni Müslüman olan kişiye yapıldığı gibi öğütler verilmesi de aynı başlık altında zikredilebilir (Tahir, 2017b, s. 83). Bu iki ritüelin hiç şüphesiz ortak özelliği, ikisinin de toplumu düzenleyici ve topluma yararlı bir birey yetiştirme çabası içinde olmasıdır.

Kemal Tahir eserlerindeki dini gruplara bakıldığında tarikat ve tasavvuf için müspet bir bakış açısı geliştirildiği söylenilebilir. Ancak medrese vb. oluşumlar için aynı bakış açısı geçerli değildir. Yazarın bu iki gruba farklı yaklaşmasının çeşitli sebepleri olmakla birlikte medresede okuyanların halk ile daha iç içe olması ve dini ritüellerde daha sıklıkla başvurulacak bir mercii olarak görülmesi, bu grubun yazarın nazarında daha farklı olmasının bir nedeni olarak sayılabilir. Tasavvufi şahsiyetler ise daha çok kendi içlerinde ve yaşam alanlarında varlıklarını devam ettiren kimseler olduğu için yazar tarafından son dönem eserlerinde halk adına zararsız olarak görülebilmektedir.

2.8. Kemal Tahir Eserlerinde Dini Ritüeller

Batı dillerinde “ritüel” kelimesinin kökünü oluşturan “rit” kelimesinin Latince bir şey yapmak anlamına geldiği ifade edilmektedir. Kavramın sosyoloji literatüründeki anlamına baktığımızda ise “*İnananların üzerinde uzlaşarak simgesel anlam yükledikleri geleneksel uygulamalar*” (Olgun, 2016, s. 84) olarak tanımlandığını görürüz. Dini ritüeller araştırılma alanı olarak hayli zor bir yapıya sahiptir. Sözelimi bir Müslümanın günde kaç vakit namaz kıldığı dini ritüelin bir boyutuyla ilgilidir; ancak aynı kişinin kıldığı namazdan dolayı benliğindeki değişimi anlamaya çalışmak ritüele apayrı bir boyut katar.

Ritüellerin toplumların oluşması üzerinde işlevsel yönleri vardır. Ritüeller katılımcı bireylerin grup bilincinin yükselmesine katkıda bulunur. Grup bilincinin yükselmesi bireyi yabancılaşma ve anomi gibi birtakım olumsuzluklara karşı korur. Ritüeller aynı zamanda toplumların bir arada yaşayıp varlığını sürdürmesinde de etkili olur. Bir başka açıdan bakıldığında ritüellerin toplumsal statü ve rollerin belirlenmesi üzerinde de etkili olduğu görülür (Karaman, 2010, s. 227). Ritüellerin etkileri sadece ritüele ayrılan zamanla sınırlı değildir. Bu özellikleri nedeniyle ritüeller toplumsal devamlılığın sağlanmasına da katkı sağlar.

Din bir yönüyle bireye hitap ederken, diğer yönüyle toplumu ele almakta, toplumsal hayatı düzenlemeye yönelik girişimlerde bulunmaktadır. Toplum ve din birbirini etkileyen ve birbirinden etkilenen iki kavramdır. Bu etkileşimler sonucu ortaya çıkan bazı faaliyetler, tekrar edilerek toplumun bazı kesimleri için vazgeçilmez birer unsur haline bürünmüştür. İbadet, dua, beddua, yemin, deyişler ve edebi metinler bu

birliktelik sonucu Türk toplumunda öne çıkan bazı ritüellerdendir. Eserlerinde Türk toplum yapısını kendisine konu edinen Kemal Tahir de bu tip ritüelleri kullanmıştır. Bu faaliyetleri kendi düşünce yapısının süzgecinden geçiren yazar, yine kendi çıkarımlarını okuyucularına yansıtmıştır.

2.8.1. İbadet

Sözlükte boyun eğme ve itaat etme gibi anlamlara gelen ibadet dini bir terim olarak kulun Allah'a karşı saygı, sevgi ve itaatini göstermek amacıyla yaptığı ve belirli ritüellere bürünebilen hal, hareket ve davranışları ifade eden bir terimdir (Sinanoğlu, 1999, s. 220). Her dinin kendine has ritüelleri olduğu gibi İslam dininde de mensupları için yapılması gereken bazı ibadetler mevcuttur.

Kemal Tahir, romanlarında ibadet konusunu farklı bakış açılarıyla ele almıştır. Romanlarının birçoğunun taslağını cezaevinde kaldığı yıllarda hazırladığı hatırlanacak olursa, mahkumların ibadet konusuna yaklaşımını da incelediği ve romanlarındaki karakterleri bu incelemeler sonucu betimlediği söylenebilir. Köylü ve kentli ikilemi üzerine inşa ettiği romanı olan *Sağırdere*'deki Gurbetçi Ömer karakterinin, kendisini dövmesinden korktuğu Rıfat'ı görünce namaza durması, bu namazı Allah için değil de dayak yemekten korktuğu Rıfat'ın gazabından korunmak için kıldığını gösterir. Bu durum toplumun dine bakışı açısından yorumlanacak olursa tam bir paradoks haline gelir. Çünkü bir tarafta dayak yeme korkusundan namaza duran birey varken, diğer tarafta namaz kıldığı için dayak atmayan bir birey vardır;

"Rıfat namussuzunu uzaktan görmesiyle namaza durdu değil mi sizin Ömer? Durmuştur, çünkü namazı Allah'a kılmıyor. Rıfat Efendiye kılıyor. Yahu bunlar birbirlerini gözlerinden nasıl tanıdılar da ossaat badaştılar? İkisinin de kökü gübreden de ondan..." (Tahir, 2016a, s. 224)

Kemal Tahir *Karılar Koşuşu* adlı eserinde halkın ibadetleri yerine getiriş amacını eleştirmeye devam eder. Romanın baş kahramanı olan ve aynı zamanda yazarı temsil ettiği düşünülen Gazeteci Murat, mahkumların kötülüklerini gizlemek ve kendilerini temize çıkarmak adına ibadetlerini gösteriş olarak yaptıklarını ileri sürer. Yazar da kurguyla kahramanına destek çıkar. Kötü yola düşmüş kadınlardan birinin hapisanede kurban kestirip etini fakir fukaraya dağıtması buna örnek olarak verilebilir;

"Karşı duvarın dibindeki su arkının kenarına siyah bir koyun yatırmışlardı. İki kasap kesmeye hazırlanıyordu. Daha şimdiden, üç dört çocuk hayvanın etrafını çevirmişti. Kasabın çırağı olan çocuk, ustasının dalgın bakışları önünde çevik bir hareketle diz çöktü. Uzun, parlak bıçağını, kurumuş kanla mosmor olmuş tahta kundan, efece sıyırdı. Çenesinden tutup koyunun başını geriye bükerek gırtlığı gerdi. Bıçağın işlemesiyle, tüylü gövdede titremeler başlamıştı. İlk kan fiskiyesi karşı duvara çarptı. Bu boğazlamanın artık mukaddes şeylerle hiçbir alakası kalmamış, aşılarca namına gerek hayvan gerek insan kanı dökülen uydurma kuvvetin bütün mehabeti belki de kaybolup gitmişti. Kurban bayramlarında, bazı İstanbul konakları bu kârlı işe bir parça sarık, tütsü, kurbanın gözünü bağlayan beyaz tülbent ve dua ile bir şeyler ilavesine çalırlardı. İçtimai kıymetini tüketmiş her âdet gibi bu da nihayet gittikçe komik bir hâl alıyordu. " (Tahir, 2005a, s. 240)

Aynı romanda Şefika hakkında gardiyanla konuşan Gazeteci Murat'ın diyalogu yine mahkumların ibadetlerinin mahiyetlerini gösterir niteliktedir;

"— Şefika hâlâ namaz kılıyor mu?

— Artık kılmıyor.

— Öyleyse... Korkma... Artık sana iftira etmez.

— Namaz kıldığında mı bize iftira etti?

— Namaz kıldığından... Çünkü namaza durunca rahat rahat namussuzluk düşünüyor.

— Ya beyim, Allah?

— Allah'ın namussuzluğa ne zararı var? " (Tahir, 2005a, s. 314)

İslam dininin önemli ibadetlerinden biri olan hac konusunda, Birinci Dünya Savaşı'nın olduğu yıllarda kutsal toprakların savunulması esnasındaki olayları olumlu pencereden anlatan yazar, bu durumu insanların kutsalları uğruna samimiyetle neleri göze alabileceği noktasında örnek olarak gösterir. Kemal Tahir'in ibadetler üzerine olan eleştirileri genellikle dinin sömürge aracına dönüştürülmesine yöneliktir. Eleştirilerinde doğrudan dini kurallarla ilişkili bir yargı yoktur. Örneğin, gardiyan Şefika'nın kocasını ve çocuklarını terk edip cinsel anlamda başkalarından faydalanma isteği karşısında, Gazeteci Murat ona namaz kılmayı tavsiye eder. Öte yandan mahkumların ibadetlerini gösteriş için yaptıklarını ileri sürer. Bu çelişkili durum yazarın ilerleyen dönemlerde din hakkındaki düşüncelerinin yumuşayacağını göstergesi sayılabilir (Hüküm, 2017, s. 111).

Tek başına bir ibadet olarak görülmeyen ancak yine de Türk toplumunun gündelik hayat pratiklerinde ve konuşmalarında var olan önemli bir konu da yeminlerdir. Halkın sıklıkla başvurduğu ve sözün muhatabındaki değerini artırdığına inanılan yemin zamanla dini bir pratik olarak halk nazarında yerini alır. Sözlükte sağ el anlamında gelen yemin ifadesi terim olarak bir kimsenin kararlılığını pekiştirmek veyahut başkalarını da ikna etmek amacıyla, Allah'ın adını veya bir sıfatını zikrederek kuvvetlendirmesi demektir (Boynukalın, 2013, s. 417). Anadolu insanının yemini günlük hayatlarından sık sık kullanması, Kemal Tahir'in de bu sözleri romanlarında kullanmasına neden olmuştur.

Yeminler Türk toplumunda oldukça önemli bir yere sahiptir. Öyle ki yeminler kendi içinde çeşitlere ayrılır. Bireylerin ve toplumun şekillenmesinde önemli rol oynayan yemine örnek olarak *Bozkırdaki Çekirdek* romanından bir kesit verilebilir. Murat'la birlikte olan Sultan, daha önce Murat'ın kendisine evlenmek vaadiyle ettiği yemini hatırlatır; ancak Murat eğitim kursunda tek evlilik yapacağına dair değnek atlayıp yemin ettiği ve değnek atlamak da daha büyük bir yemine karşılık geldiği için Sultanla evlenmeyi kabul etmez (Tahir, 2016e, s. 65). Anlaşıldığına göre yeminlerin kendi arasındaki mertebeleri farklıdır. Üstelik devlet görevlileri de bunun farkında olarak kursiyerlerine en büyük yeminlerden birini ettirmiştir. Burada dinin toplum üzerindeki düzenleyici ve şekil verici bir yanı daha ortaya çıkar. Aynı eserde değnek atlayarak yemin etmenin yapılaş şekli de betimlenmektedir;

" Bundan sonra, Yıldız Ulak, Esef'in elindeki sopayı alıp yere koydu.

-Hadi atla bakalım şunu Molla... Tövbeyi bozmamak kavliyle...Tövbeyi duraklamadan içen Molla, değnek atlamaya gelince bir an ileri geri sallanmış, dilini dudaklarından geçirerek yutkunmaya başlamıştı. Ötekiler de değnek atlamanın ne kadar ağır bir yemin olduğunu bildiklerinden bu duraklamayı pek yadırgamadılar.

Üzerinden atlanılan değneğin kendisi de yemin sonrasında adeta kutsal bir

Varlığa dönüşür ve bu değneğe saygı gösterilir. Molla Hıdır'ın yemininden sonra Yıldız değneği yerden büyük bir saygıyla alır ve öpüp başına koyduktan sonra meşeliğe fırlatır. " (Tahir, 2016e, s. 398)

Bu şekilde ritüelleri yerine getirilip edilen bir yeminin tutulmaması halinde, insanın türlü felaketlerle karşılaşacağı, bu felaketlerden en küçüğünün ölüm olduğu da halkın inançları arasındadır (Tahir, 2016c, s. 280).

Din ile şekillenen toplumlar aynı zamanda da dini ritüelleri de şekillendirmiştir. Bazen dinin özünde olan bir ritüele yeni bir imaj verirken bazen hiç olmayan bir ritüeli alışkanlık haline getirerek dinin bir parçası haline getirmiştir. *Devlet Ana* romanında hayırlı görülen bir işe başlamadan önce Fatiha demek de zamanla bir ritüel haline gelmiştir. Fatiha Arap dilinde de açmak manasında olduğundan hayırlı bir sonuca kapı aralaması için Allah'a edilen bir çeşit temennidir (Tahir, 2017b, s. 139). Aynı romanda yer alan bir inanca göre beylerin mal toplaması ülkesine kıtlık getirir. Bu inanca göre bey halkından zorla bir şey alarak onlara zulüm etmez;

"Tarih kitaplarında yazılı... Beyin mal toplaması ülkeye kıtlık düşürür. Nitekim topladığı sonunda düşmana kalır. Şariatımızın töresince beye hazine gerekmez." (Tahir, 2017b, s. 516)

Kemal Tahir'in eserlerini dini ritüeller bağlamında kronolojik olarak ele aldığımızda yazarın ilk eserlerinde karakterlerin gösteriş yapma ve kişiliğini gizleme gibi amaçlarla dini kullanma çabası içine girildiği görülür. Bu gibi istekler dini sömürge aracı haline getirmeye neden olmuştur. Ayrıca yazarın bu eserlerinde dini pratiklerden kesin çözümler bekleyerek bu ritüellere olumsuz ve hatta kimi zaman alaycı yaklaşması, ancak insanın ruhi yanını reddeden materyalist bir bakış açısıyla açıklanabilir. Son dönem eserlerinde ise Kemal Tahir dini ritüelleri hayatın içinde sosyal işlevsel, hayatı şekillendirici bir formda ele alır. Bu eserlerde yazarın dinden beklentisi biraz daha olgunlaşmış bir haldedir. Dinin toplumları bir arada ve bir düzen içerisinde tutmak için gerekli kurallar ve değerler silsilesi oluşturduğunu kabul eder.

2.8.2. Mevlit

Sözlükte doğum yeri ve zamanı anlamına gelen mevlit kelimesi, İslami terminolojide Hz. Muhammed'in doğumunu ve bu vesileyle yapılan törenleri ifade eder. Edebi anlam olarak ise bu doğumu anlatan eserlere verilen addır (Özel, 2004, s. 480). Hz. Muhammed dünyada iken kutlanmasa da daha sonraki dönemlerde Peygambere duyulan sevgi ve saygıyı dile getirmek adına bu türden kutlamalar kültürel olarak kuşaklar boyu aktarılmıştır.

Karılar Koğuşu eserinde mucize hakkındaki düşüncelerini Süleyman Çelebi'nin Mevlit bahsi üzerinden gerçekleştiren Kemal Tahir'in düşüncelerinde Marksist bir

anlayış hakimdir. Şiir olarak edebi bir nitelik taşıyan bu eseri yaşanmış bir tarihsel metin olarak ele alır ve eleştirilerini bunun üzerine şekillendirir;

"Yoksa Peygamber'in doğum parçasında, hava üzere bir döşek döşendiğini, bu döşegi döşeyen Melek'in adının da Sündüs olduğunu söyleyen kısma, Süleyman Çelebi'nin hatırı için dahi eyvallah etmek imkansızdı. "Mucizat" bahsinde ileri sürülenler de kolay inanılır şeyler değildi. "Evvla ol mübarek cisminin (yani resminin) gölgesi yere düşmezdi, " dedikten sonra filhakika Süleyman Çelebi merhum bunu şöylece, "Nur idi baştan ayağa gövdesi I Nur ayandır nurun olmaz gölgesi" diyerek fennen izah ediyorsa da gene de "Amenna" demek zordu. Hele Peygamber anası olmanın ne müşkül bir marifet olduğu meydandaydı. Kadın o hengamede canıyla uğraşırken bir acayip Nur doğuruyor ki güneş pervanesi dense sezadır. Ortalığa üç âlem dikiliyor. İkisi mağrip ve meşrikte, biri Kâbe'nin damında... Duvar yarıyor, üç huri içeri giriyor, başlıyor doğacak yavruyu methü senaya... Bereket versin, bu kargaşalıkta pek ziyade susayan hamileye soğuk ve tatlı bir şerbet veriyorlar ve nihayet bir ak kuş kanadıyla arkasını sıvıyor, doğum vaki oluyor. Amine Hatun'un bu sırada aklı başından gitmiştir. Neden sonra bir etrafına bakıyor ki doğurduğu çocuk meydanda yok. "Aman huriler mi götürdü?" demeye kalmadan, daha beter bir manzarayla karşılaşılıyor. Yeni doğmuş ciğer paresi Kâbe'ye karşı secdeye varmış, ümmeti için niyaz ediyor.

Süleyman Çelebi sözün burasında hazırünü salavata çağırıldığı için beton koğuş inim inim inledi. İstanbullu, elini arka cebindeki cigara paketine götürüp derhal geri çekti." (Tahir, 2005a, s. 167)

Gazeteci Murat'ın hem okunan mevliti hem de yapılan bir örfi uygulamayı bu kadar basite alıp dalga geçmesine rağmen, içinden sigara içmek geldiği halde, ortamın baskısından veya uygulamaya olan saygısından ötürü, sigarasını yakmadığı, kendisini tuttuğu görülür. Her ne sebeple olursa olsun Gazeteci Murat'ın içinden sigara yakma isteği geldiği halde bu isteği karşılayamaması, dinin şekillendirici yanına örnek oluşturur. Yazarın yaptığı açıklamalarda ibadetten veya bu tip ritüellerden beklentisinin, anında kesin çözümler olduğu da açıkça görülür. Bu niyet yine materyalist bir bakış açısından kaynaklanmaktadır.

2.8.3. Dua

Sözlükte çağırarak, seslenmek, istemek gibi anlamlara gelen dua kelimesi İslami terminolojide kulun bütün benliğiyle yüce yaratana sığınıp ondan istek ve dilekte bulunması olarak icra edilen bir ibadet şeklidir (Cilacı, 1994, s. 529). İbadet sadece belli kalıplardan oluşan davranışlar değildir. İslam dinine göre kulun Yaratıcısını anması, ondan yardım istemesi de dua olarak bir ibadet şeklidir.

Türk toplumunda yeni bir işe başlarken o işin istenilen yönde neticelenmesi için dua edilir. Yazarın *Körduman* adlı romanında köylülerin ekin ekerken yaptıkları dua bu ritüele örnek olarak gösterilebilir;

"Seyrek ekim sık ver. Tanesini tok ver. Geçen sene az çıktı bu yıl bize çok ver. Köylünün piri Âdem Baba! Bize Halil İbrahim bereketi ver. Ya Allah. Ya pir. Bismillah! Taneyi avuçladı. Evleğin ortasında ölçülü adımlarla yürüyerek tohumu saçmaya başladı." (Tahir, 2019a, s. 98)

Yediçınar Yaylası romanında Kadı Efendinin anlattığı hikâyeye göre idam mahkûmu olan bir kişi Kâbe örtüsüne elini yüzünü sürünce affedilir. Kadıya göre bu genel geçer bir kuraldır. Kâbe örtüsüne bürünüp aman dileyen affedilir (Tahir, 2015c, s. 20).

Kemal Tahir romanlarında sıklıkla gördüğümüz ve halkın Beddua kelimesi, Farsçada kötü anlamına gelen “bed” kelimesi ile Arapçada dileme anlamına gelen “dua” kelimesinin birleşimiyle meydana gelmiştir. Beddua terminolojide bir kimsenin kötülüğünün istenmesi için kulun Yaratıcısına sığınmasıdır. Dinin zulüm ve haksızlık saydığı geçerli sebeplere dayanması şartıyla beddua etmenin caiz olduğu durumlar görülür (Çağrııcı , 1992, s. 297).

Türk toplum yapısını romanlarına konu edinen Kemal Tahir beddua etmeye de eserlerinde sık sık yer vermiştir. *Karılar Koğuşu* romanı karakterlerinden Ayşe Ana'nın, gecenin bir vakti eve sarhoş gelen oğluna beddua etmesi buna örnek olarak gösterilebilir. Bu sözler insanların kızgınlık anlarında, kullandığı dini terimler olması açısından önem arz etmektedir;

" Yoluna boz duman çökesice benim oğlum...Alnının çatısından vurulasıca benim oğlum. Bu benim oğlum inşallah ekmeği ekmekçide, parayı sarrafta göre..." (Tahir, 2005a, s. 89)

2.9. Kemal Tahir Eserlerinde Geçiş Ritüelleri

Geçiş ritüelleri, etnoloji alanına ait bir kavram olup Arnold van Gennep'in 1909 yılında aynı adla ortaya koyduğu temel eserinin konusunu oluşturmaktadır. Geçiş

ritüelleri olarak ifade edilen uygulamalar bireyin hayatındaki çeşitli zaman dilimlerinde uyguladığı pratiklerdir. Bu pratikler ile bireyin toplum içindeki statüsünün değişimi belirli kurallar dahilinde mümkün olur (Ozan, 2011, s. 73). Kemal Tahir romanlarında dinin etkisi her alanda olduğu gibi tören ve kutlamalarda da sıkça görülür. Türk toplumunun önceki dinleri ile süregelen alışkanlıklarının İslam dini ile kaynaşması sonucu yerel olarak değişiklik gösterebilen ritüeller ortaya çıkmıştır. Bu ritüeller zamanla kutsal olmazsa olmaz âdetler ve yazılı olmayan kurallar olarak algılanmaya başlamıştır.

2.9.1. Doğum ve Ad Koyma

Anadolu'da bir insanın dünyaya gelişi konusuyla başlayacak olursak, doğumu takip eden birkaç gün içinde aile büyüğü tarafından kulağına ezan okuması ve ad konulması âdeti, yeni doğan bir bebeğin henüz farkında olmasa dahi dini bir törenle karşılanmasına örnektir. Seçilen ad öncelikle dede, nine veya kardeş adı olur. Türk toplumunda çocuğa isim verme hakkının genellikle yaşıyorlarsa erkeğin anne ve babasına ait olduğunu söylemek mümkündür. Bununla beraber yakın çevrede, mahallede saygı duyulan kişiler ile din görevlisi hocalar da kendisine danışılan kimselerdir. Bu kimseler çocuğun sağ kulağına ezan okuyarak ismini kulağına fısıldar. Ad koyma merasimi böylece gerçekleşmiş olur (Çelik, 2005, s. 68).

Köyün Kamburu romanında bu seremoni Parpar Ahmet'in oğlu Çalık Kerim'e isim koyma merasimi üzerinden ele alınır;

" Ulan bu sabah beni günaha sokacaksınız? Oğlanın adını koydunuz mu?

—Nasıl ad? Babasına sormayınca ad mı takılabilmemiş?

—Babasını bırak da oğlanı al gel bakalım.

Şayeste abla küçücük kundağı getirdi. Doğrusu bu getirdiği şey kundağa pek benzemiyordu. Yumruk büyüklüğünde iki karpuzu mendile sarmış da ortasından sıkıca boğmuşlar. Oğlanda bir kafa var Allah beterinden saklasın gövdesinden iri...

Uzun imam akıl erdirilemez, acı şeyler düşünerek çocuğa bir vakit baktı sonra kulağına alçak sesle ezan okuyup:

—Bu oğlanın adı "Kerim" olsun dedi. Kerim İsm-i Azandan bir isimdir.

Kerim ne demek bul bakalım Şayeste abla? Kerim demek "Allah Kerim" demek...

İşte bu kadar..." (Tahir, 2006, s. 47)

2.9.2. Sünnet

Türk toplumunda erkek çocuğunun yetişkinliğe adım atması olarak kabul edilen sünnet törenleri de dini boyuta sahip törenler arasında zikredilebilir. Bu tören yazar tarafından *Kelleci Memet* romanında şöyle ele alınır;

" Muhtar odasına vardıkları zaman buraların sünnetçisi köy berberi Şaşı Remzi, bir iskemlenin üstüne usturaları pırıl pırıl dizmekteydi. Babası kesilecek oğlanları Muhtarın ahırına biriktiriyordu. O sıralar korucu Rıfat Ağa bu kadar kocamamıştı. Damın kapısından dalmasıyla sürüden boğazlanacak koyun alır gibi birimizden birimizi kapıp gidiyor. Kesilmeden önce bağırان hangisi, kesildikten sonra bağırان hangisi... O yıl kesilenlerden bir kendisi bağırانmamıştı, bir de Kara Osman'ın Yusuf... Bizim sır yoldaşı olmamız o zaman işi..."

Berber Remzi şaşıydı ama gayet imansız olduğundan adam kesmekte eline çabuktu. Gözleri şu yandayken usturayı bir çalıyor ki hiç aman vermiyor. Berber Remzi sünnetlediği her oğlan başına elli yumurta iki toprak tuzsuz yağ alıyordu. Gördüğü iş, bir ustura çalmak... Yaraya serpelemek için verdiği ağaç çürüğünü hiç sayma. Kelleci biraz düşündü. Bir ustura çalıyor ama seni bebeklikten çekip erkek sırasına geçiriyor. Erkek kısmı kesilmedikçe erkek sayılmaz. Allah korusun her ne yüzdense bir oğlan kesilmedi mi karılarca erkek hesabına hiç alınmaz. Erkek milletinin çanı yansın da nasıl yanarsa yansın, öyle mi kahpeler..." (Tahir, 2016c, s. 282)

2.9.3. Evlilik

Hayatın dönüm noktalarından biri olan evlilik için basamaklardan biri sayılan, Anadolu'da bazı bölgelerde halen varlığını devam ettiren dünürçülük ve başlık parası da Kemal Tahir romanlarında yer edinir. Başlık parası olarak toprak istenmesi karşısında Orhan Bey'in cevabı dikkat çekicidir;

"—Sözgelimi... Diyelim ben... Ne kadar olur benim başlığım, sizde?"

Orhan Bey böyle bir soruyu hiç beklemiyordu. Birden umutlanmış, sevinç soluğunu kesmişti. Konunun şakaya dönme tehlikesini bu sevinçle sezemedi. Kandırmanın, atıp tutmanın acemisi olduğundan, doğrusunu bulmak için biraz düşündü. Bir sürü koyun veririz. Üç yüz baş... Sağmal inekler, su sığırları veririz... Mandalar... Soylu savaş atları, değerli silahlar veririz. Kilimler... Halılar... Kumaşlar...

—Toprak?..

Orhan Bey hemen telâşlandı. Kelimeleri arayarak karşılık verdi:

—Toprak başışlanmaz bizde, kız karşılığında... Toprak beyin malı değildir çünkü...

—Ya kimindir?

—Allah'ın..." (Tahir, 2017b, s. 467)

Kemal Tahir eserlerinde düğün esnasında uygulanan herhangi bir resmi nikahtan söz edilmez. Ancak Anadolu’da geçen olayların anlatıldığı *Sağırdere* romanında dini nikah ritüeli ele alınır. Dini nikahın genelde çekirdek aile ortamında kıyılmasına özen gösterilir. Bunun sebebi nikah esnasında birinin bıçağı kınına sokması neticesinde erkeğin, erkeklik vasfının kaybedileceğine inanılmasıdır;

"Nikâhın o gece yatsı namazından sonra camide kıyılacağından Yamörende Mustafa, Vahit, Nail bir de güveyin sağdıçı Murattan başka kimsenin haberi yoktu. (...) Güvey Battal düşmanlık edip kendisini bağlamalarından çok korkuyordu. Murat istediği kadar öyle iş olmaz desin tam nikâh kıyıldığı dakika birisi bıçağı kınına soksa saatin kapağını kapatırsa güveyin geline yaklaşamayacağına Yamörenliler inanıyorlardı. Battal'ın kuşkusunu büsbütün dağıtmak için nikâhın sabah namazında kıyıldığı yayılmıştı. Reşit Hoca güveyle tanıkları içeri alınca Murat, Vahit, Nail, Mustafa, caminin birer köşesine nöbete dikildiler." (Tahir, 2016a, s. 136)

2.9.4. Ölüm ve Yas Tutma

Dünya hayatının sona ermesi olarak basit bir tanımlı yapılabilecek olan ölüm ve sonrası ritüeller de Kemal Tahir eserlerinde konu olarak yer almıştır;

"Ne denilmiştir? Ölenle ölümez denilmiştir. Ertesi rahmetliyi yoluyla gömdüler. İskatını çevirip, lokmasını döküp, bahşişini sadakasını dağıtıp, kitabın yazdığını yerine getirdiler." (Tahir, 2015a, s. 299)

İslam dini inancına göre savaş esnasında şehit olanın üzerindeki elbiseleri ile yıkanmadan gömülmesi *Bozkırdaki Çekirdek* romanında, halkın ağzından konu edilmiştir;

" —Ayrıntısı, bu kez soygun yok, düşenlerin koynundaki kefen paralarını toplayıp kemer doldurma yok!

—Neden oğlum Savaş ganimet demek değil midir? Ölü parayı nidecek? Kefene geldi mi, şehidin kefeni olmamak kanundur. Doğru cennete gider çünkü tıkr mıkır.

—Tuh yüzüne... Gördün mü beyim ganimet hatırı diyerek bunca şehidimizi

Cennete şallak mallak göndermiş bu rezil!...

—Hey oğlum... Konuşursun ya bildiğinden mi konuşursun? Cennette Amerikan bezinden gömlek olmaz! Bunlar hep Hacı Zekeriya Efendi'nin dolapları. Kefen gerek diye her birimize yedi sekiz arşın pırtı daha satacak. Yağma mı yahu! Kurban olduğum Allah, ne biçim Allah ki mübarek cennetine gavur dokumasından kefen soka... Cennet bahçesinde terzilerin piri İdris peygamber, cennetliklerimize hulle donu biçip

giydirmekte değil midir? Evet ben onu bunu bilmem. Savaşın kanunu ölen çıplandır gider kalan sebeplenir." (Tahir, 2016e, s. 127)

Yas tutmak, ölenin ardından kalanların, yakınları başta olmak üzere, hatırasını anmaları ve belli bir süreliğine rutin işlerinden uzaklaşmaları demektir. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde değişik âdetler vardır. En azı üç gün olan yasin süresinin uzunluğunun bir sınırı yoktur. *Büyük Mal* adlı romanında yazar bu konuya değinir;

"Göçmen mahallesi, Sülük Beyin Nefise'yi aldığı zaman nasıl haftalarca Düğünler kurup eğlendiyse, ölümün yasını da öyle haftalarca uzatmış, haftalarca Çorum'un göklerini ağıtlarla inim inim inletmişti. Karılar hiç dur durak bilmiyor, en küçük anılarla yeniden çığırşarak çırpınıp yolunmaya girişiyorlardı. Daha ilk geceden toplu dövünmesinin başına Soluk Beyin okuttuğu çocuklardan Civansah'ın anası Toprak hatun geçmişti." (Tahir, 2015d, s. 387)

Kemal Tahir eserlerindeki geçiş törenleri genel bir çerçevede incelendiğinde halk tarafından sevilerek ve isteyerek uygulanan pratikler olduğu görülmektedir. Bu pratiklerin uygulamadaki devamı uygulanış amacını gerçekleştirdiğini gösterir niteliktedir.

2.10. Kemal Tahir Eserlerinde Halk İnanışları

Halk inanışları kavramı, tamlamayı oluşturan sözcüklerin anlamları ile sıkı bağı olan bir kavramdır. Araştırmacılar arasında farklı tanımlamalar yapılmakla birlikte kavramı, söz konusu örgütlü dinin resmi doktrinlerinden farklı olarak görülen yöresel veya popüler haline gelmiş dinin halk nazarındaki inanış ve uygulamaları şeklinde tanımlamak mümkündür. Toplumlarda farklı tezahürleriyle ortaya çıkan birçok halk inancı vardır. Günümüzde yaygın olarak bilinen şekliyle nazardan korunmak adına nazar boncuğu takma uygulaması, yağmur yağması ve bereket getirmesi için yapılan yağmur duası bu halk inanışlarına örnek olarak verilebilir (Eren, 2013, s. 859). Kemal Tahir ise romanlarında halk inanışları konusuna daha çok dini sömürünün bir aracı olarak gördüğü büyü, muska ve fal gibi ritüellere gönderme yapar. Bu ritüelleri bazen detaylı olarak işlerken, bazen yüzüstü geçirir. Bunun ana nedeni, bu tür ritüellerin toplum nezdinde hoş karşılanmadığı ancak bir şekilde birileri tarafından kullanıldığını okuyucuya sezdirmek olabilir. Büyü, maske ve fal gibi ritüellerin genellikle Anadolu

bozkırında kullanılan ritüeller olduğu görülmektedir. Bunları yapan kişiler ise romanlara göre farklılıklar gösterir.

Bu ritüellerden Kemal Tahir romanlarında en çok adı geçen uygulama muska yazılmasıdır. Muska, sözlükte yazılı şey anlamına gelir. Terim olarak çoğunlukla insanlar tarafından taşınan bazen de belli mekanlara yerleştirilerek kötü güçlerin etkisinden korunma sağlayan araç olarak ifade edilir. Birçok dinde karşılığı olmakla birlikte antik zamanlardan bu yana anlamını koruyarak geldiği söylenebilir (Demirci, 2006, s. 265).

Halk inanışlarının uygulamadaki kullanım amacı romanlarda farklılık göstermekle birlikte en çok kullanılanlar arasında sıcaklık muskası diye bilinen, birini kendisine âşık etmek için kullanılan muskalar meşhurdur. Bunun örneği olarak *Sağırdere* romanı kahramanlarından Mustafa'nın sevdiği kızı kendisine âşık etmek için yaptırdığı muskalar ve tılsımlı yarasa kemiği gösterilebilir. Mustafa, başvurduğu hocadan aldığı birtakım araçlarla, sevdiği kadının iradesini yok sayarak kendisine âşık etmek ister. Bu tür efsun ve büyüler, genellikle din kisvesi altına bürünen birtakım soytarılar tarafından, para kazanmak amaçlı yapılmış olup Kemal Tahir romanlarında hiçbir zaman amacına ulaşmayan birer nesne olarak gösterilir;

"Mustafa'nın içine bir acı çöktü, gözleri bulandı, yutkundu.

Kuşağının arasından Topal İsmail'in bunca yalvarmalardan sonra getirdiği tılsımlı yarasa kemiğini çıkardı. Kulhuvallah okuyarak, kemiğin ısıtacak yanını titreyen eliyle Ayşe'nin sırtına, yukarıdan aşağıya üç kere sürdü. Bunu yaparken dişlerini öyle sıkıştı ki, çenesiyle beraber sırtı da sızlamaya başlamıştı. Belki bir uğursuzluk olur, yanlışlık olur da fayda vermez diye avucunun içine baktı: "Tamam, doğru sürmüştüz! Soğutacak yanını değil, ısıtacak yanı! Aferin!" (Tahir, 2016a, s. 117)

Muskanın yanı sıra Kemal Tahir eserlerinde kendinden birçok yerde söz ettiren bir başka uygulama ise büyü yaptırmaktır. Eski Türk dilinde "büğü" olarak yazılmakla birlikte sihirbaz, din adamı gibi anlamlara gelen büyü, tabiatüstü güçler yardımıyla tabiatı etkileyerek olağanüstü sonuçlar elde etme esasına dayanan faaliyetler için kullanılan bir terimdir (Tanyu, 1992, s. 501).

Kemal Tahir, romanlarını yazarken dikkat ettiği toplum gerçekçiliği kriterlerini büyü gibi ritüelleri ele alırken de sürdürür. Öyle ki Mustafa'nın, Ayşe'nin sevgisini

kazanmak için yaptırdığı yarasa kemiğinden olan tılsımın büyü ile yapılışını bir ressam edasıyla okuyucuların gözleri önüne serer;

"Yarasa kuşunun kemiğidir bu... Yarasa kuşunu tutmuşlar kullanılmamış altınla kesmişler karınca yuvasının yanına koymuşlar. Karınca deyip geçiyor musun efendi, karınca, et yer ki, kurt kaç para... Karıncanın etten soyduğu kemiği akan dereye, suyun içine bırakırsın... Bıraktığın yere iyi nişan koyacaksın. Yoksa kaybolur. Akan suyun fendine akıl ermez. Yarasa kuşunun kemiği suyun içinde ikiye ayrılır. Birtakımı, akıntıyla baş aşağı akar, ikincisi, mutlak, akıntının tersine, yukarı çıkar. Allah'ın bir işi canım!.. Tılsımlı kemik, akıntının yukarısına çıkan kemik... Bendekini ayrıca, Reşit Hoca okudu. İpeğe, ibrişime okuya okuya sarılmasının sebebi: Bir daha hiç ıslanmayacak..." (Tahir, 2016a, s. 150)

Kemal Tahir eserlerinde büyü ile aynı özelliklere sahip bir başka uygulama da tılsımdır. Arapça sözlüklerde çözülemeyen düğüm, sır gibi anlamlara gelen tılsım, aktif semavi güçlerin pasif yer güçleriyle temasa geçerek onları etkilemesinden söz eden sanal bir ilimdir (Çelebi, 2012, s. 91).

Bozkırdaki Çekirdek romanındaki Cinci Hoca ve Kara derviş karakterleri de büyü ve muska gibi batıl ritüellerle uğraşan karakterler arasındadır. Cinci Hoca, köylünün bu tür pis işleri için başvurduğu bir karakter olarak okuyucuyu karşılar. Halk her ne kadar bu adamı sevmediğini söylese de bir şekilde işi düşüp yanına gittiğinde bazı bedeller ödeyerek emellerine ulaşma çabası içine girer. Kara Derviş karakteri ise eline geçen parayı esrar gibi uyuşturucu maddeleriyle kendine bir dünya yaratan karakterdir. Kara Derviş cinsel olarak faydalanmak istediği Emine Öğretmenle ilgili emeline ulaşmak için türlü büyü ve tılsımlarla uğraşır. Bu tür ritüellerden bir sonuca ulaşamayınca zor kullanmaya kalkar;

"- Dahası, bulaşmış bu kez, Emine öğretmen gölde çimerken, askeriyenin topçu dürbünüyle gözlemeye... Bilirsin kara domuzdaki tek dürbünü... Buradan bak, Tosya'yı gör, avucunun içi gibi... Evet, dürbünle bakarıktan yangını azmış ki bunun zapt olacağı kalmamış... Büyü düzmüş, muska yazmış, ol görüp yola getirememiş Emine öğretmeni... Sultan dedi ki, "Ben bunca karı yangını herif gördüm, böyle harlamışını görmedim" dedi!" (Tahir, 2016e, s. 435)

Günümüzde de bazı kesimlerce yaygın olarak kullanılan fal baktırmak da Kemal Tahir eserlerindeki yerini almıştır. Sözlükte uğur ve uğur özellikleri gösteren nesne anlamında kullanılan fal, terim olarak çeşitli tekniklerle gelecekte ve bilinmeyenden

haber verme, gizli kişilik özelliklerini ortaya çıkarma sanatı anlamına gelir (Aydın, 1995, s. 134). İslam dininde ayet ve hadisler ile fal bakılması kesin olarak yasaklanırken, Türk toplumunda kültürel olarak yerleşen fal baktırma âdeti devam edegelmiştir.

Bozkırdaki Çekirdek romanında fal konusu Cinci Hoca üzerinden ele alınır. Cinci Hoca dinimizde yasak olmasına rağmen halkın falına bakarak geçimini sağlar. Üstelik bunu da dini açıdan manisi olmayan, hatta yapılması gereken bir ritüel olarak görür;

"Hepsi yalan bu essah kardaşlarım... Peygamberimiz ne buyurmuştur? "Ekmeksiz kal, falsız kalma" buyurmuştur. Falsız adama ben adam bile demem. Askerde oğlu olanlar gelsin! Askerde eri, askerde kardaşı olanlar gelsin! Askerde yavuklusu olanlar, hovardası olanlar gelsin, sokulsun! Utanmanın sırası değil... Doktordan utanmayacaksın bir...Hocadan utanmayacaksın iki, falcıdan utanmayacaksın üç...Yanaş bacım, korkma, cennetkuşudur bu, et yiyen şahana kuşu değil... Cennetkuşudur bu kuş, evet, kurban olduğum, cennet bağlarında öter bu kuş.... Askerdekinden, gurbettekenden sağlam haberi bundan alacaksın! Yok yoksul mudur Kumandana perde çavuşu olmuştur da rahat mıdır? Sağ esen mi, dalağı şişmiş hasta mı? Haberi cennetkuşundan al! Pulsuz asker mektubu, seni gelir bulur mu? Bulmaz. Balsa da doğru haber verir mi? Vermez. Kafesin kapısını açtı, zıplaya zıplaya çıkıp kirli parmağına konan kuşu çenesiyle gösterip bağardı: Esef! Dari dedim rezil... Şuna dari gelsin! " (Tahir, 2016e, s. 88)

Kemal Tahir romanlarındaki büyü ve fal gibi unsurlar sadece Osmanlı toplumuyla sınırlı kalmaz. Mütareke dönemini anlattığı romanlarından olan *Esir Şehrin Mahpusu* eserinde de kuma birtakım çizgiler çizilerek ortaya çıkan şekiller ile fala bakma âdeti olan “remil dökmek”, Zekeriya Hoca karakteri üzerinden ele alınan bir çeşit faldır. Zekeriya Hoca bu fal ile Osmanlının savaşı kaybedeceğini daha önceden bilip komutanlara haber ettiğini iddia eder. Zekeriya Hoca remil dökmeyi nasıl öğrendiğinden şöyle bahseder;

"Töbe de! Fal bakmak dinimizce yasaktır. Bizimkisi dua gücü... Bilgi işi... Hocamın öğüdünü sıkı tutaydım, bana hiçbir şey yoktu. Derin derin içini çekti. Öldüyse Allah rahmet ede, ölmediyse ömrü uzun ola; benim hocam Bağdat'tan Basra'ya nam salmış bir hocaydı. Ne öğrendimse ondan öğrencim. Öğrendiklerimin başında bilgine güvenip kasılmayacaksın yazılıydı. Elindeki kitabı çocuk başı gibi okşayarak anlatıyordu. Herifin uykuda sayıklaması bile Kuran üzerineydi. Tam yedi yıl abdest suyunu koşturdum, ocağını yakıp çorbasını pişirdim. Bizden hoşlandı. Bize biraz remil, biraz cefir, biraz da düş yorumu öğretti." (Tahir, 2016b, s. 30)

Devlet Ana romanında Kamagan Derviş'in, Bacıbey ve Aslıhan'ın isteği üzerine, Demircan'ın katillerini bulmak için fal bakması (Tahir, 2017b, s. 298), bu âdetin ne kadar eski olduğunu gösterir niteliktedir. Aynı zamanda Kamagan Derviş'in fal bakarken uyguladığı birtakım ritüellerin Şamanizm'den kalması, fal bakmanın kültürler arası etkileşim sonucu ortaya çıktığını da gösterir.

Kemal Tahir eserlerinde ele aldığı dönem özellikleri itibariyle, halkın sadece küçük bir kısmının medrese vb. eğitim faaliyetlerinde öğrenim gördüğü bilinmektedir. Halkın çoğunluğu dini bilgilerini anne babadan veya akranlardan basmakalıp kulaktan dolma bilgilerle edinmiştir. Bu da din öğretimi faaliyetlerinin yeterince kurumsallaşmadığını gösterir niteliktedir. Bu nedenle din halk nazarında içselleştirilememiş ve yaşanan dinin kuralları dilde kalmış, dinin özünde olmayan bazı inanışlar da bizzat dinin kendisi olarak algılanmıştır. *Sağırdere* romanında ayakkabılarının ters durmasının uğursuzluk getireceği inancıyla, bunu düzeltmek isteyen Mustafa'yla (Tahir, 2016a, s. 41), Kurban Bayramı'nda kesilen hayvanların kanlarını Allah'ın yağmurla yıkadığı inancı (Tahir, 1995, s. 495) bu tür halk inanışlarına örnek olarak gösterilebilir.

Toplumun kendi düşüncelerini dini şahsiyetler üzerinden aktarması da halk inanışları kapsamında ele alınabilir. Bireylerin, savundukları düşüncenin eleştiri almaması ve doğruluğunun kabul edilmesi gibi amaçlar ile bazı sözler uydurdukları, bu sözlerin de halk arasında kuşaklar boyu dolaşarak birer mesel halini alması söz konusudur. Bu bağlamda Kemal Tahir'in *Göl İnsanları* eserinde aktarılan bir hikâyede Hoca karakterinin kadınların dövülmesi gerektiğine dair olan inanışını Hz. Âdem ile ilişkilendiren bir örnek vermesi ele alınabilir;

"Bizde bir ipsiz Recep vardır. İçkici, kumarcı, az biraz şunun bunun malını uğurlayan can yakıcı... "Sonrası Hoca?" dedi, "Ya sonrası... Cennetten dünyaya sürülünce Âdem Baba'mız öcünü aramamış mı bakalım?" hoca kitabı çevirdi bir zaman, araştırdı, sonunda parmağını bastı: "Nah yeri bura... Sonrasının zagonu bildiğimiz köye yerinin sopa zagonudur ağa... Âdem Peygamber'imizin köylü milletine pir olması da bu avrat sopalamak meselesindedir" dedi. Avrat sopalamak evet, kitabın buyruğudur ama kurban olduğum Gazi Paşa'mıza, hadi gel de bunu anlatabil! " (Tahir, 2015a, s. 236)

Esir Şehrin Mahpusu romanında güvercinle ilgili bir halk inanışı söz konusudur. Romandaki karakterlerden Zekeriya Hoca avluya inen güvercinin rengine göre yorumda bulunur. İslam dininin asıl kaynaklarında ve İslam tarihinin ilk kaynaklarında böyle bir uygulamanın olmaması bu uygulamanın da halk inanışı kapsamında değerlendirilebileceğini gösterir niteliktedir.

"Ak güvercin yalağa indi mi mahpuslardan birini ikisini salıverirler. Kara güvercin inerse kötü... Birkaç kişi ağır cezaya çarpılır. Ya da içeride biri vurulur. Aman iyi! Mübarek bayram günü, işte ak güvercin indi. Peki, kara domuz nerede? Nah şurada karşısındaki saçakta...Jandarma karakolunun saçığında tünemiş. Demek bela bizden savuştu da zaptiyenin başına çöktü. Tamam. Bu yakınlarda zaptiyeler ellerinden bir mahpus kaçırırsalar gerektir. " (Tahir, 2016b, s. 121)

Devlet Ana romanında atın yaratılışıyla ilgili bilginin Tanrı'ya nispet edilerek verilmesi de halk inanışları kapsamında değerlendirilebilir.

"Evet, koca Tanrı, "Atı yaratsam" demesiyle, elini uzatıp güney yelinin yakasını kavradı. "Dur eğlen, iki çift sözüm var. Senden atı yaratsam gerek," dedi. Fukara güney yeli, at nedir bilmezse de karşısındaki koca Tanrı olduğundan, gerisini kurcalamadı, "Keyfin bilir," diye boyun eğdi. Tanrı'dır, aldı bir avuç yel, yağurdu avucunda, atı meydana getirdi, saldı çayıra..." (Tahir, 2017b, s. 417)

Halk inanışları bağlamında cin tutması ve cin çıkarma ritüellerinden de bahsetmek gerekmektedir. İnsana türlü sebeplerden musallat olduğuna inanılan cinlerin, insanları rahatsız ettiği inancı Anadolu'da yaygın olarak görülmektedir. Yaşayan kişilerin veya yakınındakilerin anlattığı kadarıyla epilepsi ve psikolojik bir hastalık olarak da görülen cin tutması *Büyük Mal* romanında şöyle tasvir edilir;

"Toprak Hatun'a, sezme te mi cinlerin tutacağını önceden... Nasıl sezmede? Karışık şeyler anlatmıştı Toprak Hatun, akıl almaz şeyler..." nefsin uyanır ya... Er açlığından... Kudurur kavrar. Sıkıntı, gelir boğazına düğümlenir. Beklersin gözlerini yumup... Belkemiğinde başlar ürpermenin domuzu... Gerinir kemiklerini kütürdetirsin. Ürperme yürür iliklerine Düşersin şeytan aldatması kavrar gövdeni... Bilirsin ki alacaklar seni senden... Direnmek boşuna ... Dizlerin seni taşımaz ki direnesin! Sonrası Emey Hanım, bildiğin küçük ölüm... Sonrası? Sonrası yok! Yok bişey... Ecinni mecinni gördüm diyen, yalan söyler. Evet varmıştır bişeyler bişeyler olmasa debelenir mi adam bunca? Ağzından ak köpükler yürüyüp el-ayak bükülür mü? Ben bunca bayılırım hiç bişey seçemedim. Yalan mundar... Hiç... Ayılmasına geldi mi kötüdür gayet... Sanki damdan düştün, üstünden taksiler geçti, kemiklerin kül-ufak oldu. İnişe ki bulabilsin sen

seni... Yittin gittiydi çünkü... Öte dünyaya gitmedinse de kapısına vardın geldin" (Tahir, 2015d, s. 453)

Köyün Kamburu romanında ise cin çıkarma işlemini yapan Uzun İmam kendi keyfince fetvalar uydurarak, cahil köy halkını da peşinden sürükler. Çalık Kerim'in babası Parpar Ahmet'in cinlere karıştığını söyleyerek öldüresiye dövdürür. Bütün köylünün elinden dayağı yiyen Parpar Ahmet'in cin çıkarma işlemi ölümle sonuçlanır;

"Ahırın içi alaca karanlık olduğundan Parpar'ın yüzünü kapıdan fark edemediler. Uzun İmam, «N'olur, n'olmaz, belki boşanmıştır da» diye düşünüp eşikte duraladı:

- Hey Ahmet! Bu ne uykusu alçak?

Karşılık gelmeyince iki adım ilerledi:

- Yavrum Parpar, bak bakalım, nasılsın?

Gene ses çıkmadı.

- Sen bize şimdi, aklınca söğersin ya, söğ helal olsun! Oysa yavrum, müjdemizi bilsen ... Değil mi korucu? Karanlığa alışan gözlerini kısarak direğe bağlı Parpar'a baktı, bir şeyden kuşkulmuş, bu kuşkuya kendisi de pek şaşmış gibi

«Allah Allah!» diye söylendi, sonra korucuya emretti:

- Şuna bakıversen, bu nasıl bir uyku!

Korucu yaklaşıp Ahmet'in omuzuna dokundu, dokunmasıyla eli yanmış gibi geri sıçradı: ·

- Ulan İmam, herif ölmüş yahu! Herif çoktan gitmiş.

- Yalana bak, baygındır.

- Nerenin baygını? ... Herif dünden ölmüş.

- Deme!

- Dedim bile ... Parpar sizlere ömür Uzun Hoca.

- Şuradan bir çıra kap gel! Bu nasıl iş?

Korucu, lohusa bekleyen karılardan bir çıra isteyip koşturdu. Işığı başlarından yukarda tutarak direğe yaklaştılar. Ahmet'i zincire bağlı gövdesi yeni yüzülmüş manda derisi gibi sarkmış ağzı çarpılıp gözleri kaydığında burunsuz yüzü sanki tersi dönmüştü. Herifin bunca yıl, Narlıca'yı, dosta düşmana re il eden öfkesi, bu korkunç suratta kalın bir kabuk gibi duruyor, karnının marazı ahırın ekşi gübre kokusunu bastırıyordu. Uzun İmam ensesini kaşıyarak bir zaman düşündü, bir zaman yemlikte bağlı duran eşeğe bir şey soracakmış gibi baktı. Sonra:

- Ölmüş sahi- dedi-, cin tutmaktan adam ölmez oysa.

- Ayıp ettin İmam! Parpar adam mı?" (Tahir, 2006, s. 38)

Köyün Kamburu romanında anlatılan ve bir kişinin hayatının sonlanmasıyla neticelenen bu olayın köylüler nazarındaki normalliği korkutucudur. Dini duyguları

istismar edilip sömürülen insanların nasıl tehlikeli varlıklara dönüşebileceğini Kemal Tahir bu distopyasında ortaya koyar.

Kemal Tahir eserlerine genel olarak bakıldığında birçok halk inanışının eserlerde okuyucuya yansıtıldığı görülür. Bu halk inanışları toplum nazarında farklı görevler üstlenmektedir. Söz gelimi köyüne uzun bir süredir yağmur yağmayan köy halkı yağmur duasına çıkararak kendi üstlerine düşen görevi yerine getirdiği düşünür ve bunun sonucunda bir çeşit rahatlama hissederler. Yine fal akmak, rimel dökmek gibi ritüellerle bireyler kendi başlarına gelecek olayları önceden tahmin ettiğini düşünerek kendilerinden daha emin bir şekilde hayatlarına devam ederler. Ancak dini sömürü aracı olarak kullanan ve hayatlarını başkaları üzerinden yaşamaya adanmış istismarcılar bu konuda da Kemal Tahir romanlarında kötü karakterler olarak okuyucunun karşısına çıkar. Bu kötü karakterler halkın inançları üzerinden kendi varlıklarını sürdürürler. Halkın korku ve ümitleriyle beslenerek muhataplarını zayıflatır ve kendilerini geliştirirler.

2.11. Kemal Tahir Eserlerinde Kutsal Gün ve Geceler

Bireylerin mensup olduğu dinlerdeki kutsal gün ve gecelerin hem birey hem de toplum için çeşitli işlevsel yönü vardır. Bu tür gün ve geceler toplumun birleşmesi ve kaynaşması adına ortak bir paylaşım fırsatıdır. Kemal Tahir de toplum adına böylesi önemli olan gün ve gecelerin yansımalarını romanlarında konu edinmiştir. Dini bayramlar bu kapsamda ele alınabilir.

Dini bayramlar, aynı dine mensup kişiler tarafından kutsal kabul edilen günlerde belli ritüelleri yerine getirerek kutlanılan özel günlerdir. Kemal Tahir, romanlarında konu edindiği bayram günlerini günümüzde geçirilen bayram günlerinden biraz daha farklı ele almıştır. Bunun birçok nedeni olmakla birlikte *Kelleci Memet* eserinde toplumun maddi güç ve imkanları göz önüne alındığında, Ramazan ve Kurban Bayramı'nın niçin bu şekilde aksettirildiği daha kolay anlaşılacaktır;

"Aslına bakarsa köy yerleri 30 Ağustos Bayramı, Cumhuriyet Bayramı. Bizde bir Ramazan Bayramı vardır, bir Kurban Bayramı! Ramazan Bayram'ına da kulak asma! Bir bayramdır gelir geçer! Bizde zorlu bayram Kurban..."

—Kurban kesilir de bolca et yenilir de ondan mı?

—Ondan

—Bayram sabahı uyandınız... Bayram namazı kıldınız

—Bizim Virankale 'de namazı kocamış herifler kular beyim, işten güçten

düşmüş kocalar. Türkçesi ben bizim köyde aklımın saracağı bir bayram namazı görmedim. Adam sırasındakilerle Camili 'ye giderler. Bayram sabahı köy yerinde her günkü gibi er kalkarsın. Gün doğmadan damı iyice kürür tezeğini tezek yerine atarsın. Öküzü, eşeği sularız. Atı olan atını tumar eder. Karılar su çekerler pınardan... Vakitliler bayram yemeğini çıkarır. Bu dediğim Ramazan Bayramı... Kurban Bayramı geldi mi köy yerinde her ev kendi başına kurban kesemez. Bir kabile, birkaç kabile bir yere birikir. Kabile olmayanların da toplandığı vardır. Ortaklaşıp öküz keserler. Kart öküz. Ya da birkaç kesilir. Kabilesi toplanmayanlara tellal çağırırlar. Şu evde et yenecek... Ekmeğini alan gelsin, derler.

—Parasız mı?

—Parasız iş yok... Payına düşeni vereceksin. Kurban etini biz ekmekle yeriz.

Az biraz... Açık gözler ekmeği ufak sokum yerler. Karnın ekmek olmazlandı mı elle, kaşıkla ete yumulursun. Köylü milletin fukarası ete alışık olmadığından bayram günü karnı bozulan çok olur. Etin yağı adamın karnını gevşetir beyim! Çünkü kurban fukara kısmı kavurmanın yağını kaşıkla içer. Ağa takımının karnı neden gevşemez? Et yağına alışıklığından... Köy yerinin bayramı bir gündür. Ertesi gün bakarsın bayram geçip gitmiş... Ertesi gün et olmadığından bayram sayılmaz " (Tahir, 2016c, s. 229)

Kentte doğup büyümüş, orta gelir ve üstüne sahip bir ailede yetişen bir birey için yukarıdaki diyalogda verilen bilgiler şaşırtıcı gelebilir. Oysa günümüzde bile halen köylerdeki durum; âdet, gelenek ve görenekler açısından yukarıdaki bilgileri destekler niteliktedir.

İslam toplumu için önemli olan başka bir zaman da Ramazan ayıdır. Bu ayda Müslümanlar bilindiği üzere bir ay takvimi ayı oruç tuttuktan sonra Ramazan Bayramı'nı kutlarlar. Ramazan orucunu Kemal Tahir *Esir Şehrin Mahpusu* eserinde şöyle konu edinir;

"Vakit ilerledikçe koğuştakiler saatlerine daha sık bakıyorlardı. Sesler gitgide Kesilmiş içeriye akşam alacasıyla birlikte iftar topunu beklemenin usancı dolmuştu. Hristiyan mahpuslar da oruçluymuş gibi beklemekteydiler. Kâmil Bey geldi geleli hiç kimsenin cigara içmediğinin yeni farkına vardı. Hristiyanların bu saygısını pek beğendi. " (Tahir, 2016b, s. 54)

Kemal Tahir'in eserlerinde yer verdiği önemli gün ve gecelerden bir diğeri ise Miraç Gecesi'dir. Hz. Muhammed'in bu gecede göğe yükselerek Allah ile doğrudan görüştüğüne inanılır. Recep Ayı'nın 27. gecesiyle ilişkili olarak anılan bugün *Göl İnsanları* 'nda şöyle geçmektedir.

"Koca son peygamber, adı güzel, kendi güzel Muhammed, gecenin birinde Gök yüzüne çıkıp Allah'la yüz yüze konuşmakta... Din ulusu geçinenlerin çoğu: Çıktı, konuştu, geri geldi!" der, keser. Öyle değil... Ben bu mesele üzerine tam yedi yüz yetmiş cilt kitap okumuşum. Her biri gün görmemiş kitaplar ki, Osmanlı toprağına hiç uğramamış Serendip Adası kitapları... İstanbul şehrine nam salmamızda Miraç meselesinden olmadı mıydı? Hemen iki dizüstüne geldim, besmeleyi çektim. Hak peygamberi göğe nasıl çıkmış, nasıl uçmuş, neye binmiş, nereye varmış, perde ne biçim açılmış, nasıl görmüş ne demiş ne karşılık almış, bir bir anlattım" (Tahir, 2015a, s. 252)

2.12. Kemal Tahir Eserlerinde Siyaset ve Din İlişkisi

Distopya veya ütopya bir toplum için hayal edilebilecek son noktayı imgeler. Aristo'nun, More'un veya Orwell'in ütopyaları bu bağlamda yaşadıkları toplum ve dönem hakkında dilin ve muhayyilenin imkanlarının en üst ve en alt sınırını belirler. Her roman yazarı gibi Kemal Tahir de toplumsal ve ruhsal ütopyasını okuyucuyla paylaşmak ister. Yazdığı yirmiyi aşkın roman bunun en büyük göstergelerindedir. Komünizme erişmiş bir toplumdan daha ötesini düşleyemeyen yazarın bu bağlamda toplumsal gözlemlerini Marksist ve Sosyalist ütopya ile karşılaştırdığı ve çoğunlukla da ümitsizliğe düştüğü söylenebilir (Hüküm, 2017, s. 63).

Romancılık serüveninin ilk olgun ürünleri sayılan *Sağırdere* ve *Körduman* eserlerinde sergilenen ümitsiz tablo bütün çarpıcılığıyla sergilenir. Ancak bu eserlerden sonra ortaya çıkan *Köyün Kamburu* romanında bir distopya örneği ortaya konulur. Yıllar sonra yazacağı *Devlet Ana* romanının ana karakteri olan Kerim Can ve *Köyün Kamburu* romanında çalık olarak dünyaya gelen Kerim arasında bir bağ kurulduğunda bu ütopya ve distopya kendisini daha anlamlı bir şekilde gösterecektir.

Köyün Kamburu romanında din, kalabalığı gözü dönmüş canilere çevirirken, aşkta kendi varlığını ensest ilişkiler üzerinden yürütür. *Devlet Ana*'da ise din dengeli ve işlevsel bir şekilde kurgulanmıştır (Hüküm, 2017, s. 64).

Köyün Kamburu romanında Çalık Kerim toplum içindeki dini simgeler. Çalık Kerim'in doğuşu ve isminin konuluşu babasının katili Uzun İmam'ın elinden olmuştur. Doğduktan sonra ağlaması kesilmeyen Kerim bebeği içirtilen afyonlar ancak birkaç saat uyuşturmuş sonrasında yeniden avazı çıktığı kadar ağlamıştır. Ardından yaşanan sıra dışı olayları anlatan yazar okuyucuya Çalık Kerim karakterinin farklı biri olduğunu anlatmak için devam eder;

"Uzun İmam adını koyup yokuşu indikten sonra rahmetli Parpar Ahmet'in Kerim bir ağlama tutturdu. Karılar önce buna pek kulak asmadılar. 'Aman!' dediler, 'Çocuktur, böyle olur.' Ama Günler haftalar geçip oğlanın sesi kesilmeyince Narlıca'yı bir kaygı aldı. Afyon kaynatıp suyunu içirdiler. Kerim bir saat bayıldı bayılmadı, bağırtısı yeniden göğe erişti. Yürek bunaltısını, karın ağrısını bıçak gibi kesen ne kadar ot varsa hepsi sıradan geçirildi, hiçbiri işe yaramadı. Ateşe esrar atıp dumanını tuttular, 'Soğuk' dediler sardılar, 'Sıcak' dediler soydular, oğlan dur durak tanımadan altı ay rüzgâr gibi inledi, itler çakallar gibi uludu, duyulmamış ağıt ağızlarıyla kıyameti kopardı. Canından usanan, komşulardan utanan anası Topal Ayşe:

- Şunu doğuracağıma sarı kedi, kara oğlak doğursaydım. Kan olup akamadı ki başımın belası! diyerek dizlerini dövüyordu. Belli bir şey! Babası cinlere karıştığından, oğlu cinli doğmuş, yüreğine birikmeyen illet kalmamıştı. Altı aydan sonra Kerim'in sesi birden kesildi ama bu kez de Ayşe karıyı başka bir üzüntü aldı. Oğlan minareden düşse ağlamıyor, kafasına odun vurulsa gözünü kırpmıyordu. Bu böylece sürüp gitti. Öteki çocukların bir, bir buçuk yaşında

Söyledikleri «ana», «baba» lafları şurada dursun, iki yaşını geçti de ağzından bir «Mah.» sesi bile çıkmadı. «Tamam! dilsiz bu oğlan, büsbütün dilsiz!» dediler. " (Tahir, 2006, s. 39)

Çalık Kerim çocukluğundan itibaren başkalarının gizli hallerini gözlemlemeye ve bunları da anlatmaya merak salmıştır. Köylünün ne kadar mahrem hali varsa artık milletin dilinde bir bir konuşulmaya başlanır. Çalık Kerim de artık köylünün diline düşer. Burada Çalık Kerim karakteri üzerinden dinin başkalarının hayatıyla insanlara müdahil olması konusu anlatılır;

" Karı entarisini çıkardıktan sonra gidip kapıyı sürgüledi. Çalık Kerim kapının güzelce sürgülendiğini duymasıyla, «Aman bu nasıl oyun?» diyerek kafasını kaldırmış, gürültü etmeden yanaşıp kulağını budak deliğine dayamıştı.

O geceden sonra, bu işleri gözetlemenin tutkunu olup çıktı: Emey ablasını kocası Abuzer'le, Kenan efendiyle, eşkıya reisi Kôr Dede emmisiyle gözlerken solukları ağzına sığmıyor, bel kemiği ürpere ürpere «bir tamam» keyfoluyordu. " (Tahir, 2006, s. 71)

Uzun İmam'ın önünde ilk dini eğitimini tamamlayan Çalık Kerim'in bütün kötülüklerine rağmen halkın içinde barınabilmesi, halkın ona karşı acıma duygusundan kaynaklanmaktadır. Yazar halkın içindeki din zaafını burada acıma duygusu üzerinden işlemiştir. Ancak yine de Çalık Kerim'in bir süreliğine köyden uzaklaştırılması gerekir. Bunun için Uzun İmam aracılığıyla Çorum Medresesine gönderilme kararı alınır;

"- Beri bak Çalık oğlum- dedi-, haydi toplan, Narlıca'ya ineceksin! Anan seni kadir gecesinde doğurmuş ki Kenan Efendi gibi bir ağaya düşmüşsün. Kenan efendi ağa ne dedi? «Dağ başında kuyrukçuluğun sonu yok ...» dedi. Sen vaktiyle Uzun İmam'a <<Aman beni medreseye yazdırmanın kolayı!» diye yalvarmışsın. Kenan efendi-ağa Uzun İmam'la görüşmüş, Uzun İmam diyesi ki ... «Okumayı tüm unutmadıysa hay hay, ben sözümdeyim» diyesi... Sakın unuttun munuttun mu rezil?

Çalık Kerim bu işe çok sevindi. Üst üste yutkundu:

- Unutulur mu? Unutmadık sayende ... Unutmadıktan başka,

İyice pişirdik ...

- Gördün mü, ne iyi... Bu yaz biraz daha çalış, bilmediklerini

Uzun İmam'dan kapı kapıver. Harman sonu medreseye yanla ... Haydi bakalım Kenan Efendi ağanın elini öp de, yorganını neyini dür.

Çalık Kerim, dün geceden beri kafasının üstünde Azrail peygamberin kılıç oynattığından habersiz, gidip, Kenan efendinin eline davrandı:

- Sağ ol efendi-ağa ... Allah seni ...

Kenan efendi,

- Kes ulan...- diye elini hızla çekip kafasını duvara çevirdi.

- Allah senin tuttuğunu altın ede.... " (Tahir, 2006, s. 73)

Türlü kötülüklerinin ardından halkın birazcık nefes alması için Çorum Medresesine giden Çalık Kerim'in on yıl kadar kaldığı medresede kimseye bir faydası dokunmaz. Devlet idaresinin boşluğundan yararlanan Çalık Kerim çıktığı cerlerle³ çok iyi para kazanırken, vakıf usulü olduğu için medreseye para ödemez ve gittikçe daha da güçlenir. Mollaların da askere alınmasıyla köyüne dönen Çalık Kerim kurduğu bir soygun planıyla daha büyük paralar kazanır;

"- İyi... Seni aminci tutarlar. Aminci, yani ya, hoca okurken aşka gelmiş olacaksın da var gücünle «Allaaah» diye naralanacaksın. Her bağırsık bir kuruş. Ama kubbeyi sarsmacasına... Eğer aralıkta höykür höykür ağlamaklığa başlayabilip, gözlerinden ip gibi yaş dökebilersen bir gümüş çeyreğin vardır.

- Kötü değilmiş...

- Ne sandın! Molla kısmının her şeyi paradır, bağırması salya-sümük ağlaması...

- Molla Kasım, Çalık Kerim'e bir zaman baktı, ne düşündüyse düşündü, güldü-Oğlum, seni yalnız ağlayan para değil, böyle Çalık oluşun da ayrıca Mısır hazinesi değerinde. Şundan ki, herif şimdi, karyı üçten dokuza

³ Eskiden medrese talebelerinin üç aylarda dinî hizmetlerde bulunmak ve halkı aydınlatmak için kasaba ve köylere gitmelerini ifade eden bir tabir olup bu hizmetle birlikte talebeler hem halka irşat hizmeti görürken hem de kendilerini geliştirirlerdi.

Şartlayıp boşadı. Yeniden almamış da edememekte . . . Kitabın yazdığına göre «Hülle» gerek . . . Hülle, yani, karıyı bir başkasına nikahlayıp gerdekleyecekler. Herif ertesi sabah boşayacak da kavat kocası yeniden alacak . . . İşte senin gibi çarpık herifleri Allah hülleci yaratmıştır. Herifin yüreği bozulmaz. «Adaam sen de . . . Benim karı ne biçim bir alçak olmalı ki buna elini tutturmalı . . . Oh işi ucuz geçıştirdik» diye sevinir. Oysa, karı milletinin oyununa hiç akıl ermez ve de karı kısmına güç yetmez. Evet, sende iş çok Çalık Molla, fazladan benim yüreğim seni pek sevdi. «Şunu bizim odaya

Alsam mı?» demekteyim. Haaa... Nasıl?" (Tahir, 2006, s. 135)

Medrese dönüşü satın aldığı tüfekle atış talimi yapan Çalık Kerim, keskin nişancılığını herkese gösterir. Köylüye ve muhtara gözdağı verir. Çalık Kerim karakteri üzerinden dinin zor kullanma macerası da böylelikle başlamış olur. Karaborsacılık ve faizle köylüyü kendisine borçlu bırakan Çalık Kerim sonunda bütün köyü idaresi altına almıştır. Bu da dinin toplumu etkisi altına almasını simgeler.

Çalık Kerim sakat olduğu için Kurtuluş Mücadelesi verilen bir ülkede, savaşa çağrılmaz. Köyün genç delikanlıları savaşa isteyerek giderken veya zorla götürülürken Çalık Kerim'e savaşa katılması teklif dahi edilmez. Burada dinin Kurtuluş Mücadelesine katkısının olmadığı üzerine yazar tarafından bir gönderme yapılmıştır. Üstelik Çalık Kerim'in köyde kalan tek yetişkin erkek olması, sakat da olsa köyün kontrolünün dinin eline bırakılmış olması açısından önemlidir.

Dönemin yazarları tarafından devleti kutsamakla suçlanan Kemal Tahir, *Köyün Kamburu*'nda, devletsiz kalan Anadolu topraklarının cehennemden farksız bir yer olacağını okuyucuya kanıtlamaya çalışır. Bu topraklar üzerinden devletsiz yaşayan herkesin mutsuz ve kötücül bireyler olacağına yönelik düşüncesi, devleti kutsuyor kanısının temel nedeni olarak ele alınmalıdır (Hüküm, 2017, s. 66).

Roman yazarlığının toplumda ciddi işlevleri bulunmaktadır. Roman yazmak, gerçek dünyayı kaybetmeden ideal dünyaya yönelmek için bir ütopya geliştirme stratejisidir. Bu bağlamda Platon'un *Devlet* ütopyası ile Kemal Tahir'in *Devlet Ana* eseri arasındaki bağın, edebiyat sosyolojisinin olanakları ile daha rahat kavranabileceğini söylemek mümkündür (Hüküm, 2017, s. 69). Yazıldığı dönemden itibaren büyük tartışmalara yol açan *Devlet Ana*, Türk toplumu için ideal sosyolojik yapıyı örgütleyen bir özellik taşır. Yazarın ustalık dönemi eserlerinden olan romanın en dikkat çekici özelliği, din konusuna bir ötekileştirme aracı olarak yaklaşmaması ve dini, Anadolu insanının doğal gündelik hayatı içerisinde okumaya çalışmasıdır.

Romanın başında kötülüğün temsilcisi olarak kabul edilen dini gruplardan birisi olan Sen-Jan şövalyelerinin düşüncelerinde iyiliğe rastlanmaz. Şövalyelerin Osman Bey'in en önemli adamlarından olan Demircan'ı öldürüp Demircan'ın sevgilisi Liya'ya tecavüz etmeleri, dini kuralları kendi emellerine alet etmelerine örnektir;

"Boş ver altına!.. Durgunluktan usandım ... Ortalık karışmalı! Karışmalı gümbür gümbür... -Keşiş Benito derin bir keyifle damağını şaklattı-: Kim kime olmalı, gücü yeten yetene... Köylü denilen rezilleri katmalı çoluğuyla çocuğuyla hayvan sürülerine... Çala kılıç... Ağlamalılar, yalvarmalılar! Düşeni ezmeli, çiğnetmeli atlara... Karıyı kocasından, çocuğu anasından ayırıp satmalı ucuz pahalı... Vurmuşsun, yakıp yıkmışsin, ezip bitirmişsin, yanına kar kalmalı... Dümdüz olmalı dünya! Halkasına yapışıp çekip yakıştırmalı, kıyamet gününü ..." (Tahir, 2017b, s. 67)

Tarihsel bağlamda kopukluk olsa da kurguda yer alan ve ideal devletin gerçeğe dönüştürülmesinde yardımcı rolü üstlenen Ahi teşkilatı da dini saiklere sahip olması açısından önemlidir. Ahiler İslam dini gereğince aldanmamak ve aldatmamak düsturu üzerinde çalışırlar. Ahi olmak isteyen kişi belli kanunları önce ezberlemek ve daha sonra da bunları hayatında uygulamakla sınanır. Aksi bir durumda karşılaştığında pabucu dama atılarak⁴ görevinden uzaklaştırılır;

"Şöyledir bilin ey ihvanlar, ey dostlar ve de ey mert yoldaşlar! Ahilik çok ulu kattır ve de saygılı basamaktır. Ama onu gördüm ki, bölüklerimize şeytan uğramış, yiğitlerin gönül gözlerini bağlamış. 'Bundan böyle, hiçbir yolsuzluk bize erişe bilemez,' diye kibirlenmişler, çizgiden çıkmışlar, doğruluğu şuraya koyup eğriye sapsmışlar. Sohbetler, yarenler bozulmuş, sofralara haram girmiş, nefisler kuduz canavar gibi azgınlaşıp gem almaktan çıkmış. Alpliğin yerini yavuzluk, utanmanın yerini yüzüzlük kapmış. Bilmekliğin uyanık ışığı söniüp bilmezliğin uykulu karanlığı yerin yüzünü sarmış. Ahiler, pir kapılarını boşlayıp beyler kapısına birikmiş... Oysa, bu dünyada, her bir nesneye bozuntu elverir, Ahiliğe erişe bilemez!" (Tahir, 2017b, s. 79)

Devlet Ana romanında Osman Bey, Şeyh Edebalı'ya beyliğin geleceği hakkındaki ütopyasını anlatır. Ona göre Anadolu coğrafyasına hâkim olan devletin, başka topraklardan bu coğrafyayı beslemesi gerekir. Ancak bunu adalet ve hoşgörüden sapmadan sağlamak esastır;

⁴ Ahilik teşkilatı kapsamında belirli kurallara uymayan kişinin pabucunun yetkililer tarafından dama atılıp dükkanının geçici süre veya kalıcı olarak kapatılması durumudur ki dilimizde yer alan "pabucu dama atılmak" deyimini bu gerçeklikten hareketle ortaya çıkmıştır.

"İstanbul'un Bizans'! Frenk'in karanlık dünyasından kopup geldi. Ama, oranın kölelik düzenini burada tutturamadı. Tutturamayınca da "Toprak Allah'ın, imparator kâhya, köylü kiracı" dernek zorunda kaldı. İmparator'un hür köylüleri, Latin İstanbul'u basıp alınca Frenk düzeninin nasıl bir bela olduğunu görüp anlamıştır. Bu düzen köylüyü köle etmeye dayanır. Kim ister köle olmayı? Demek zorlayacaksın aralıksız! Zorlarken zorlarken N'olur adam? İnsanlıktan çıkar! İşte bu sebepten Frenk adamı, say ki, kuduz canavardır. Kahpedir, kıyıcıdır, Allah'ı maldır, dini imanı soymaktır. ırzı, namusu, utanması, acıması, sözü, yemini hiç yoktur. Bunalırsa insan eti yer, Bizans köylüsü kabul etmez bu rezilliği... Uçlara yerleştirilmiş Hıristiyan Türklerse hiç yanaşmazlar köleliğe... "Suyun akarı" dediğim, işte budur. Bu yöneliş çok adam istemez! Kalabalıkları biriktirip köylünün başına musallat etmek zorunda değilsin. Bu zamana kadar hiç görmediği, bilmediği bir düzeni götürüp Bizans köylüsünü şaşırtıp ürkütürnek de yok! Köleliğe karşı, Frenk soygununa, zulmüne, ırk düşmanlığına karşı biz hoşgörü, dayanışma, can, ırz, mal güvenliği sağlayacağız. Alın teriyle çalışanlar bizden yana olacak ister istemez... Bizim, suyumuzun akan budur, Şeyhim, şimdilik de günbanyadır. Frenk düzeninin gerçek sınırına dayanıncaya kadar, günbatımı bizimdir!" (Tahir, 2017b, s. 177)

Devlet Ana romanında barış ve huzurun hüküm sürdüğü dönemleri ifade eden 'ortak' adlı bir yapıdan bahsedilir. Romanda anlatıldığı şekliyle Pekin Hakan'ı Kubilay'la Tebriz İlhamı Hülagu'nun kurduğu, aralarında Türk ve Müslüman liderlerin de bulunduğu bu yapı ticaret alanında kullanılan ortak bir sermayeyi ifade eder (Tahir, 2017b, s. 135). Devletler ve dinler üstü bir unsur olan "ortak" kurgu olarak soyut bir birlikteliği ifade eder. Bu birliktelik bir bakıma evrensel Marksist ütopyasının *Devlet Ana* romanındaki yansımasıdır.

Devlet Ana'da anlatılan cavlak dervişleri yazar afyon içip kadınlara sarkıntılık eden tipler olarak çizmişse de bunlar Kerimcan'ın kırbacıyla yola gelirler. Kerimcan'ın kırbacı devlet otoritesinin acı yönünü simgeler. Bu kuvvetle zapturapt altına alınan dervişler, devlet elinde kullanılan bir yapıya dönüşür (Hüküm, 2017, s. 66). Bu sebeple devlet ve din arasındaki dengenin asker tarafından sağlandığı şeklinde bir yoruma ulaşılabilir.

Siyaset ve Din ilişkisi kapsamında değerlendirilebilecek bir diğer konu ise vakıflardır. Sözlükte durmak anlamına gelen vakıf (vakf) kelimesi terim olarak bir malın mâliki tarafından dinî, içtimaî ve hayrî bir gayeye ebediyen tahsisi şeklinde özetlenebilecek hukukî bir işlemle kurulan ve İslâm medeniyetinin önemli unsurlarından birini teşkil eden hayır müessesesini ifade eder (Günay, 2012, s. 475).

Eserlerinde Türk toplumunu konu edinen Kemal Tahir vakıf konusuna da değinmiştir. Osmanlı geleneğinde önemli hizmet sistemlerinden biri olan vakıf kültürü, özellikle ihtiyaç sahiplerine ve yolda kalmışlara yardım anlamında çok önemli bir toplumsal işlevi bulunmaktadır;

" Basra'daki bezirgân hanların kendi kanunları vardı. Bu kanunlar vakıf fermanlarında birer birer yazılıdır. Bazısı yatsıya kadar yolcu alır, yatsıdan sonra padişah gelse kapı açılmaz. Seni, kapının dışında kurt kuş paralar da imansız han bekçileri feryadını bile duymazlar. Bazısına sabaha kadar yolcu girer. Böylelerinin aş ocağı hiç sönmez, her yolcuya bir tas çorba. Bir okka ekmek, bir mum, bir torba yem verilir. Bunlar sultan vakfı olduğundan bedavadır.

—Çok iyi imiş! Elbet buna da bir çare düşünmüşlerdir. Arabistan'ın bezirgân

Hanlarında gece nizamı ayırır amma sabah kanunu birdir. Her uyanan bineğini çekip, heybesini sırtlayıp, "Eyvallah!" diyerek keyfince savuşamaz. Kapılar açılmadan han tellalları feryat ederek dolaşırlar:

"Duyduk duymadık demeyin! Eşyalar keseler iyi yoklansın! Kapılar açıldıktan sonra yitik davası görülmez! Yitik davası görülmez Haaa..." Kapılar ancak yitik davası yoksa ya da görüldükten sonra açılır. Herifler bu sefer nazikçe:

"Vakittir. Yolcu yolunda gerek! Uğur ola! Allah kazadan beladan, yaramaz

Adam şerrinden koruya!" diyerek milleti yola koyarlar. " (Tahir, 2005b, s. 200)

Osmanlı'nın yıkılış sürecine girmesiyle vakıf sisteminde de bazı düzensizlikler baş göstermiş ve bozulmalar görünmeye başlamıştır. Bu bağlamda ele almak istediğimiz, zamanın padişahının vakfettiği Sultan Vakfı olarak bilinen Çorum Medresesine ilim tahsiline giden Çalık Kerim'e diğer öğrencilerin medrese tanıtımı önemlidir;

" İyiydi ama almayız. Sen Hocanın lafına bakma. Bizim bu medresenin varidatı, aslında. Osmanlı ordusuna yetermiş vaktiyle buraya gelen Kambur Kadı'nın düzeniyle şunun bunun cebine döndürülmüş. Burası tam kırk hücreli bir medrese... Her birinde dört çömez barında yüz elli molla eder. Şimdiyse biz topu topu otuz kişiyiz. Açlığa dayananlar kaldı. Çorum kasabası fakir olduğundan sadakayla, bahşişle geçim zor! Vakit fermanına göre, bize günde iki öğün sıcak aş çıkacak, sabun parası, Kur'an okuma parası, yılda bir cüppe, çamaşır, içlik parası verilecek... Oysa ekmeği çoktan kırk beş dirheme indirdiler. Yağsız bulgur aşından başka bir şey arama. O da günde bir öğün... Hücrelerin mumları, kandil yağları, şunun bunun elinde kalmaktadır. Bulgur çorbasının odununu her gün mahallelere dağılırız da dilenerek toplarız. Millet, çömezlerin odun dilenmelerinden usandı. Allah versin demeye başladı. Çoğu zaman, bağlara kadar gidilir. Bekçilere görünmeden çitler sökülür. Artık, Osmanlı toprağına düşen rezilliği sen hesapla..." (Tahir, 2006, s. 160)

Osmanlı'nın son döneminde geçen olayların anlatıldığı *Köyün Kamburu* romanından aktarılan bu diyalog, Osmanlı'daki vakıf sisteminin artık bozulmaya yön tuttuğunu anlatır. Mollalara ve müderrislere vakfiyede zikredilen hizmetlerin yerine getirilememesi ekonomik bir buhranın da göstergesidir. Ayrıca yine mollaların medreseyi geçim kaynağı olarak görmesi ve ilmi ikinci hatta üçüncü sıraya atması, toplumdaki bozulmayı da okuyucuya gösterir.

Osmanlı'nın son dönemlerinde vakıf sahiplerinin vergiden muaf olmasıyla gelen ekonomik kısıtlamalar ile toplumda ortaya çıkan ahlaki çöküş birleştiğinde vakıf sistemi, artık devletin sırtında ağır bir yük haline gelmiştir. Kemal Tahir de eserlerinde vakıfları bu ekonomik buhranın ana nedenlerinden biri olarak gösterir ve vakıf sistemini keneye benzetir. Ona göre vakıflar, devletin dolayısıyla halkın sırtından geçinen asalak varlıklardır;

"Kâmil Bey, bu eski kağıtları karıştırdıkça bir garip kedere kapıldı. Eski adamlar bütün davranışlarını dine uydurmaya uğraşmışlardı. Yürüyen ve değişen hayatı donmuş kalıplara uydurmaya çalışmaktan daha zavallı bir iş olur mu? Zamanın hâkim sosyal fikri (din) olduğu için, herkes servetini, şerefini, canını ona bağladığı halde, onu kurtarıp yaşatalım derken nasıl da kolayca berbat etmişlerdi. İşte her vesika, her ferman, her kadı mahkemesinin hükmü, dini başka başka kazançlara alet edebilmek için, akıl almaz şeriat hileleriyle dolu..."

Kâmil Bey, o zamana kadar bir türlü anlayamadığı bazı şeylerin sebeplerini şimdi bulmuştu. Sözgelimi, İstanbul'u dolduran büyük camilerin yanına neden böyle sürü sürü cemaatsiz mescit yapılmış? Devrin bir fermanla baş kesip aynı fermanla bütün bir serveti yağma etmek düzenine çare bulmak için... Her vakıf din perdesi altında garanti edilmiş bir servetten, güvene alınmış bir mirastan başka bir şey değil..."

Bu başı sarıklı, dili Kuranlı dalavereye sarılarak ekme parası çıkarmaya uğraşmak Kâmil Bey'e pek ayıp bir iş gibi geldi. Bu duyguya kapılınca dedelerinden kalma kağıtları karıştırmaktan vazgeçti. Bir kısmını götürüp 'Ne yaparsanız yapınız' diye avukata bırakmak kararıyla demir çekmeceyi yavaşça kapattı." (Tahir, 2015b, s. 103-104)

Kemal Tahir eserlerindeki siyaset ve din arasındaki ilişkiyi genel olarak değerlendirecek olursak farklı sonuçların varlığından söz edebiliriz. Yazarın roman hayatının ilk dönem eserlerine bakıldığında dinin ve din adamlarının, devlet yapısındaki siyasi boşluktan faydalanarak kendi varlıklarını topluma kabul ettirme ve toplumu yönlendirme gibi bir durumunun ortaya çıktığı söylenilebilir. Osmanlı döneminin son zamanlarında bozulan vakıf sistemi ile de din adamlarının toplumun üzerinden geçinen bir keneye benzetilmesi de bu durumu destekler niteliktedir. Ancak yazarın son dönem

eserlerine bakıldığında özellikle *Devlet Ana* eserinde dinin toplum için işlevsel manada gerekli bir yapıda olduğu görülür. Aynı eserden din toplumu yöneten siyasilerin gözetim ve denetimi altında tutulur. Bu son dönem romanlarında anlaşılmaktadır ki Kemal Tahir dini toplum düzeni açısından, kontrol altında tutulması kaydıyla, gerekli bir yapı olarak görür.

2.13. Kemal Tahir Eserlerinde Kurtuluş Mücadelesi ve Din İlişkisi

Kemal Tahir, romanlarında ele aldığı konuların arka planında siyasi olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılışı ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş yıllarını işlemiştir. Bu değişim süreci kurguların gidişatını doğrudan veya dolaylı olarak her zaman etkilemiştir.

Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan Lozan Antlaşmasına kadar süren beş yıllık döneme Kurtuluş Savaşı adı verilir. Ancak Kemal Tahir bu savaşa Kurtuluş Savaşı denmesine karşı çıkar. Nedeni ise bu savaşların bizzat İtilaf devletleriyle değil, işgalci Yunanlarla yapılmış olmasıdır. Yine ona göre Türk coğrafyasında iki devletin olması, Kurtuluş Savaşı adının kullanılmasına engeldir (Kabaca, 2019, s. 65).

Kemal Tahir'in romanlarındaki kurtuluş mücadelesi motiflerini işlemeden önce, yazarın bu döneme ait fikirlerine göz atmakta fayda vardır. Çünkü eserlerinde geçen olayları anlamak için yazarın düşünce dünyasına dokunmak gerekir. Yazar Millî Mücadele dönemi ile ilgili fikirlerini Büyük Yalanlar başlığıyla *Çöküntü* ön adındaki *Notlar* eserinde okuyucularıyla paylaşmıştır (Tahir, 1992c, s. 193). Silahlı mücadelenin emperyalist güçlerle değil, işgalci Yunanlılarla yapılmış hasebiyle yazar bu savaşa Anadolu-Yunan Savaşı adı verir. Yazarın bu tezini araştıran başka düşünürler olsa da bu konunun incelenmesi bizim çalışmamızın sınırları dahilinde değildir.⁵ Neticede Kemal Tahir bir tarih bilimci olmaması hasebiyle notları bilimsel bir tutarlılık vermemekte ve bolca yoruma açık alan bırakmaktadır.

Kemal Tahir romanlarında Millî Mücadele ve din ilişkisi, din adamları tiplerini üzerinden ele alınır. *Bozkırdaki Çekirdek* romanında Osmanlı Devleti'nin

⁵ Kemal Tahir'in savunduğu tez, Mustafa Kemal Paşa'nın İngilizlerle Bolşevikler arasındaki çıkar çatışmasından kaynaklanan siyasi ortamdan faydalanarak ve her iki tarafla da uzlaşısı sonucu bağımsız bir devlet oluşturduğudur. Bu teze her ne kadar karşı çıkılsa da aslında bu fikir ilk defa ortaya atılmış değildir. Nevzat Yavuz'un bildirdiğine göre 22 Haziran 1919'da Mustafa Kemal'in Kazım Karabekir'e gönderdiği mektupta da aynı konu işlenmiştir (Yavuz, 2000, s. 434).

kuruluşundaki dervişlerin önemine değinilmiştir. Bu dervişler romanda din askeri olarak adlandırılır ve Türkiye Cumhuriyeti'nin de aynı ruhla yeniden düşmanlardan temizleneceği vurgusu yapılır;

"Tarihte okudunsa benden iyisini bilirsin, Osmanlı mülkü, savaşçı dervişlerin çabalamasıyla kurulmuştur. Savaşçı derviş ne demek Karaoğlan, resmen din askeri demek... Öyleyse, Osmanlı'yı bugünkü çukurdan da Allah'ın izniyle, din askerleri çıkaracaktır.

...Din askerliğinin yolu Rufailikten geçer! Çünkü Rufailik gövde acılarıyla boğuşma ve de onları yenme yoludur. Kendin bilmez değilsin ya, Rufailik' in ilk adımı, şışı avurda sokmak... Yüreğine şuncacık vesvese gelirse avurdandan kan boşanır! Kuşkuyu atacaksın ki, kanın akmasın! Ardından karnına kılıç saplamak, daha ardından ateş yemek, kızgın demir yalamak vardır. Bu sınavları yüz aklıyla başardın mı, gövden okka çekmez olur. İğne deliğinden geçersin! Bu kesimle yeni doğmuş bebeklerin üstüne çıkıp tepinirsin de haberleri olmaz! Din askeri Rufai gerek ki düşmana kavuşunca süngüden, kurşundan yılmaya ve de sırasında her bir beden acısına dayanıp İslam'ın sırrını ağızından kaçırmaya..." (Tahir, 2016e, s. 289)

Yazar *Esir Şehrin İnsanları* romanında ise dervişliği bambaşka bir çizgide ele alır. Ve dervişliği savaşmamak, etliye sütlüye karışmadan yaşamak için seçilen bir yol olarak görür;

"Ne kadar iyi... Ama bilmem ki, ben artık makbul bir komşu sayılır mıyım? Dünyayla ilintimi kestim. Hayır, doğrusu kesmeye çalışıyorum. Başıma gelenler... -Bir an gözlerini yumdu.- Başımıza gelenler... Oturup düşündüm. Ya silahlanıp Anadolu'dakiler gibi dağa çıkmalı, ya da dervişliğe sığınmalı dedim. Çok güçsüz bir insan olduğumu, karar verdikten sonra anladım! Benimkisi düpedüz kaçaklıktır. " (Tahir, 2015b, s. 59)

Kemal Tahir romanlarında dinin mücadele duygusuna olan etkisinin zıt iki uç noktalara ayrılması sadece dervişler üzerinden gösterilmez. Bu sadece bireysel bir tepki olabilir. Ancak halkı bir araya getirip yönlendiren şahıslar olan müftüler üzerinden de bu konu yine iki farklı uç noktada ele alınmıştır. İzmir'in İşgali sırasında Denizli Müftüsünün halkı işgale karşı direnmek için çağırması *Yorgun Savaşçı* romanında şöyle anlatılır;

"Düşmanın İzmir'e çıktığı Denizli'de duyulur duyulmaz millet neye uğradığını şaşırmış, tabansızlar göçlerini toplamaya başlamış. Müftü bakmış ki durum kötü... Çoluk çocuk ayak altında kalacak. Hemen büyük caminin sancağını çıkartmış, tekbir

getirerek sokaklarda dolaşmış, sonra halkı belediyenin önüne toplamış... Çok yaman konuşmuş... Çavuş dedi ki hep ağlaştık yüzbaşım dedi. Gün bugündür Müslümanlar! Diye başlamış, 'Davranıp düşmanla boğuşmak zamanıdır. Topraklarına düşman girmiş Müslümanlara savaşmak Allah'ın emri. Bunlar savaşmazlarsa dinden çıkarlar. Düşman girmemiş toprakların ahalisi de bunlara yardım edecek... Yardım etmeyen gavur olur. İşte ben fetvasını veriyorum. Duyup ta tutmayan, duymayana ulaştırmayan cehennemliktir. Silah yok cephane yok sözü burada hiç sökmeyiz! Silahı olmayan baltasıyla, baltası olmayan ekme bıçağıyla, bıçağı olmayan sopasıyla karşı duracak... Sopaya güç yetiremeyen yerden üç taş alıp düşmana doğru atacaklar! Yılıp savuşan, kaçıp gizlenen, dini Müslüman bellemesin! Allah'tan hiçbir şeyin gizlenemeyeceğini düşünün, ayağınızı sıkı basın! Düşmandan kurtulamazsınız kaçarak... Düşmandan kurtulmanın yolu karşı çıkıp erkekçe pençeleşmektir!' diye bar bar bağırması." (Tahir, 2016d, s. 355)

Kemal Tahir bu bölümde halkın milli birlik ve beraberliğini sağlayan işlevsel yönüyle dine karşı olumlu bir bakış açısı geliştirmiştir. Aynı romanda Bandırmalıları için bir bildiri yayınlayan Bekir Sami Bey, yine halkın manevi duygularına dokunan şu cümleleri kaleme alır;

" Dinimizde gâvurla vuruşmak Tanrı buyruğudur. Peygamberimiz efendimiz, mübarek bellerine mübarek kılıçlarını kuşanıp savaşa girdiler. Bedir'de, mübarek dişleri düştü. Çünkü ok değdi. Yurdu düşman bastı mı, Müslüman olanlar birleşip karşı çıkacak... Aramızdaki geçimsizlikleri unutacağız. Kardeş olmanın zamanıdır. Sinmekte hiçbir fayda yok. Dini bir uğruna yapırsak, bize Yunan değil, yedi kral dayanamaz. Bu zamana kadar ne olduysa oldu. Evet, eski hükümet, diyelim ki, Dünya Savaşı'na girmekten suçludur. Ama Yunan'ın İzmir'e çıkmasında suç kimin? Biz bugün durduğumuz yerde saldırıya uğradık. Ya boyun eğip ırzı, namusu, canı, malı düşman ayağı altına bırakacağız, ya da davranıp dikileceğiz. Ben Bandırma milletini yiğit bilirim. Bandırmalıların erliğine güvenmesem, böyle karışık bir

Sırada Kolordu Komutanlığı'nu hiç üstüme alır mıydım? Bugün camiden birisi, ayağa kalktı, "Silah yok, asker yok... Neyle karşı duracağız?... Duyduğumuz doğruysa, Yunan İzmir şehrinden dışarı çıkmayacakmış." dedi. Bu ne demek? Ya bozguncu ya da bilgisiz demek... İşte aldığım son telgraf... Yunan yürümektedir arkadaşlar... Yunan şu anda Menemen'imizi almaktadır. İki saatten beri Manisa'yı bulamıyoruz. Düşman doğrulttu geliyor. Ben yarın Kolordu'nun başına gideceğim. Askerime, silahıma son derecede güvenim var. Ama, ordu, tek başına dövüşemez. Millet tutmayınca, ordu ne yapsın?

Hep kalkacaksınız. Yediden yetmiş silaha sarılacağız. Ateş boylarında çarpışanların sevabı ne kadarsa onlara cephane, yiyecek yetiştirenlerin sevabı belki daha da çoktur. Aldığım telgraflarda, yerli düşmanların çeteler kurdukları, köyleri basıp kadınlarımıza saldırdıkları, saçı bitmemiş yavruları süngüledikleri bildiriliyor. Biz karışımızdaki Yunan ordusuyla mı boğuşacağız,

Gerimizdeki köyleri mi savunacağız. Bu iş sizlere düşer arkadaşlar... Sevgili Bandırma'mızın düşman ayağı altında kalmasını istemiyorsak, düşmanı uzaklarda karşılamalıyız. Herkes birbirini güçlendirsin. Kimse kimseye umut kırıcı laf etmesin! İnsan bilmeden bozguncu olur ki, Allah göstermesin, ossaat dinden çıkar. " (Tahir, 2016d, s. 230)

Kemal Tahir, Millî Mücadeleye işlevsel yönüyle katkıda bulunan dinin olumlu yönlerini aktardığı gibi tam tersi yönüyle olumsuz etkisinin de olduğunu yine okuyucularına bildirir. Aynı romanda yer alan ve maalesef tarihi gerçekliğinin de var olduğu bilinen Manisa Müftüsünün işgalcilere teslim olma isteği de buna örnek olarak gösterilebilir;

"-Manisa'dan ne haber?

-Manisa müftüsü İzmir'deki Yunan komutanından kasabada kötülük çıkmasını diye asker istemiş.

-Gelmiş mi istediği asker?

-Dün gece... Şimdiye kadar buraya da gelmeleri lazımdı ama bilmem ki nerede kaldılar? Karşıcı çıkardık. Yol boyunca köyler salıvermiyormuş Yunan askerlerini... 'İlle yemek yedireceğiz!' diyorlarmış. Rum köyleri değil Haaa. Türk köyleri Türk..." (Tahir, 2016d, s. 244)

Esir Şehrin İnsanları romanında Alay Müftüsü denilen bir karakterin halkı Amerikan mandasına girmeye ikna çabaları da örnek olarak okuyucuya sunulur. Bu ve benzeri diyaloglardan anlaşılmaktadır ki Kemal Tahir eserlerinde din konusunu Kurtuluş Mücadelesi diye adlandırdığı dönemler içinde menfi ve müspet biçimlerde değerlendirerek bu konudaki son nihai kararı okuyucuya bırakmıştır.

"Yahu benim ne suçum var, ben koca alay müftüsünün yalancısıyım! Müftü ak sakalıyla ve bunca okumuşluğuyla böyle bir yalanı neden savursun da bir kahve halkını aldatmaya kalksın! Çekişmeyelim arkadaşlar... Amerika'nın mandasına gelemim. Bizde Hint'in Mecusi hesabı, mandanın orasına mı sakın! Orasına dedikse bize gelecek manda, manda boğası bu bir... İkinciye, sürgit değil bu manda meselesi, şu belayı savuşturup selamete çıkana kadar... Hah öyle de çünkü..." (Tahir, 2015b, s. 16)

Toparlayacak olursak Kemal Tahir'in Kurtuluş Mücadelesi yıllarını anlattığı romanlarında dinin mücadeleye katkısı ve engellemeleri birlikte yer edinmiştir. Dinin işlevsel yönü ele alındığında Kurtuluş Mücadelesine olan katkısı sebebiyle, Kemal Tahir dine karşı olumlu bir tavır sergilemiştir. Yazarın, halifeliğin kaldırılmaması yönündeki isteği, dinin bu işlevinin devam etmesi gereğindedir. Ancak az da olsa yer yer dinin Kurtuluş Mücadelesine engel olan yanlarını da romanlarında konu edinmiştir. Baktığımızda bu tipler genellikle milli bilinç duygusuna sahip olamamış karakter

ve kişiler üzerinden yürütülmüştür. Din bu kimselerin düşünce yapısını etkilememiştir; bu kimseler dini kullanmaya çalışarak düşünce yapılarını halka empoze etmeye çalışmışlardır.

SONUÇ

Toplumların yapısını, kültürünü ve tarihini anlamak, toplumun entelektüel, yazar ve düşünürlerinin hayata bakış açılarını anlamayı ve yorumlamayı gerektirir. Bu bağlamda ortaya konulan eserlerin bilimsel açıdan incelenip toplum nezdinde yorumlanması önemlidir. Sosyoloji bilimi de bünyesinde bulundurduğu araştırma yöntem ve teknikleri ile topluma bu imkânı sağlayan disiplinlerden biridir.

Eserlerinin konusundan hareketle yapılacak sosyolojik incelemeler adına Türk Edebiyatında Kemal Tahir'in önemli bir yeri vardır. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş gibi sancılı bir süreçte Türk toplumundaki yapısal değişiklikleri gözlemlemiş, bizzat kendisi de bu değişimlerden üzerine düşen payı almış ve bu değişimleri eserlerine yansıtmıştır. 63 yıllık yaşamına 19 büyük roman, 15 ciltlik *Notlar* dizisi, onlarca hikâye, tefrika, polisiye ve film senaryosu sığdıran yazarın en büyük muhayyilelerinden birisi, yerli ve milli bir Türk Romanı yaratmak istemesidir. Ortaya koyduğu eserlerin yıllar içinde onlarca yayınevi tarafından binlerce baskı yapması, roman ve senaryolarının beyaz perdeye taşınması ve bu filmlerin bizzat devleti temsil eden kanallarda yayınlanması, bu hayalinin gerçekleştiğini bizlere gösterir niteliktedir.

Kemal Tahir'in hayatının her bölümü, fikirlerinin değişimi ve eserlerinin oluşumu için ayrı bir öneme sahiptir. Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecine rast gelen ilk çocukluk döneminde babasının da taraftarı olduğu Abdülhamit yönetimi ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin fikir ve iktidar çatışmalarına şahit olmuştur. Çocukluk yıllarına rast gelen Millî Mücadele dönemi ise Kemal Tahir'in ileriki yıllarında milli bir kimliğe sahip olmasında etkili olmuştur. Hayatının hiçbir döneminde toplumsal olaylara kayıtsız kalmayan Kemal Tahir'in gençlik döneminde Nazım Hikmet ve Kerim Sadi gibi sosyalizm taraftarlarıyla tanışması, onu Marksist kaynakları araştırmaya yönlendirmiştir. Bu bağlamda ilk geniş hacimli eserleri sayılan ve hapisanede kaldığı dönemde yazdığı romanların Marksist ideoloji ekseninden hareket ettiği söylenebilir.

Aradan geçen yıllar sonunda *Esir Şehrin İnsanları*'nda Atatürkçü bir tavır sergilediği görülür. *Yediçimar* romanlarının ise toplum adına bir öz eleştiri olduğu kabul edilebilir. Son olarak da Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarını anlattığı ve bir medeniyet telakkisi olarak ele alınabilecek *Devlet Ana* eseriyle de edebiyatını zirveye taşımayı başarmıştır.

Kemal Tahir'in tartışılmaz hiçbir şeyin olmadığı görüşünü savunması nedeniyle fikirleri düz çizgisel bir doğrultuda ilerlememiştir. Yazarın düşünce yapısı ve hayata bakış açısının değişmesi, romanlarında ele alınan konuların da değişmesine neden olur. İçinde bulunduğu toplumun geçirmiş olduğu süreçte din ve ekonomiye ayrı bir önem veren yazarın, bu iki kavram hakkındaki düşünceleri zamanla olgunluğa ulaşır. Bu değişim ve olgunlaşmanın en iyi örneklerinden birisi de yazarın dine karşı olan düşünceleridir. İlk gençlik çağlarından itibaren eserlerini Marksist bir bakış açısıyla ele alan yazar, bu doğrultuda fikirler yürütmüştür. Kemal Tahir'in ilk romanlarında İslam dinine karşı olan sert ve katı eleştirisi Marksizm akımının ön yargılarından kaynaklanmaktadır. Ancak bu ön yargının zamanla kırılması yazarın sonraki dönem eserlerinde de kendini hissettirir. Hapishane dönemi romanlarında dindar karakterlerin yansıtılışı tek taraflı eleştirel bir boyutta iken daha sonraki eserlerinde dinin toplum için gerekliliğinin farkına varır ve bu doğrultuda karakterlerin hayatlarını işler. Son olarak *Devlet Ana* romanında ise dinin toplumdaki işlevsel yönünü vurgular. Romanda dinin olumsuz yönleri daha az anlatılarak ağırlıklı olarak toplum için faydalı yönleri dile getirilir. Kemal Tahir'in bu gibi son dönem eserlerine bakıldığında toplumu bir arada tutmanın ve topluma dinamizm kazandırmanın bir yolu olarak dinin işlevsel anlamdaki gerekliliği vurgulanır. Kurtuluş Savaşı yıllarında ülkenin milli birlik ve beraberliğini sağlama adına müftü ve din adamları tarafından halka yapılan çağrılar ve bunun sonucu olarak savaşın dönüm noktasına yapılan katkı bu işlevselliğin tezahürlerinden biri olarak sayılabilir. Yine bireylerin zor zamanlarını daha rahat atlatmak adına halk inanışları içinde sayılabilecek mevlit okuma gibi bazı ritüeller de insanların birlik ve beraberliğini kuvvetlendirmektedir. Bireylerin sadece zor zamanlarında değil aynı zamanda mutluluklarını paylaşmakta da din önemli bir rol oynar. Geçiş törenleri başlığı adı altında ele alınan doğum, sünnet, evlilik gibi hayatın içinde birey için önemli sayılabilecek zamanlarda düzenlenen törenler bunu örnekler niteliktedir.

Kemal Tahir romanlarında bir başka eleştiri yöneltilecek konu ise dini eğitim ve öğretim faaliyetleridir. Osmanlı döneminde din öğretimine oldukça önem verilmiş, bu

doğrultuda medreselerde öğrenciler eğitim almıştır. Tanzimat döneminden sonraki siyasi süreçte kendini gösteren aksaklıklar din öğretimi konusunda da kendini göstermiştir. Medreselerin bozulan eğitim sistemi halkın dini konularda güvenilir birincil kaynaklarda bilgi almasını engellemiştir. Böyle bir toplumda dini anlama ve yorumlamada yeni sorunlar ortaya çıkmış, batıl inançlar ve hurafeler yaygınlık kazanmıştır. Geçimlerini bu hurafelerle kazanan dolandırıcılar ise halkın dini duygularını istismar etmiş hem kendilerine hem de yaşadıkları topluma zarar vermiştir. Dini ibadet ve ritüelleri kimi zaman bir gösteriş ve başkalarını kandırmak için bir yol olarak gören yazarın bu görüşüyle din adamları hakkındaki görüşleri paralellik gösterir. Bu sebeple Kemal Tahir eserlerindeki din adamı tiplerini ve dini ritüeller genellikle bu hurafeciler üstünden resmedilir. Ancak zamanla hayata bakış açısı değişen yazarın dini karakterlere ve ibadetlere yüklediği anlamlar da değişir. Özellikle Millî Mücadele yıllarını anlattığı romanlarında din adamlarının çoğunluğunu bu mücadelenin ön saflarında gösterir. Millî Mücadele konusunda dinin ve aynı zamanda din adamlarının da işlevsel bir yönünün olduğunu vurgular.

Kemal Tahir, içinde bulunduğu dönem ve etkilendiği fikirler neticesinde Osmanlı Devleti'nin dine olan bağlılığı hasebiyle geri kaldığı düşüncesini bir müddet savunmuştur. Ancak düşüncelerinin olgunlaşmasıyla birlikte Osmanlı'nın Tanzimat Dönemi ile girdiği kendi tabiriyle "batılaşma" çalışmalarının bir sonuç vermediğini, devletin çöküşünü yalnızca kısa bir süreliğine ertelediğini belirtir. Bu çöküşün gerçek sebebinin dinin değil; ihraç edilmeye çalışılan ve bu topraklara yabancı kalan ıslahatların olduğunu söyler. Bir toplumun başkalarının kavramlarıyla kendi medeniyetini inşa edemeyeceği sonucuna ulaşan yazar bu doğrultuda eserler vermiştir. Sonuç olarak Kemal Tahir'in geniş çaplı külliyatının, sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde yapılacak yeni çalışmalar için halen çok kıymetli bir hazine teşkil ettiğini vurgulamak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aydın, M. (1995). Fal. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 12, 134-138.
- Bahar, H. (2009). *Sosyoloji*. Usak Yayınevi.
- Boynukalın, E. (2013). Yemin. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 43, 417-420.
- Bozdağ, İ. (1980). *Kemal Tahir Sohbetleri* (3 b.). Bilgi Yayınevi.
- Cilacı, O. (1994). Dua. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 9, 529-530.
- Coşkun, S. (2000). *Kemal Tahir'in Dili*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Coşkun, S. (2006). *Kemal Tahir Şahsiyeti, Eserleri, Fikirleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul
- Çağrı, M. (1992). Beddua. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 5, 297-298.
- Çelebi, İ. (2012). Tılsım. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 41, 91-94.
- Çelik, C. (2005). *İsim Kültürü ve Din*. Çizgi Kitabevi.
- Çoruhlu, Y. (1999). *Türk Mitolojisinin ABC'si*. Kabalcı Yayınevi.
- Demirci, K. (2006). Muska. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 31, 267-269.
- Emre, A. (2012, Ocak Salı). *yenisafak.com*. 2019 tarihinde <https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/idam-mahkmuyla-sohbet-30453> adresinden alındı
- Eren, M. (2013). Halk İnancı Kavramının Sınırları ve Sınırlıkları Üzerine Bir İnceleme. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(13), 857-866.
- Günay, H. M. (2012). Vakıf. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 42, 475-479.
- Gündoğdu, S. (2012). Marksizm, Din, Politika, Üçgeninde Bir Tartışma. *Marksist Teori Dergisi*(6), 23-39.
- Gündüz, O. (2011). Türk Romanında Toplumsal Gerçeklik: Kemal Tahir Örneği. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul
- Gürhan, N. (2010). Toplumsal Cinsiyet ve Din. *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*(4), 58-80.
- Hikmet, N. (1968). *Kemal Tahir'e Mapusaneden Mektuplar*. Adam Yayınevi.
- Hüküm, M. (2017). *Şair-Sosyolog Kemal Tahir*. İthaki Yayınları.
- K., Ö. (2018). *Türkiye'nin Ruhu Kemal Tahir*. Seçil Ofset Matbaa.
- Kabaca, E. (2019). *Kemal Tahir'in Din ve Toplum Görüşleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul
- Kahraman, K. (2002). *Kemal Tahir*. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25, 228-229.
- Karaca, A. (2010). Dragomanlar Ülkesinde Yerli Bir Aydın. *Kitap Zamanı*(50), 45-52.
- Karaman, K. (2010). Ritüellerin Toplumsal Etkileri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*(21), 227-245.
- Kurt, A. (2012). *Din Sosyolojisi*. Sentez Yayınevi.
- Leblebitozu. (2015, 08 21). <http://www.leblebitozu.com/turk-edebiyatinin-yorgun-savascisi-kemal-tahir/> adresinden alındı

- Mardin, Ş. (2012). *Din ve İdeoloji*. İletişim Yayınları.
- Okumuş, E. (2018). Şerif Mardin'de İslam Din Sosyolojisi -Bir Giriş Denemesi. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 145-174.
- Olgun, H. (2016). İbadet, Ritüel ve Kurban. *Milal ve Nihal*(13), 84-99.
- Ozan, M. (2011). Geçiş Ritüelleri ve Halk Masalları. *Milli Folklor*(91), 72-86.
- Özel, A. (2004). Mevlid. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 29, 475-479.
- Özkırımlı, A. (1987). Kemal Tahir. *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, 3., 742.
- Özlük, N. (2012). Kemal Tahir'in Türk ve Dünya Edebiyatı'na Bakışı. *International Journal of Social Science*, 5, 295-344.
- Öztürk, H. (2017). Kuran Kıssaları Bağlamında Kitle Toplumu. *Uluslar Arası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*(1), 36-51.
- Sağlık, Ş. (2012). Kemal Tahir'de Kavramsal ve Eleştirel Düşünme Yöntemi. *Hece Dergisi*(181), 26-45.
- Sinanoğlu, M. (1999). İbadet. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 19, 233-235.
- Şengül, İ. (2002). Kıssa. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25, 498-501.
- Tahir, K. (1989). *Notlar Sanat Edebiyat*. Bağlam Yayıncılık.
- Tahir, K. (1992a). *Notlar 10 Osmanlılık - Bizans*. (C. Yazoğlu, Dü.) Bağlam Yayıncılık.
- Tahir, K. (1992b). *Batlılaştırma*. (C. Yazoğlu, Dü.) Bağlam Yayıncılık.
- Tahir, K. (1992c). *Notlar Çöküntü*. (C. Yazoğlu, Dü.) Bağlam Yayıncılık.
- Tahir, K. (1992d). *Notlar Sosyalizm/ Toplum ve Gerçek*. Bağlam Yayıncılık.
- Tahir, K. (1995). *Bir Mülkiyet Kalesi*. Tekin Yayınevi.
- Tahir, K. (2005a). *Karılar Koşusu*. İthaki Yayınları.
- Tahir, K. (2005b). *Zehra'nın Defteri*. İthaki Yayınevi.
- Tahir, K. (2006). *Köyün Kamburu*. İthaki Yayınları.
- Tahir, K. (2013). *Namusçular*. İthaki Yayınları.
- Tahir, K. (2015a). *Göl İnsanları*. İthaki Yayınları.
- Tahir, K. (2015b). *Esir Şehrin İnsanları*. İthaki Yayınları.
- Tahir, K. (2015c). *Yediçimar Yaylası*. İthaki Yayınları.
- Tahir, K. (2015d). *Büyük Mal*. İthaki Yayınları.
- Tahir, K. (2016a). *Sağırdere* (6 b.). İthaki Yayınları.
- Tahir, K. (2016b). *Esir Şehrin Mahpusu*. İthaki Yayınları.
- Tahir, K. (2016c). *Kelleci Memet*. İthaki Yayınları.
- Tahir, K. (2016d). *Yorgun Savaşçı*. İthaki Yayınları.
- Tahir, K. (2016e). *Bozkırdaki Çekirdek*. İthaki Yayınları.
- Tahir, K. (2016f). *Kurt Kanunu*. İthaki Yayınları.
- Tahir, K. (2016g). *Yol Ayrımı*. İthaki Yayınları.
- Tahir, K. (2017a). *Rahmet Yolları Kesti*. İthaki Yayınları.
- Tahir, K. (2017b). *Devlet Ana* (19 b.). İthaki Yayınları.
- Tahir, K. (2019a). *Körduman*. İthaki Yayınları.
- Tahir, K. (2019b). *Hür Şehrin İnsanları*. İthaki Yayınları.

- Tanyu, H. (1992). Büyü. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 6, 501-506.
- Yavuz, N. (2000). Kemal Tahir'in Siyasal ve Toplumsal Görüşleri. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara
- Yavuz, Y. (2001). Kader. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 24, 58-63.
- Yazgıç, S. K. (2019). *Devlet Baba'ya Karşı Devlet Ana*. medium.com: <https://medium.com/@suaviy/devlet-babaya-kar%C5%9Fi-devlet-ana-e7f849c1995> adresinden alındı
- Yiğit, İ. (2013). *Türkiyeli Bir Aydın Kemal Tahir*. Çorum Belediyesi Arşivi Yayınları.
- Yılmaz, A. (2005). Kemal Tahir'in Romanlarında Şahıslar Kadrosu. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bursa
- Zeka, S. (2016). Devlet Ana'da Din. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*(5), 761-783.